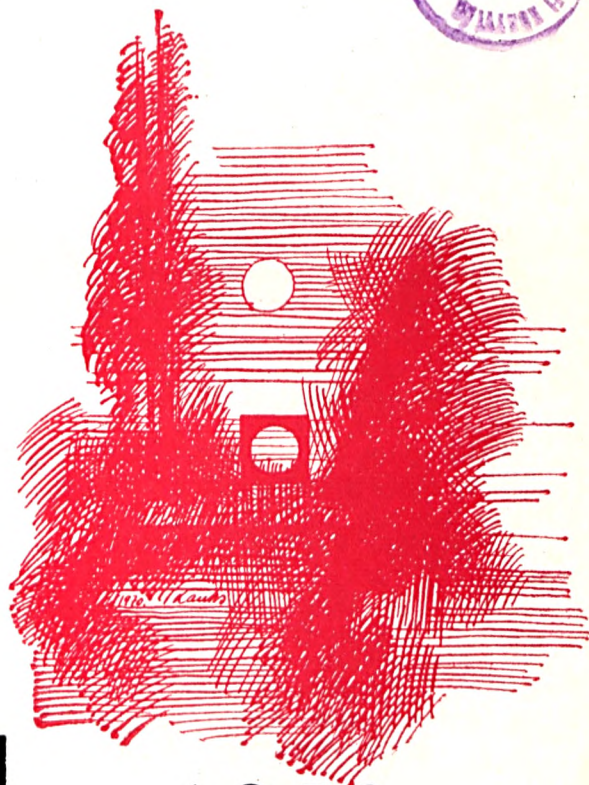

Báranyai művelődés

1970

MÁJUS

BARANYAI MŰVELŐDÉS

BARANYA MEGYE TANÁCSA VB
MŰVELŐDÉSÜGYI OSZTÁLYA KIADVÁNYA

A szerkesztő bizottság tagjai:
BÁRDI LÁSZLÓ, LIPPENSZKY ISTVÁN, NÁGEL LAJOS,
PÁKOLITZ ISTVÁN, DR. SZÁNTÓ KÁROLY,
TIMÁR IRMA, DR. VARGHA KÁROLY

Szerkesztő:
ANTAL GYULA

Címlapterv:
LANTOS FERENC

A kiadásért felelős:
BERNICS FERENC
a Művelődésügyi Osztály vezetője

Szerkesztőség:
Baranya Megyei Tanács VB
Művelődésügyi Osztálya
Pécs, Széchenyi tér 9. Telefon: 22—10.
Megrendelhető a szerkesztőség címén

Megjelent 900 példányban
Felelős kiadó: Bernics Ferenc
70-9670 Pécsi Szikra Nyomda — F. v.: Melles Rezső

DR. ZUKOVITS IMRE

A TECHNIKAI OKTATÁSI ESZKÖZÖK ALKALMAZÁSÁNAK PSZICHOLÓGIAI ÉS PEDAGÓGIAI VONATKOZÁSAI

Az iskolai oktató-nevelő munka rendkívül bonyolult, összetett folyamat. Két nagy komplex fázisa: az ismeretszerzés és az alkalmazás. Az ismeretszerzés fázisában kell tanítványainknak megszerezniük azokat az ismereteket, amelyeket alkotó módon használhatnak fel további tanulmányaik, majd önálló tevékenységük során.

A jól megalapozott, sokoldalúan megvilágított új fogalmak kialakításának egyik fontos forrása a *helyes szemléltetés*.

Annak ellenére, hogy a *szemléletesség elvének* elméleti megfogalmazására csak az újkori pedagógiában került sor, a *szemléltetés*, a *bemutató*, mint a tanítás, az ismeretátadás legősibb módja olyan régi, mint maga az oktatás. A pedagógus minden időben arra törekedett, hogy alkalmazza, felhasználja mindazokat az *eszközöket*, amelyek az ismeretek elsajátítását, megértését és tartós megőrzését elősegítik.

A legrégebbi oktatási eszközök: a képek, a rajzok, a különböző ábrák, grafikonok, a térképek, a könyvek, a modellek, a makettek stb. (1)

Az ismeretszerzés legősibb forrása: *a pedagógus élő szava*. Ez az úgynevezett „verbális” ismeretszerzés főleg a tanulók emlékezetére épített, így a szóbeli közlés túlsúlya miatt sok esetben passzivitásra kényszerítette a növendékeket.

Jelentősen kiterjesztette az ismeretszerzés lehetőségeit és megteremtette az önálló ismeretszerzés, az egyéni tanulás alapfeltételeit a XV. század közepétől kezdődően felhasznált oktatási eszköz: a *nyomatott könyv*. Használatának hosszú időn keresztül szinte kizárólagos szerepet tulajdonítottak, majd ellenkező vélegként a XX. századi polgári pedagógusok erősen lebecsülték a tankönyvnek, mint ismeretszerzési forrásnak a szerepét. Pedig jelentőségét napjainkban sem vitathatjuk.

A XVII—XVIII. századtól kezdődően tovább gyarapodtak az oktatás eszközei a szótárakkal, a lexikonokkal, a segédkönyvekkel, a nyomtatott munkafüzetekkel, stb.

A XIX. és a XX. század pedig főleg *technikai eszközökkel* bővítette az oktatási eszközök sorát.

A tudomány és a technika hatalmas ütemű fejlődése szükségszerűen hatással van az oktatási folyamat korszerűsítésére is. Az élettel való kapcsolat megvalósítása nélkülözhetetlenné teszi a változatos szemléltetési módok és az ezeket szolgáló modern oktatási eszközök felhasználását az iskolai munkában.

Ennek alapján századunk főleg *technikai eszközökkel* egészítette ki a hagyományos oktatási eszközök sorát.

Napjainkban különösen a következő technikai eszközöket alkalmazzuk oktatásunkban:

- mas vetítőkészülékeket: az episzkópot, az epidiaszkópot,
- mas vetítőkészülékeket: az episzkópot, az epidiaszkópot,
- a némafilmet, a feliratos oktatófilmet,
- a hangosfilmet,
- a lemezjátszót, a szalagjátszót (magnetofont),
- a rádiót,
- a televíziót,

az utolsó évtizedben egyre jobban terjed

- a programozott tankönyvek,
- az oktatógépek,
- a nyelvi laboratóriumok,
- az elektronikus számológépek,
- a kibernetikus gépek

felhasználása az oktatásban.

Pedagógusaink a felsorolt technikai eszközöket általában audio-vizuális tanítási eszközökként emlegetik. Ezzel kapcsolatban azonban szükséges rámutatni arra, hogy *csak a hangosfilm és a televízió tekinthető audio-vizuális tanítási eszköznek*, hiszen csak ezeknek az eszközöknek az alkalmazása teszi lehetővé a hallási és a látási érzékelés egyidejűségét.

A többi eszköz vagy csak auditív, vagy csak vizuális tanítási eszköz.

Célszerűbb tehát ezeket az eszközöket *technikai oktatási eszközöknek* nevezni és ezen belül különböztessük meg egymástól az *auditív*, a *vizuális*, és az *audio-vizuális tanítási eszközöket*.

A technikai oktatási eszközök, mint a szemléletes oktatás segítő tényezői

Minden tudásunk, ismeretünk a valóságból származik. Érzékszerveink a valóság jelenségeiről, tárgyairól ingereket fognak fel. Ezeket az ingereket gondolkodási folyamatok útján feldolgozzuk és ennek eredményeként képzetekhez, fogalmakhoz, ítéletekhez, szabályokhoz, törvényekhez jutunk.

Gondolkodásunk az érzéki megismeréstől az absztrakció több szintjén át jut el a valóság egyre mélyebb összefüggéseinek feltárásáig.

A képzetek, fogalmak, ítéletek, szabályok, törvények megértése, felfogása könnyebben, gyorsabban és főleg eredményesebben történik, ha a dolgokat, tárgyakat, jelenségeket a növendékek maguk is közvetlenül érzékelik, észlelik.

A nevelő bármilyen színes, eleven, szemléletes elbeszélése, a tankönyv bármilyen plasztikus írásbeli leírása sem pótolhatja a közvetlen tapasztalat, benyomás hatását, hiszen az élő beszéd, vagy az írás maga is absztrakció.

A *közvetlen érzékelés* ezért az ismeretszerzés legáltalánosabb forrása. Pontos, világos és aktivizálható fogalmakhoz, az összefüggések feltárásához, a törvényszerűségek megértéséhez csak a tárgyak, dolgok, jelenségek, folyamatok közvetlen és aktív érzékelése vezethet el. (2)

Ha ez a közvetlen bemutatás — időbeli, térbeli stb. korlátok miatt — nem valósítható meg, akkor folyamodunk a közvetett szemléltetés különböző módjaihoz.

Általánosan ismert pszichológiai tény, hogy minél több érzékszervünk vesz részt az ingerek felfogásában, annál könnyebb a fogalomalkotás és annál könnyebb az elsajátított ismeretek rögzítése.

Az ismeretszerzésben különösen fontos szerepe van az *auditív és a vizuális ingereknek*. Ezeknek együttes alkalmazása pedig lényegesen megnöveli hatásukat.

Az *auditív oktatási eszközök* — a rádió, a lemezjátszó, a magnetofon stb. — alkalmazása azt teszi lehetővé, hogy a környezetünk hanggal kapcsolatos jelenségeit, eseményeit akkor és ott tegyük hozzáférhetővé tanítványaink számára, ahol és amikor azt a tanítási anyag természete megkívánja.

A *vizuális érzékelést* biztosító technikai eszközök „rendkívül gazdag és finoman differenciált adatokat szolgáltatnak az ember számára, méghozzá hatalmas terjedelemben. A látás nyújtja számunkra a tárgyak legtökéletesebb, valódi észlelését... A látási észleletek az ember „legtárgyasultabb”, legobjektíválódottabb észleletei. Éppen ezért van különösen nagy jelentőségük a megismerés és a gyakorlati cselekvés szempontjából.” (3)

Éppen ezen tulajdonságaik miatt alkalmazhatjuk széles körűen és jó eredménnyel a *vizuális eszközöket* az oktatási folyamatban.

Érdeklődést felkeltő, fokozott figyelmet kiváltó és ébrentartó hatásuk mellett ezeknek az eszközöknek előnyös tulajdonsága: a könnyen kezelhetőség és az, hogy rugalmasan illeszthetők bele az órák menetébe.

Az *audio-vizuális eszközök* pedig egyesítik magukban az előbb említettek pedagógiai értékeit, előnyeit. Így *legközelebb állnak a közvetlen tapasztaláshoz, mint ismeretszerzési forráshoz*.

A vizuális oktatási eszközök ugyanis csak statikus helyzeteket tudnak közvetíteni. A hangosfilm és a televízió ugyanakkor a valóság egy-egy részletét jellemző mozgásában, változásában tárja elénk legyőzve a térbeli és időbeli korlátokat.

Az audio-vizuális eszközök tehát alkalmasak arra, hogy olyan tapasztalatokhoz juttassuk tanulóinkat, amelyekre személyesen, közvetlenül soha nem tehettek volna szert.

— Például: a film, a televízió segítségével növendékeink távoli országokat, népeket ismerhetnek meg. Vagy: a film és a televízió alkalmas olyan kísérletek, berendezések, folyamatok ismertetésére, amelyeknek bemutatására iskolai keretek között nincs meg a lehetőség.

Az audio-vizuális tanítási eszközök nemcsak a valóság pótlására, *helyettesítésére* alkalmasak, hanem elősegítik a valóság „rendezettebb” szemléletének a kialakítását.

Az audio-vizuális eszközök a fontos részletek kiemelésével, a lényeges összefüggések, kapcsolatok hangsúlyozásával, a figyelem irányításával szinte „kézfelfogható” támasztékot nyújtanak a gondolkodás számára a lényeg absztrahálásához.

Ezek az eszközök lehetővé teszik a valóság alaposabb megismerését. Alkalmasak arra, hogy „*megállítsanak*” egyes fontos részleteket, így biztosítják a huzamosabb ideig tartó megfigyelést, vagy „*meglassítanak*” olyan gyorsabb lefolyású jelenségeket, amelyeket érzékszerveinkkel felfogni nem tudnánk.

Az audio-vizuális oktatási eszközök alkalmazásával kapcsolatban foglalni kell ezeknek az eszközöknek a motiváló hatásával is.

Pszichológiai jelenség, hogy az erős ingerekre a szervezetünk úgy reagál, ... „hogy az inger az érzékelő felületet a legmegfelelőbb pontján a legnagyobb intenzitásban érje.” (4)

Ezzel a pszichológiai törvényszerűséggel magyarázható például az, hogy a gyermekek szinte rabjaivá lesznek a filmnek, a televíziónak. A film és a televízió mint változatos auditív és vizuális ingerforrás igen élénk reakciót vált ki a közönségből.

Az audio-vizuális eszközöknek ezt a sajátosságát az oktatásban és a nevelésben eredményesen használhatjuk fel.

Például a tanítási órákon alapvető követelmény a szándékos tanulói figyelem kibontakoztatása. A szándékos figyelem nélkül a tanulók tevékenyen nem tudnak részt venni az anyag feldolgozásában. A huzamosabban egy tárgyra irányuló figyelem azonban könnyen idéz elő fáradtságot a tanulóknál.

Az audio-vizuális eszközök erős és változatos, ugyanakkor egyidejűleg sok érzékszervre ható ingerei részben megakadályozzák a fáradtság kialakulását, másrészt szuggesztívításukkal elősegítik az önkéntelen figyelem kialakulását, amely viszont erősíti a szándékos figyelmet, amely a tudatos ismeretszerzés egyik igen fontos feltétele.

Amikor hangsúlyozom a technikai eszközök — és ezen belül is az audio-vizuális szemléltetési eszközök — fontosságát, szerepét az ismeretszerzésben, ugyanakkor ne feledkezzünk meg arról sem, hogy alkalmazásuk negatív hatással is járhat.

Gondoljunk csak pl. arra, hogy ezeknek az eszközöknek a túlzott használata bizonyos „telítettséget” idézhet elő. Ha feleslegesen, szinte öncélúan alkalmazzuk őket, akkor megszokottá, unalmassá válnak és serkentés helyett gátló tényezőként hathatnak az oktatási folyamatra.

Ezért minden egyes témakör feldolgozása előtt alaposan vizsgáljuk meg, hogy az egyes anyagrészekkel kapcsolatosan hol előnyös, illetve hol van elengedhetetlenül szükség a technikai szemléltetési eszközök felhasználására.

A technikai oktatási eszközök közül főleg az *oktatófilmet* és a *televíziót* alkalmazhatjuk a legeredményesebben az iskolai oktatómunkában.

Jelentőségükre való tekintettel a következőkben vizsgáljuk meg részletesebben az oktatófilm és az iskolatelevízió felhasználásával kapcsolatos kérdéseket.

Az audio-vizuális oktatási eszközök felhasználásának néhány didaktikai és metodikai vonatkozása

Érintettem már, hogy amíg a vizuális oktatási eszközökkel — képekkel, diafelvételekkel stb. — csak a statikus, rögzített helyzeteket, a valóság egyes részleteit, darabjait tudjuk a tanulók elé tárni, addig a mozgófilm és a televízió alkalmas a mozgások, a folyamatok, az események bemutatására is.

A televízió és a film lehetővé teszi az élő, eleven, mozgó valóság megközelítését, kiszélesíti a tanulók tapasztalatszerzésének lehetőségeit.

Az audio-vizuális oktatási eszközök megszüntethetik a tapasztalatszerzés *térbeli akadályait* is. Megjeleníthetik például a molekulák mozgását, a víz körforgását, az elektronok áramlását. Betekintést nyújthatnak a közvetlenül nem szemlélhető folyamatokba; például a film segítségével szemléletes módon tudjuk ismertetni a lézer működését. (Ld. „Új fény: a lézer” c. filmet.)

A televízió és a film segítségével legyőzhetjük az *időbeli határokat*. Vagyis meggyorsíthatjuk a lassú folyamatokat, változásokat. A nagyon gyorsan lefolyó és ezért érzékszerveinkkel megfigyelhetetlen folyamatokat az audio-vizuális oktatási eszközök segítségével megfigyelhetővé, érzékelhetővé tehetjük. Így szinte kibővíthetjük az emberi érzékszervek felfogóképességét, hatókörét.

A film- és a tv-vetítések alkalmazásával bemutathatunk olyan kísérleteket, folyamatokat, amelyekre a tanítási eszközök hiányosságai, vagy a jelenségek bonyolultsága stb. miatt az iskolai oktatásban nem kerülhet sor.

A televízió és az oktatófilm megjelenítő ereje, a kép és a hang, az auditív és a vizuális ingerek együttes hatása, a mozgások, változások közvetlen érzékelése következtében fokozottabbá válik. A tanuló szinte úgy észleli a látottakat, mintha minden az ő személyes jelenlétében, sőt közreműködésével történe.

Az iskolatelevízió felhasználási lehetőségei az oktatási folyamatban

Az iskolatelevíziós adást és az oktatófilmet az oktatási folyamat szinte minden részében sikeresen alkalmazhatjuk.

Felhasználhatjuk az audio-vizuális technikai oktatási eszközöket az oktatási folyamat első fázisában, a konkrét tényekkel való megismertetésben. Ilyen esetekben a látottak és hallottak képezik az elemzések, az összehasonlítások, az általánosítások alapjait.

A technikai oktatási eszközök alkalmazása nagy segítséget nyújthat az elemzéseket követő *általánosításokhoz, absztrakciókhoz.*

Különösen akkor célszerű az oktatási folyamat ezen mozzanataiban az audio-vizuális szemléltetési eszközök alkalmazása, amikor a jelenségek, a változások gyors lefolyása következtében érzékszerveinkkel nem tudnánk megfelelően érzékelni az egyes mozzanatokot.

Természetesen ugyanaz a film, vagy tv-adás szolgálhatja ezeket a célokat együttesen is. Például az első rész bemutatja a jelenségeket, a folyamatot, amelyet a tények, a folyamatok elemzése, a lényeg feltárása követ.

Tartalmazhat a film, a tv-adás olyan mozzanatokot is, amelyek az ismeretek rögzítését, vagy a megismert jelenség, törvényszerűség alkalmazását mutatják be a mindennapi életben. Az ismeretek alkalmazásának vizuális ismeretése lehetővé teszi, hogy a tanulók helyesen értelmezzék a tudomány és a gyakorlati élet kapcsolatait, összefüggéseit.

Alkalmazhatjuk a filmet és a televíziót azzal a céllal is, hogy segítségével az ismereteket *összefoglaljuk, ismételjük, rendszerezzük.* — Például ilyen jellegű többek között „Az elektromos áram hatásai” c. iskolai oktatófilm.

Hazai iskolatelevíziós adásaink és oktatófilmjeink didaktikai funkciójukat tekintve zömmel összefoglaló, rendszerező céllal készültek. Például az általános iskolák 5. osztálya számára sugárzott „Hetedhét országon is túl” c. irodalmi, vagy például a 7. osztályosok részére összeállított „A gyümölcsök összefoglalása” és „A gyökér, a szár és a levél működése” c. biológiai, vagy a „Mérések a gyakorlatban” c. 5. osztályos matematikai adás.

Természetesen vannak oktatófilmek, iskolatelevíziós adások, amelyeknek a célja kimondottan az *új ismeretek közlése.* — Például: „A növényi sejtek és szövetek”. — Élővilág, 7. o. — vagy „A magánhangzók” c. 5. osztályos magyar

nyelvtani, a 8. osztályos „Lineáris függvények ábrázolása” c. matematikai adás stb.

Az audio-vizuális eszközöknek, mint szemléltetési eszközöknek az alkalmazásakor is szem előtt kell tartanunk mindazokat a didaktikai elveket, amelyek a bemutatásra, a szemléltetésre általánosan vonatkoznak.

Így például a film bemutatását is gondosan elő kell készíteni. Nélkülözhetetlen követelmény, hogy a nevelő előzetesen megnézze és gondosan tanulmányozza a filmet. Csak a film előzetes tanulmányozása után dönthetünk arról, hogy az oktatási folyamat mely mozzanatába illeszthető be, illetve milyen előkészítésre van szükség a film megértéséhez, és mire hívjuk fel erőteljesebben a tanulók figyelmét stb. Ugyanis még a legjobb oktatófilmek is szükségszerűen tartalmaznak olyan momentumokat, amelyek elterelhetik növendékeink figyelmét a lényegről.

Az óra előtt gondosan ellenőrizze a tanár a technikai berendezések állapotát. Például a legjobban előkészített és vezetett óra hatását is pillanatokon belül leronthatja az előzetesen fel nem fedett, ki nem javított műszaki hiba.

A filmek bemutatása spontán módon is hatással van a tanulókra, ez azonban még nem elegendő. A vetítés után feltétlen elemezzük, beszéljük meg a tanulókkal a látottakat, vonjuk le a szükséges általánosításokat. A filmek vetítését követő megbeszélés, a filmen látottak kapcsolása a tanulók előző ismereteihez teszi az újabban szerzett ismeretek tartós rögzítését.

A *televízió* egyike azoknak a technikai eszközöknek, amelyek jelentős szerepet töltenek be a gyermekek és a felnőttek ismeretszerzésében.

Hazánkban is beigazolódott, hogy az iskolatelevízió konkrét segítséget tud nyújtani az általános és középiskolai oktatáshoz és a felnőttoktatás gondjainak az enyhítéséhez. (5)

Féléves kísérleti adás és öt teljes oktatási év programja után, 1969 szeptemberében már a hatodik tanévet indította meg a magyar iskolatelevízió.

Egyre több iskolában használják fel az iskolatelevízió adásait, ezért szükségesnek érzem, hogy az iskolatelevízióval összefüggő legfontosabb kérdésekkel is röviden foglalkozzam.

A televízió jellemző effektusai közül főleg a következőket hasznosíthatjuk:

- A televízió „ablakot nyit” az egész világra és lehetővé teszi, hogy távoli dolgok jelenjenek meg lakásunkban, osztályunkban;
- A televízió segítségével az eseményeket a történéstük pillanatában tudjuk átélni;
 - „lakószoba (tanterem) atmoszféra” kialakulása —
- A televíziónéző, a mi vonatkozásunkban a gyermek közvetlen viszonyba kerül a látott személyekkel, jelenségekkel;
 - „szimultán kapcsolat” megteremtése —
- A látottak, hallottak alapján a tanulóknál a véleménynyilvánítás tendenciája alakul ki, amely elősegíti a figyelem koncentrációját és az érdeklődés tartósabbá tételét;
 - „intim kapcsolat” kiépülése —
- „a párbeszéd effektus” érvényesülése — (6)

A felsorolt effektusok általában egységesen érvényesülnek, az alkalmazott módszertől függően azonban egyik, vagy másik hatásuk dominánsan jelentkezhet.

Hazai iskolatelevíziónk jellemző sajátossága, hogy nem pótolni, hanem kiégyesíteni akarja az iskolai oktatást.

Az iskolatelevízió a korszerű ismeretek nyújtásával, a szemléltetési lehetőségek bővítésével, a pedagógusok módszertani kultúrájának szélesítésével segíti az iskolai oktatást.

Az egyes adások korszerű szemléltetéssel az iskolai tananyag csomópontjait dolgozzák fel. A műsorok az iskolák közös igényeinek a figyelembe vétele mellett tekintettel vannak a városoktól távolabb levő, szemléltetési eszközökkel gyengébben felszerelt falusi és tanyai iskolákra is.

Nem szabad azonban szem elől tévesztenünk, hogy a televízió nem akarja és nem is tudja helyettesíteni a pedagógust, csupán segíteni kívánja az oktató-nevelő munkát. Ezekből adódóan *a televíziós óra sem helyettesítheti a tanítási órát, annak csupán részét alkothatja.*

A filmek felhasználásával kapcsolatban már utaltam arra, hogy mennyire fontos a nevelő részéről a gondos felkészülés az órákra és milyen nagy jelentősége van a tanulók megfelelő előkészítésének. Az elmondottak még fokozottabban érvényesek a televíziós órákra. (7) A televíziós óra nem sülyedhet a passzív filmnézés színvonalára. Alapvető fontosságú követelmény, hogy a tanulóinkat gondosan készítsük elő az adásokra. Az előkészítés azonban nem korlátozódhatik az adást közvetlenül megelőző percekre. Az előző órák anyagának sokoldalú feldolgozása, az ismeretek rendszeres ismétlése, különböző gyűjtőmunkák végeztetése, tanulmányi séták, kirándulások, üzemlátogatások mind-mind felhasználhatók a televíziós órák előkészítésére. A távolabbi előkészítésen kívül természetesen az adás előtti perceket is előkészítő jelleggel kell felhasználnunk. Ilyenkor röviden ismételjük át a megértéshez szükséges fogalmakat és adjunk megfelelő irányítást, megfigyelési szempontokat tanulóinknak.

Az adás alatt is fontos feladat hárul a pedagógusra. Esetenként röviden hívjuk fel a növendékek figyelmét a fontosabb részekre. Ha például a televízióban kérdés hangzik el a tanár mondja meg, hogy az osztály tanulói közül ki feleljen, vagy ő adjon utasítást a közös válaszra, vagy a felelet megismétlésére. Arra azonban ügyeljünk, hogy felesleges beszéddel ne akadályozzuk meg a tanulók koncentrált figyelmének a kialakulását.

Módszertanilag igen fontos feladatot jelent a pedagógus számára, hogy biztosítsa a megfelelő „átmenetet” az adásról a tanítási órára.

Az adást követően a tanulók erősen a látottak, a hallottak hatása alatt állanak. A növendékekben legtöbb esetben igen élénk vágy ébred a tapasztalataik közlésére. Megfigyeléseink szerint az ilyen, érzelmileg erősen motivált helyzetekben még az olyan gyermekek is lelkesen hozzászóltak a felvetett problémákhoz, akiket előzően alig lehetett szólásra bírni. A televíziós adásokat követő megbeszélések egyúttal lehetővé teszik számunkra annak a megvizsgálását is, hogy növendékeink egyáltalán megértették-e illetve helyesen értelmezték-e a képernyőn látottakat?

Ügyeljünk azonban arra, hogy az adásokat követő megbeszélések nemcsak a látottak, a hallottak egyszerű *elismétléséből* álljanak. Irányítsuk tanulóink hozzászólásait, megnyilatkozásait. *Az órának ebben a részében feltétlenül kérjük számon az adást megelőző előkészítés során adott megfigyelési feladatokat is.*

A televíziós órákat követő megbeszélések során alkalmazkodjunk a helyi körülményeinkhez. Az adás során szerzett ismereteket adottságainknak, körülményeinknek megfelelően hasznosítsuk. A műsor gyakran csak indítékokat ad a valóság részletesebb tanulmányozásához, megismeréséhez.

Az egyes televíziós órákon látott didaktikai-metodikai szerkezeteket, az adások során alkalmazott módszeres eljárásokat *szolgai módon ne másoljuk*. Ellenben a televíziós adásban kapott ötleteket a helyi viszonyainknak megfelelően átdolgozva bátran használjuk fel.

Az iskolatelevízió műsorai általában több ismeretanyagot tartalmaznak, mint amennyi egy tanítási órán feldolgozható, ezért célszerű, ha a látottakra, hallottakra a későbbi órákon is visszatérünk. Így az ismeretek mélyebbé válnak, maradandóbbak lesznek és építeni lehet rájuk az oktatás további folyamataiban is.

IRODALOM

1. *Ágoston—Nagy—Orosz*: A technikai eszközök szerepe az oktatásban. Audio-vizuális Közlemények. Bp. 1965. 4—5. sz.
2. Az audio-vizuális oktatás kézikönyve. Tankönyvkiadó, Bp. 1963. 10. o.
3. *Rubinstein*: Az általános pszichológia alapjai. I—II. Akadémiai Kiadó, Bp. 1964. 360—361. old.
4. *Kardos Lajos*: Általános pszichológia. Tankönyvkiadó, Bp. 1964. 88. old.
5. *Kelemen Endre*: Az iskolatelevízió módszertani kérdéseiről. Audio-vizuális Közlemények, Bp. 1965. 2. sz.
6. *Franz Paggeler*: A rádió, televízió és a felnőttképzés didaktikájáról. 1962. OPK. Dokumentáció.
7. Az iskolatelevízió szerepe az oktató-nevelő munkában. Bp. 1967.

AZ OKTATÓFILMEK FELHASZNÁLÁSA AZ ISKOLÁBAN

Az amatőrfilmesek I. országos tanácskozásának vitaindító előadása szerint: „Lassanként már szólammá kopik az a megállapítás, hogy korunk és napjaink tudományos-technikai forradalma általi teremtett civilizáció törvényszerűségeinek felismerésére, lehetőségeinek felhasználására egyre kevésbé lesz képes az azt létrehozó, alkotó ember. Egyszerűen azért, mert hovatovább az áttekintésére is képtelenné válik az egyén. A hagyományos módszerekkel közvetített ismeretanyag nem tudja biztosítani az optimális adaptációt.”

Ezt a nevelők többsége fel is ismerte. A pedagógiai irodalom egyre jobban aktivizálja a pedagógusokat a korszerű módszerek, eljárások alkalmazására. Mint több iskola rendelkezik audio-vizuális eszközökkel. Lassan minden iskolának lesz televíziós készüléke. Viszont bizonyos fokú lemaradás tapasztalható a filmvetítővel való ellátottság területén. Természetesen a hangosfilmvetítőre gondolok. A múlt évi Audio-Vizuális Technikai és Módszertani Közlemények statisztikája szerint az általános iskolák kétharmadának nincs ilyen készüléke. Azt viszont felesleges bizonygatni, hogy milyen jelentős szerepe van a filmnek az oktató-nevelő munkában. Inkább arról szeretnék felvetni néhány gondolatot, hogy a vetítővel rendelkező iskolák nevelői hogyan tudják beiktatni az éves munkába a vetítéseket.

Előljáróban néhány gondot is leírok. Már említettem a pedagógiai irodalom aktivizáló hatását. A film felhasználásának metodikai irodalma szegényes. Az elmúlt évben igaz, hogy megjelent az AUDIO-VIZUÁLIS oktatás kézikönyve, viszont a könyvesboltokban hiánycikk, és a könyvtárakban sem található. Legtöbb nevelő a saját tapasztalataira tud támaszkodni és a kéthavonként megjelenő Audio-Vizuális folyóirat néhány cikkére. Az osztályfőnöki órákon történő felhasználásról is kiadtak segédanyagot, amely jó útbaigazítást ad az említett területen.

Az oktatófilm az iskolai gyakorlatban még nem foglalta el az őt megillető helyet. Ennek szubjektív okai is vannak. Ha összehasonlítom a két audio-vizuális eszköz használatát, a televízióét és a filmvetítőét, akkor láthatom, hogy kényelmi szempontból előnyösebb a televíziós adást előkészíteni és megnézni, mint a vetítést lebonyolítani. A nevelőnek ugyanis az órán történő vetítés előtt ajánlatos megnézni a filmet, ami időt vesz igénybe. Jó, ha papírcsíkokkal megjelöli a vetítendő szakaszok végét, ha nem folyamatosan történik a vetítés. A csévézés és a befűzés is időbe kerül. Talán még sorolhatnám is. Aki viszont rendszeresen vetít, az tapasztalta, hogy bőven kamatozik a munka-ráfordítás az eredményekben.

A televízióval való összehasonlításnál a film előnyeiről sem szabad megfeledkezni. A vetítésnél a nevelő a filmet megállíthatja, újra pergetheti, a vetítés időpontját saját tematikájához igazíthatja.

Év elején a tanmenetben meg kell tervezni a filmek felhasználását. Ez természetesen a filmtári készlet alapján történhet. Egyeztetni kell a televízió programjával is.

Néhány tantárgyból (élővilág, földrajz) viszonylag szép számú film áll rendelkezésre, de az optimális mennyiséget meg sem közelíti.

A filmtári tájékoztatóból kiderül, hogy az oktatófilm a téma melyik anyag-részénél használható. Van olyan, amelyik *egy óra anyagához* tartozik. Ilyen élővilágból a Cinege, Fecske és veréb, Házilég, Jó tettért, jót várj stb. *Rendszerezésnél* jól használható: Csonthéjas termésű gyümölcsfaínk, Erdő állatvilága, Vizek állatvilága, Vizek növényvilága stb. *A gyakorlati alkalmazást* szolgálja pl. a Gyümölcsfaínk ültetése és gondozása, Védekezés a kártevők ellen című film.

Arra a kérdésre, hogy *mikor és hogyan vetítsünk*, a válasz az, hogy mindig úgy, hogy a didaktikai folyamat szerves részeként épüljön az be az évi oktató-nevelő munkába. Az óra anyagától független, vele kapcsolatban nem lévő vetítés pedagógiai helytelen eljárás.

Felvetődik az a kérdés is, hogy szakaszosan, folyamatosan, esetleg többször is vetítsük-e a filmet. Dr. Révész Béla kísérlete a szakaszos vetítés mellett szól. Véleményem szerint viszont az anyag sajátossága határozza meg azt. Az említett kísérlet négy variációt alkalmazott: A) A házilég tanítása vetítés nélkül, B) folyamatos vetítéssel, C) részenkénti vetítés, D) megismételt vetítéssel. A legjobb eredményt a szakaszos vetítés hozta, a leggyengébbet a vetítés nélküli eljárás.

Nyilván azt is figyelembe kell venni a vetítés módjának eldöntésekor, hogy a rendelkezésünkre álló film mennyire felel meg a korszerű oktatófilmek iránt támasztott követelménynek. A játékfilmes történelmi anyagot talán jobb folyamatosan vetíteni. Az is előfordulhat, hogy felesleges részeket, ha nem túl hosszúak, vakvetítéssel kiiktatunk. Itt szerepe van az előre történő papírcsíkos megjelölésnek.

Vetítés előtt a tanulók figyelmét a lényegre kell irányítani. Ha ez nem történik meg, akkor a gyermekek érdeklődésük egyéni irányultságától függően, más és más jegyeznek meg. Ha például egy asztalra különböző tárgyakat helyezünk, melyek megfigyelésére korlátozott időt hagyunk tanulóinknak, majd ezek nevét felsorolhatjuk velük, akkor azt tapasztaljuk, hogy a felsorolások erősen eltérnek. De ha előre felhívjuk figyelmüket arra, hogy csak bizonyos szempont szerint csoportosított tárgyakat kell megjegyezni, akkor egységesebb és jobb eredményt kapunk. Ez a vulgáris példa is igazolja, hogy főleg a játékfilm-szerű eseteknél rendkívül fontos a figyelem irányítása a lényegre. Az aktivitás fokozható, ha mozgósító erejű kérdéseket teszünk fel vetítés közben. Az persze rossz, ha egyszerre hangzik a tanári kérdés a film szövegével. Ezért is elengedhetetlen, hogy a nevelő előre megismerje a filmet. Maga a film nézése élményt jelent tanulóinknak. A kérdést akkor, és úgy kell feltenni, hogy az ne rontsa ezt az élményt.

Pedagógusok előtt közismert szerepe van a motivációnak a tanítás folyamatában. A jó célkitűzés mozgósító erejű. A bevezetőben idézett előadás megállapítása szerint általános gyakorlat az ilyen fajta célkitűzés, hogy „A mai órán megtanuljuk a melléknév fokozását”. Természetesen nem minden alkalommal

valósítható meg egyformán jól a cselekvésre indító motiválás. A film előnye viszont e téren kiemelkedő. Ez következik abból, hogy talán nincs olyan gyermek, aki ne szeretné a filmet. Minden alkalommal tapasztalható, hogy mihelyt tanulóink tudomást szereznek a vetítésről, felragyog az arcuk. A kedvvel végzett munka eredményessége megint közismert. A didaktika azon követelménye, hogy a célkitűzés konkrét legyen, igény a vetítésnél is. A „Peronoszpóra” vetítésénél, amikor közli a nevelő, hogy most filmen bemutatja a szőlő egyik legveszedelmesebb kártevőjét, a peronoszpórát, majd megfigyelési szempontokat közölve felhívja a figyelmet annak fejlődésére, életmódjára, kártételére és az ellene való védekezésre, máris az érdeklődés és tudásvágy olyan állapotába hozza az osztályt, amely biztosítani tudja az aktivitást, a sikeres munkát.

A filmvetítés segíti a közösségi magatartás kialakítását. Jó alkalom a figyelemre nevelésre is. A legtöbb felnőttnek vannak kellemetlen emlékei egy-egy mozielőadásról a hangoskodók rendbontása miatt. Jó, ha a nevelő említést tesz ilyen dolgokról, és az osztály állást foglal a rendbontás ellen.

Segítséget nyújt a vetítés és az azt követő megbeszélés a gyermekek személyiségének jobb megismeréséhez is. Ilyenkor a nevelő megfigyelheti az egyéni érdeklődést és lényeglátást többek között. Ha jól előkészítettük a filmet, az eredmény már a látottak megbeszélésénél jelentkezik.

A filmvetítés csak akkor válthatja ki a kívánt hatást, ha a nevelő azt jól megszervezi, ha a technikai előkészítés megfelelő, a lebonyolítás pedig zavar-talan.

Azt már említettem, hogy a nevelőnek ajánlatos előre megnézni a filmet, szakaszos vetítéshez papírcsíkokkal megjelölni a határokat. Természetesen a tanóra kezdetére már a gépnek vetítésre kész állapotban kell lennie. A tervezésénél jó tudni, hogy minden száz méternyi film kb. tíz percnél felel meg.

A vetítővásznat olyan magasságban kell elhelyezni, hogy a tanulók azt ne takarják el egymás elől, de 15—20 foknál ne kelljen meredekebben nézni az első sorból sem. A terem olyan mértékben jó elsötétíteni, hogy a benn lévő tárgyak is felismerhetőek legyenek. Így elkerülhető a szemkáprázás, fejfájás, amit egyébként a meredek, kis felületre való nézés előidézhet.

A vetítés megkezdése előtt az erősítő, hanglámpa, meghajtómotor, a megfelelő hangerő beállítása, a vetítőlámpa bekapcsolása, a teremvilágítás kikapcsolása a sorrend. A vetítés végén pedig ennek fordítottja a kikapcsolás sorrendje. Vetítéseink akkor lesznek igazán eredményesek, ha nem csupán a tartalmi feladatokra készülünk fel alaposan, hanem a technikai kérdések sem okoznak gondot.

FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS AJÁNLÓ BIBLIOGRÁFIA

1. Audio-vizuális Közlemények, az O. P. I. kéthavonként megjelenő kiadványa.
2. Pécs-Baranyai film- és szemléltetőeszköztár tájékoztatója. Pécs-Baranyai Népművelési Tanácsadó, Pécs, 1969. 304 o.
3. Iskolai Filmintézet filmismertető füzetei.
4. Az audio-vizuális oktatás kézikönyve. Tankönyvkiadó, Bp. 1968. 213 old.
5. *Bartsch Iván—Kiss Jenő—Turi István: A filmvetítés az oktatás folyamatában.* Az audio-vizuális oktatás kézikönyve c. kötetben, 113—153. old. Tankönyvkiadó, Bp. 1968.

BÁRDI LÁSZLÓNÉ

TELEVÍZIÓS TANÓRA SZERVEZÉSE AZ ALSÓ TAGOZATBAN

Az oktatási és nevelési feladatok megoldásában egyre nagyobb szerepet kap az Iskolatelevízió adássorozata. Hatékonysága nagymértékben függ a nevelőtől: tudatosan, tervszerűen él-e a kínálkozó lehetőséggel, vagy csak az idő kiöltésére tartja jónak?

Az Iskolatelevízió rövid múltjával máris bevonult az oktatómunka évszázados hagyományokra visszatekintő fegyvertárába. A „Televíziót minden iskolának!” mozgalom nagy népszerűsége gyakorlatilag minden — eddig még ellátatlan — hazai iskolába juttatott készüléket. *Ugrásszerűen megnőtt* a tévével rendelkező iskolák száma, s ezzel együtt azoké a pedagógusoké is, akik minden előzetes módszertani felkészülés és tapasztalatok nélkül, egyik napról a másikra beillesztik tanításukba az Iskolatelevízió adásait. Elsősorban az ő érdekeik miatt szükséges a merőben új típusú tanóra módszerbeli sajátosságait, metodikai eljárásait áttekinteni. Ehhez igen nagy segítséget jelent az Iskolatelevízió műsoraihoz kiadott nevelői kézikönyv, de ennek alacsony példányszáma — mindössze 5000 példányban jelentek meg az egyes füzetek! — miatt a pedagógusok százezres tábora a kívántnál csak jóval alacsonyabb mértékben juthat hozzá.

Természetesen egyetlen nevelő módszerei — így az alábbi tapasztalatok — sem tarthatnak igényt a kizárólagosságra, s nem is kívánatos, hogy bárki is sablonszerű merevséggel ragaszkodjék egyetlen bevált megoldáshoz. E téren is, mint az iskolai munka legtöbb részletében, az érintett osztály értelmi és neveltségi színvonala, az adott tananyag és a *konkrét pedagógiai szituáció* többi összetevője dönti el, hogy melyik megoldás a legeredményesebb a pillanatnyi helyzetben.

Arról sem szabad megfeledkezni, hogy az *Iskolatelevízió adásai nem oldják* — nem is oldhatják — meg az oktatási folyamat valamennyi feladatát. A nevelőre hárul az adások megfelelő előkészítése, majd azok feldolgozása.

A tennivalók gondos megtervezésével *számtalan lehetőség* kínálkozik az oktatási és nevelési feladatok megoldására, így:

- nagy hatásfokkal végezhető a tanulók értelmi erőinek fejlesztése, gondolkodási képességük alakítása;
- ugrásszerűen fokozható a tanulók aktivitása;
- széleskörű tantárgyi koncentrációs lehetőségekkel tudunk élni;
- jelentősen fejleszthető a tanulók szókincse s ezzel együtt beszédkészségük is;

- a tanulók a kapott élmények kiegészítésére és újabb megfigyelésekre ösztönözhetőek;
- az új ismeretek kiegészítő olvasásra motiválhatnak (olvasókönyv, napi sajtó, szakkönyvek stb.);
- szinte mindegyik tantárgy esetében *közvetett szaktárgyi-didaktikai segítség*et is meríthetünk, így:
 - a látottakra épülhet a nyelvtanórák indukciós anyaga;
 - a kapott új élményanyag alapján fogalmazás is készíthető;
 - a megfigyelt és lejegyzett számadatok felhasználhatók a számtanórákon is (egyrészt az adással kapcsolatos szöveges feladatok megoldása, másrészt a meghatározott számadatokra szövegkészítés is történhet);
 - még a tanulók manuális készsége is fejleszthető: a látottak alapján rajzot is készíthetnek.

Valamennyi lehetőség legfontosabb jelentősége az, hogy a tanulóknak az adással kapcsolatos élményeire épülnek, s *önálló munkára készítetik* őket.

A következőkben egy 2. osztályos környezetismereti órán keresztül szeretném bemutatni a televíziós tanítás néhány általánosítható módszerét.

I. Ahhoz, hogy egy adás hatásfokát a maximális mértékben kamatoztathassuk, mindenképp annak megfelelő *előkészítése* szükséges.

Ennek érdekében, s a további tervezés miatt fontos az anyaggal kapcsolatos *tantervi követelmények pontos ismerete*.

A tantervi követelmények felidézését saját gyakorlatomban az *adás anyagának megismerése* követi. Ebben nagy segítség a „Tanári segédkönyv az iskolatelevízió műsoraihoz” c. kiadvány, részben pedig a „Pedagógusok fóruma” c. továbbképző jellegű adássorozat.

A tv-óra előkészítését — a tanulók bevonásával — már az adást megelőző héten megkezdjük. Így a „Hogyan épül a ház?” c. adás — egyúttal környezetismereti didaktikai egység — előkészületeként *közös és egyéni megfigyeléssel* adatokat gyűjtöttek a tanulók.

Az adást megelőző órák egyikén tanulmányi séta keretében különböző megfigyeléseket végeztünk egy építkezésen, így:

- Milyen foglalkozású emberek dolgoznak a ház építésénél?
- Milyen gépek segítenek az embereknek? stb.

Az építkezéssel kapcsolatban gyűjtőmunkát is kezdeményeztem, így:

- építkezésekről szóló újságcikkeket, fényképeket, újságkivágásokat;
- egy közös gyűjtemény összeállításához építési anyagokat is gyűjtöttünk.

Mindezek felhasználására az adás idején sor is került. Számadatokat is rögzítettünk az építkezés megtekintésekor, így:

- Hány lakás épül?
- Hány ember dolgozik az építkezésen?
- Hány hónapig tart a munka?
- Mennyi anyagot használnak fel? stb.

Sokoldalú előkészítés esetében is marad munkánk az *adást közvetlenül megelőző* néhány percre is. Sőt! Igen sok függ ettől! Az óráközi szünetben kell előkészíteni a kiegészítő szemléltető anyagokat — applikációs képeket, gyűjtemé-

nyeket —, felírni a rögzítést célzó táblai vázlatot és az összefoglaló kérdéseket (ez utóbbit főleg akkor, ha feladatlappal dolgozunk).

A gyűjtött anyagok — képek, újsághírek, építőanyagok — áttekintése és rövid értékelése után került sor a *problémafelvetésre* és az adásra vonatkozó *megfigyelési szempontok kiadására*. Míg a tanulmányi séta idejére az órsőknek külön-külön adtam megfigyelési feladatokat, az adás idejére közös szempontokat kaptak. Tapasztalataim szerint a figyelem folyamatossága, tartóssága ezzel jobban biztosítható, s a nagyobb anyagot is megjegyzi a tanulók, mert az adások megtekintésére minden esetben jegyzetfüzettel vonulnak.

II. Magán az adott órán a következő szempontok szerint végezték megfigyeléseiket a tanulók:

- Milyen szakembereket látunk?
- Milyen gépek segítenek?
- Milyen anyagokat használnak fel?

Túlzottan sok szemponttal nem célszerű túlterhelni az alsótagozatos tanulókat, nem tudják valamennyit kellő alaposággal megfigyelni. Az óra központi mozzanata, az *adás megtekintése* sem csupán passzív befogadást jelentett, mert a műsor idején is — mint minden egyéb adás alkalmával is — lehetőség kínálkozott egy-egy kérdés megválaszolására, s a már említett gyűjtemény felhasználására is. Az előre kijelölt tanulók szereplését különösen figyelem, mert őket és a legaktívabbakat óra végén szoktam értékelni és esetenként jutalmazni. Az értékelésben szerepe lehet a megfigyelési szempontok alapján készített jegyzetnek is. A lényeg lejegyzésében a tanulókat nem lehet magukra hagyni, segítségüket általában irányító kérdésekkel végzem.

III. Az *adást követő* — tíz-tizenöt perces — *összegezés* fontos didaktikai egysége az órának. A tanulók újonnan szerzett élményeit megpróbálom összehangba hozni az előkészítő sétán látottakkal. A gondolkodásfejlesztés érdekében az anyagot legtöbbször *újabb szempontok szerint* csoportosítom, így az adott óra esetében:

- Milyen gépek és szakemberek készítik elő a ház felépítését?
- Milyen építési anyagokat használnak fel az egyes szakemberek?
- Milyen szakemberek dolgoznak a felépített házban a lakók beköltözéséig?

A megfigyelések összegezésénél is használtam a tanulók által összeállított gyűjteményeket és a gépek applikációs képeit.

A vázolt óra esetében arra is jutott idő, hogy a módszertani segédkönyv alapján a megfigyelteket játékos módon is számon kérjem. Az applikációs táblára előre felírtam néhány munkafolyamatot. Az egyes munkafolyamatoknak megfelelő foglalkozásokat külön kartonlapokra írtam; ezeket összekevertük, s ebből kellett a tanulóknak kiválasztani s a megfelelő helyre elhelyezni a helyes megoldást, így:

Tervez	mérnök
falaz	kőműves
famunkát végez	épületasztalos
üvegez	üveges
zárakat készít	lakatos
	stb.

Ezt követte a tanulók önálló munkája *differenciált számonkérés* formájában. A gyermekek korábban nyújtott teljesítményeik alapján három csoportra osztva választottak a következő kérdésekre:

A-csoport:

Milyen munkát végez?

- A mérnök:
- a kőműves:
- az ács:
- a lakatos:
- az asztalos:

B-csoport:

Milyen gépeket láttál?

Ezek miben segítenek?

C-csoport:

Rajzold le, milyen szerszámokkal dolgoznak a következő szakemberek: mérnök, kőműves, festő, ács.

Összegezve a televíziós tanóra nevelői tapasztalatait azt állapíthattam meg, hogy a tanulók a sok új fogalmat megértették, jól felismerték az adott munkafolyamat összetevőit, új összefüggésekre jöttek rá, s nevelési célkitűzésemnek megfelelően erősödött bennük a fizikai munka megbecsülésének érzése is.

Értelmi képességeik és személyiségük kibontakozása egy újabb kis lépéssel haladt előre, s ennek tartósságáról a későbbi órákon is meggyőződhettem. A tévés órák jelentőségét nemcsak abban látom, hogy a hagyományosan szemléltetett óránál jobban leköti figyelmüket, de tartósabb, szilárdabb intellektuális és emocionális hatásokat is kelt bennük.

Fontossága miatt szeretnék ismételten is utalni a bevezetőben már elmondottakra: minden iskolatévé-adás más és más módszereket igényel, sőt még ugyanazt az adást is más-más módon, árnyaltabban kívánatos feldolgozni az eltérő fejlettségű osztályokban. Semmiből sem szabad sablont csinálni, így a televíziós órákból sem! Egyetlen alapelvre szükséges tekintettel lennünk minden körülmény között: a televízió-műsor ne elkülönült idegen elem legyen a tanórán, hanem mindig a legszorosabb összhangot kell megeremtenünk a tanulók és a tanító munkája, valamint a tv-adás együttesében. Amikor ez nem biztosítható, vagy nem vagyunk arról meggyőződve, hogy az adott anyagrész feldolgozásának leghatékonyabb útja a tévés forma, inkább bátran tekintsünk el az adás megtekintésétől, mintsem teljesen öncélú tévzés legyen az egyébtípusú „hagyományos” — de ez esetben hasznosabb — tanulás-tanítás helyett. *A hatékonyság tehát nem ömagában a televíziós készülékben és a műsorokban van, ezt a nevelőnek kell megtöltenie tartalommal.*

Az iskolatelevízió adásaival nagy — s talán még nem is kellőképpen kiaknázott — lehetőségek birtokába jutottunk. Rajtunk áll, hogy e szép lehetőségek-ből még szebb valóság is legyen!

Ajánló bibliográfia:

1. Dr. Bodó László: Az audio-vizuális oktatás értelmezése, helye a pedagógia rendszerében.
Az audio-vizuális oktatás kézikönyve c. kötetben, 7—23. old. Tankönyvkiadó, Bp. 1968.
2. Kelemen Endre: A televízió az iskolai oktatásban.
Az audio-vizuális oktatás kézikönyve c. kötetben, 158—171. old. Tankönyvkiadó, Bp. 1968.
3. Ruzsinyák Márta: Az audio-vizuális eszközök pedagógiai alkalmazásának egyes elméleti kérdései.
Audio-vizuális Közlemények, 1965/4—5. sz. O. P. I., Bp. 1965.
4. Kiss Zsuzsa (szerk.): Tévpedagógia 1—2.
Az Iskolatelevízió Szerkesztőségének kiadványa.
Tankönyvkiadó, Bp. 1967. ill. 1968. 61. ill. 70. old.
5. Korszerű módszerek és eszközök az iskolareform szolgálatában.
Pedagógiai Közlemények 4. sz.
Tankönyvkiadó, Bp. 1967.
6. Tanári segédkönyv az Iskolatelevízió műsoraihoz.
(Tantárgyanként jelent meg!)
Tankönyvkiadó, Bp. 1969.

NOVÁK KÁROLYNÉ:

A FILM SZEREPE AZ ÓVODÁBAN

Óvodánk módszertani központ. Speciális feladata a környezetismereti foglalkozásoknál alkalmazható módszerek és eszközök eredményességének vizsgálata.

Az 1968/69-es évi nevelési tervünkben célkitűzésként szerepelt az oktató jellegű diafilmek felhasználása. (Óvodánk csak diavetítővel rendelkezik.)

Mivel a vadállatokkal kapcsolatban kevés gyermeknek van közvetlen élménye, e témakörnél tartottuk fontosnak a vetítés beiktatását.

Első ízben a „Szarvas és az őz” c. foglalkozásnál alkalmaztam mint segéd-eszközt a nagycsoportban. Mivel maximálisan ki akartam használni a filmadta lehetőségeket, a foglalkozás előkészítése nagy gondosságot kívánt.

Tapasztalatunk az volt, hogy míg a gyermekek a mesefilmeket — ha kellő mértéktartással, a gyermekek figyelési határát szem előtt tartva vetítettük — az esztétikai élmény teljességével nézték és hallgatták végig, addig az oktató jellegű filmvetítésnél a fáradtság jelei mutatkoztak a gyermekeken. Különösen zavarta őket az, ha film közben beszélgető stílusban akartam ismereteiket bővíteni.

Az oktató jellegű filmekben, „Erdő mező vadjai”, „100 éves az állatkert”, „Afrikai vadászúton” az állatok sokfélesége, az új ismeretek özöne fárasztotta a gyermekeket. Ezek ismeretében kezdtem meg az előkészítést.

A nappali vetítőállvány állandó helyet kapott a csoportszobában. Reggelenként bekészítettem a gépbe a természetismereti filmekből egyet. Figyelve a játék alakulását, ha volt arra alkalmas helyzet (tehát nem feltétlen minden nap) kihasználva azt, levetítettem a film 1—1 összetartozó szakaszát. Ezt a szituációt a gyermekek beillesztették játékukba. Ilyenkor óvatosan egy-egy kérdést tettem fel, vagy megjegyzést fűztem a látott képekhez.

Egy idő után amikor már láttam az adott témához felhasználható film terjedelmét, a foglalkozás rendszerező részébe iktattam a vetítést.

Az „Erdő, mező vadjai”-ból hat filmkockát vágtam ki és ragasztottam össze. Azokat, melyek a céljaimnak legjobban megfeleltek.

Az érdeklődéskeltés és az élmények meghallgatása után bejelentettem: „Most moziba megyünk!”

Szabadon helyezkedtek el pillanatok alatt a vetítővászon előtt. A várakozásteli feszültség kialakította a kedvező lelki feltételeket is.

Mivel a gép kezelését a délutános kartárs végezte, én a gyerekek közé guggolva, velük együtt néztem a filmet, észrevétlenül irányítva figyelmüket a lényeges mozzanatokra:

1. kép (Őzanya szoptatja a kisgidáit) alkalmas volt arra, hogy megértsék az anya és a kölyökállatok kapcsolatát. De módot adott az ilyen kérdésfeltevésre is:

„Meddig eteti tejjel őzanya a kisgidáit?” „És utána azok mit esznek?”

2. kép az őzbak és az őzanya (suta) közti különbség érzékelésére volt alkalmas.

3. képen a jellegzetes őzagancs megfigyelése után észrevették a

4. képen a szarvas és az őz nagyságbeli különbségét.

Az 5. kép megmutatta a szarvasok jellemző életformáját, a csoportos letelest.

Végül a 6. képen a téli etetőn megfigyelhették az ember gondoskodását a vadállatokról.

A képváltás üteme nem volt előre meghatározott, azt a gyermekek figyelméhez, érdeklődéséhez mértük.

A vetítés után — mely 8—10 percig tartott — meghallgattam a témával kapcsolatos kérdéseiket. Ezután egy pantomim báb jelenet következett, melynek célja a látott cselekvés elmondásával a folyamatos beszéd kialakítása.

A foglalkozás befejezésekképpen a már elkezdett közös falirajzot egészítették ki a új anyaggal a gyerekek.

A foglalkozás, a film élménye sokáig érezhető volt a csoportban. Megnyilvánult a játékokban, szabad témájú rajzaikban. Két héttel a foglalkozás után is hoztak folyóiratokból kivágott szarvasképet.

Szerették, gyakran kérték a filmvetítést.

Az év folyamán beütemeztünk más vetítést is.

Ilyen volt a májusban tartott „Közlekedés az utcán” c. környezetismeret.

Fő célja a foglalkozásnak: a közlekedési szabályok fontosságának tudatosítása, helyes utcai magatartásra nevelés.

Úgy éreztem, erre a célra a film felel meg a legjobban. „Ferkó és a KRESZ” története, a valóság erejével ható rajzfilm. Ferkó személyiségének fejlődését, jó irányú átalakulását, végigkíséri a gyermek.

A filmet a foglalkozás előtti időszakban, több alkalommal levetítettük. Ez általában a gyermekek kívánsága szerint történt, természetesen megfelelő mértékű tartással.

Utoljára a foglalkozás előtt, két nappal néztük meg közösen. Ebben az esetben a vetítés időpontját előtte való nap bejelentettem, hogy a várakozás örömeivel gazdagítsam a filmélményt.

Azon a napon más foglalkozást nem tartottunk.

Míg a gyerekek készülődtek a „moziba” (babákra tiszta ruhát adtak, fésülködtek, megigazgatták egymás ruháit), elkészítettük a nézőteret, a pénztárt. Jegy és pénz már volt. Önkéntes jelentkezés alapján már előtte való nap választottam pénztárost és jegyszedőket.

Erre az alkalomra a hatás növelése céljából be is sötétítettünk.

S film közben itt-ott kifejezésre juttattam egy-egy indulatszóval saját állásfoglalásomat. Szándékom ezzel az erkölcsi mondanivaló hangsúlyozása volt.

Vetítés után, figyelve a gyermekek spontán megnyilatkozásait, úgy éreztem céloimat elértem.

A foglalkozás előtti napokban a témával kapcsolatban még egy csoportos élményük volt a gyermekeknek. Megfigyelték az utcán szolgálatot teljesítő rendőrt munka közben.

E két élményre építettem a foglalkozást. A feldolgozás eszközeként a gyermekek kérdéseit választottam.

Az alábbi főbb kérdések hangzottak el:

„Miért simogatta meg a rendőrbácsi a gyermek fejét?”

„Miért törött el a roller?”

„Miért vitte el Ferkót a mentő?”

„Miért késett el Ferkó az iskolából?”

A kérdésekre a gyermekek válaszoltak. A kérdés-felelet nyomán kialakult a film erkölcsi mondanivalója: a szabályok betartásának fontossága.

A gyermekek élénken emlékeztek a filmre és szívesen beszéltek róla.

A foglalkozás további részében a csoportos utcai élményre vonatkozólag tettem föl kérdéseket, melyek kapcsán tisztáztuk a rendőr szerepét a forgalom irányításában. Végül didaktikus játék keretében gyakorolták a számukra fontos közlekedési szabályokat.

A csoport érdeklődésének középpontjában még napokig a közlekedés állt. Figyelték a felnőttek és pajtásaik utcai közlekedését. Ezt azért tudom, mert ha valami helytelenséget tapasztaltak, óvodába érve első dolguk volt elmondani, de ugyanakkor biztosítottak arról is, hogy ők jól csinálták.

Szerepjátékukban gyakran személyesítették meg a rendőrt, aki most már nemcsak az igazolványokat kérte, hanem éberrel figyelt a gyalogosokra is.

Véleményem szerint a film nagyban megkönnyítette a téma eredményes feldolgozását. Élményszerűvé, maradandóvá tette. Több gyermek kérdésére egy közös ábrázoló foglalkozáson le is rajzoltattuk a filmet.

Legtöbben a baleset színhelyét rajzolták. Három gyermek a megjavult Ferkót, amint kézenfogva pajtásait, megy át a zebrán. KRESZ jelzőtábla minden rajzon szerepelt.

Így figyeltük meg, hogy a gyerekek nemcsak a cselekményre emlékeztek, hanem a színekre és a formákra is.

Tehát ábrázoló foglalkozáson is eredményesen felhasználható egy-egy film.

Az elmondottakból kitűnik, hogy a film eredményesen alkalmazható az óvodai oktatásban mert:

1. Szemléltetni tudjuk azt is, amit a valóságban nincs alkalmunk.
2. A lényegest mutatja.
3. Többször ismételhető.
4. A gyermek nyelvén beszél, motiváló tényező.

A helyesen kiválasztott és felhasznált film segítségünkre van a gyermek személyiségformálásában.

AZ AUDIO-VIZUÁLIS OKTATÁSI MÓDSZER ALKALMAZÁSA ISKOLÁNKBAN

Korunk követelményei a gyógypedagógiai intézmények területén is felvetnek új momentumokat. A korszerűsítés ma oly sokat emlegetett kérdés, amely új és hatékonyabb megoldásokra irányítja figyelmünket.

A világon mindenfelé a szakemberek — nemcsak a speciális területeken — az eddiginél sokkal hatékonyabb oktatási módszerek alkalmazásának lehetőségeit dolgozták ki, hogy ezzel mind a tanítási órák, mind pedig a tanítási órán kívüli munka hatékonyságát emeljék.

A gyógypedagógiai oktató-nevelő munka foglalkozásain is előtérbe kerültek az audio-vizuális oktatási módszerek. A modern technikai eszközök segítségével a kiegészítő iskolákban a legfőbb veszélyt, a verbalizmust is leküzdhetjük. Közülük a gyógypedagógia területén milyen eszközök jöhetnek számításba? A televízió, a mozgófilm, de ide tartozik a diafilm, a magnetofon, hanglemezek, rádió, valamint a különböző oktatógépek.

Az előbb felsorolt technikai eszközöknek a felhasználása nem újkeletű. „A mozgófényképek és a gyermek” c. tanulmányában („A gyermek” 1912.) Nemes Lipót a következőképpen elemzi a kérdést: „A mozgóban sötét van, csak a ponyva világos, s már maga ez a körülmény is szinte kényszeríti a gyermeket arra, hogy minden figyelmét a világosság felé koncentrálja. A képek változékonysága pedig megerősíti ezt a figyelmet.” A felhasználhatóságról így ír: „A mozgó... megvalósítja kicsiben Rousseau világ körüli utazásának utópiáját”... Egy-egy mozgókép a gyermeki lélek megismerésének egy aranybányája. Még 1913-ban Ferencz a filmet tökéletes szemléltető eszköznek nevezte. Egy berlini kongresszuson azzal foglalkoztak, hogy „Minden iskolának legyen mozgófénykép készüléke.” Természetesen akkor, és a technika akkori állása szerint ez csak utópia maradt. A megvalósítás ezekre az évtizedekre esett.

A televíziót oktatási módszerként az USA-ban használták először. Az 1950-es évek elején kezdtek ezzel kísérletezni Európában. Franciaországban az adások szoros kapcsolatban vannak a tantervekkel. Magyarországon az utóbbi években a jól összeállított Iskolatelevízió programja segíti a munkát, sajnos ez csak át-dolgozással használható fel a gyógypedagógiai oktató-nevelő munka során. Angliában a BBC játékfilmekkel próbálkozik a nyelvtanítás hatékonyságát emelni. Japánban egy tv-adó teljes műsoranyagával az oktató munka szolgálatában áll. Jugoszláviában hetente két alkalommal Mira Stupica híres színésznő oktatja az analfabétákat. A fent leírt adások hatékonyságát a külföldi szakirodalmak igen pozitívan értékelik.

Az NSZK-ban készítették az első speciális filmeket. Az esseni tartomány gyógypedagógiai főigazgatójának előadását magam is hallgattam, a megtekintett film után pedig valami ürességet éreztem. A film csak a problémákat vetette fel, és azokat a professzor úr vezetésével folyó vita oldotta meg.

Nálunk is jelentek meg az utóbbi egy-két évben értelmi fogyatékosokat oktató filmek. Az Iskolatelevízió adásai — bizonyos átdolgozás után — az oktatás-nevelés területén remekül felhasználhatók. Ha valahol lehet nagy jelentősége az audio-vizuális oktatási módszer alkalmazásának, az a gyógypedagógiai iskola.

Iskolánkban is nagy szeretettel nézik a tanulók az Iskolatelevízió adásait. A televízióban látott fogalmakat 85%-ban rögzítették, míg csak a képeken bemutatva az eredmény 65%. Óriási a különbség a megjegyzett fogalmaknál, 58%-a filmes élményekből eredő, míg 24% a kontroll esetekben. Fentiekből azt a következtetést lehet levonni, hogy a film 30—50% munkaidő megtakarítást eredményezhet. A magnetofon pedig a logopédiai oktatás nélkülözhetetlen eszköze. Hatásfoka szinte bámulatba ejtő. A beszédhibák terápiájában nélkülözhetetlen mind az egyéni, mind a csoportos kezelésben, a tanítványok a felvétel sikeréért nagy önuralommal harcolnak. A sikeres felvétel önrizikóját növeli. A gyenge emlékezetűek többször hallhatják, az írásbeli kifejezésükre is hatással van (helyesírás; a legyőzött nehézségek jó utóhatása).

Oktató-nevelő munkánk kiterjed a tanítási órán kívüli foglalkozásokra is. A tanítási órán kívüli — nevelőintézetben, napközi otthonban — foglalkozásokon a kisegítő iskola céljából kell kiindulni. A kisegítő iskola célja, hogy „... a gyógypedagógiai nevelés-oktatás eredményeként az értelmi fogyatékos gyermek — fogyatékoságai által meghatározott lehetőségei között — a minden oldalúan fejlett, szocialista embert megközelítse.”

Munkánkat két időszakban, délelőtt és délután, végezzük. Nagyon szoros kontaktusra van ezért szükség. Nevelőintézetünk speciális jellege, heterogenitása csak nehezíti a munkát. Hogyan tudunk egymásnak ennek ellenére is segítséget adni? Itt kap nagy szerepet az audio-vizuális eszközök felhasználásának a területe. A délután megtekintett — előre eltervezett — filmeket, televízió adásokat másnap délelőtt jól fel tudják használni. A tanítási órán kívüli nevelőmunkánk során kapnak helyet a szórakoztató filmek, televízió adások, rádiójátékok.

Az oktatófilmek között speciális film nagyon kevés van, elsősorban rendszerező filmtípusok lennének szükségesek. Az Iskolatelevízió első félévi programjában a földrajzból bemutatott rendszerező tv-adás hatásfoka igen jó volt. Az Alföld egységeinek bemutatása a bevezető órán az érdeklődést felkeltette, majd az összes részletet felevenítette.

Célszerű lenne (pl. számonkérés, dolgozatírás előtt) összefoglaló filmet levetíteni, vagy televízió adást megnézni. Ilyen eseteknél igen jó szolgálatot tesz a diafilm is.

Az Iskolatelevízió, az Iskolarádió adásait — átdolgozással a kisegítő iskolai tantervhez igazítva — az eddigi tapasztalatok alapján (a televízióban látott fogalmakat 85%-ban rögzítették) jól fel tudtuk használni.

A magnetofon használata nemcsak a logopédiai órákon, hanem olvasás órákon legalább olyan hatásfokkal alkalmazható. A hibásbeszédű hallja a kiejtett hibát, a korrekciós munka így megkönnyíthető. Fentebb e módszer hatásfokáról már szóltam.

Nevelési céljaink elérése érdekében rádiójátékokat és megfelelő időben adott tv-filmeket használtunk fel. A jó adások formálják a világnézetet, az „Örjárat az égen” c. szórakoztató folytatásos film főleg a felsőtagozati tanulóknak

ad nagy segítséget a bátorság, a jellem kifejlődésében. A katonarepülők példaképek, fegyelmezettységüket növendékeink utánozzák.

A nevelőintézetben, napköziben túlsúlyban a nevelés kap helyet. Délután házi feladatokat készítenek el, tanulnak, a gyengébbeket korrepetálják. Intézetünk speciális jellegéből adódóan sok a nevelési probléma, más intézetekben a mi gondjaink talán nem is jelentenek olyan nagy problémát. A mi nevelésünk: „... minden mozzanatában törekedjék a fogyatékosok kompenzálására, a következmények leküzdésére...” Ilyen pl. a kisebbség érzése, stb. Könnyebb lenne azonban a munkánk, ha az audio-vizuális módszereket hatékonyabban tudnánk alkalmazni. Ezzel a ránk váró feladatokat jobban és könnyebben tudnánk megoldani.

Felhasznált irodalom:

1. Gyógypedagógiai Rendtartás. A kiegészítő iskolák kísérleti tanterve.
2. V. Beranek: „Fotografie jako ucební pomůcka na zvládnutí školy.” Otazky Defektologie 1961/62. 5.
3. Budai József: „Az audio-vizuális oktatási módszer alkalmazása az iskolaszaktanatórium délutáni foglalkozásain.” (TBC szaktanatórium)
4. Dezséry L.: „Az iskolatelevízió és rádió Angliában és nálunk.” Köznevelés, 1964. 6.
5. Essősy: „Film az értelmi fogyatékosok neveléséről.” Gyógypedagógia 1959. 2—3.
6. Ferencz: „Mozgófénykép és iskola.” A gyermek 1913.
7. Hatos Gy.: „A fogyatékos gyermek tevékenységének megszervezése a nevelőotthonokban.” Gyógypedagógia 1963.
8. Kovács K.: „Diavetítés fogalmazás órán”. A Tanító Munkája 1964. 4.
9. Vadász, Göllesz, Tapodi: „A mozgóképek segítségével történő gyógypedagógiai oktatás jelentősége egy kísérlet értékelése alapján.” Magyar Pedagógia, 1964. 4.
10. Göllesz V.: „Az oktatás technikai eszközei.” Főisk. jegyzet 1964.

RITTNER HAJNALKA:

„TELEVÍZIÓT MINDEN ISKOLÁNAK!” MOZGALOM BARANYÁBAN

A Hajdu-Bihar megyei kezdeményezés nyomán a Magyar Televízió által 1969. augusztus 30-án közzétett felhívás: „Televíziót minden iskolának!” megyénkben is kedvező visszhangra talált. Elsőként a Pécsi Hőerőmű dolgozói ajánlották fel forintjaikat, hogy megajándékozzanak egy Baranya megyei kisiskolát a nagyvilágra nyíló ablakkal, egy televíziós készülékkel. 1969. szeptember 17-én történt meg tehát megyénkben Erdősmárokon az első ajándék televízió átadása. Ezt követően megindult a gyárakban, üzemekben, társadalmi szervezetekben, termelőszövetkezetekben a szervezkedés, a mozgalomhoz való csatlakozás. Októbertől kezdve szinte óránként csengett a telefon, vagy jelentkezett személyesen az ajándékozók megbízottja a Megyei Művelődésügyi Osztályon, hogy ajánlatot kérjen a televízióval ellátatlan iskolák megajándékozására. Nemcsak pécsi és Baranya megyei ajándékozók jelentkeztek, az Iskolatelevízió osztályon keresztül, vagy levélben, telefonon számtalan budapesti üzem, intézmény is felajánlott televíziós készüléket. Nagyon megnehezítette helyzetünket az, hogy egyrészt az ajándékozások gyors üteme miatt, másrészt sok iskola pontatlan statisztikai adatszolgáltatása és jelentési kötelezettségének elmulasztása miatt, nem volt birtokunkban naprakész, pontos kimutatás a televízióval ellátatlan iskolákról.

A rendelkezésünkre álló adatok alapján megyénkben 229 televízió átadása történt meg eddig a mozgalom eredményeként. A 358 általános iskolánk közül csak egyetlen iskolának nincs televíziója, Mágocs-Kispusztának, ahol sajnos nincs villany. Jelen pillanatban nincs ugyan még Magyarteleken sem, de megajánlás van már ajándékozásra. Az 1969. szeptemberi statisztikai felmérés szerint a 358 iskola közül 178 nem rendelkezett televízióval. Az ajándékozott készülékek száma ezt jóval túlhaladta, ami gyakorlatilag azt jelenti, hogy 17 iskola — főleg több tanulósoportos nagy iskola — 1 vagy 2 televíziója mellé még egyet kapott ajándékba, amire bizony nagy szükség van, hiszen 15—20 tanulósoportos iskolánál kevés az 1—2 készülék.

Két iskolánál a napközi otthon kapta az ajándék televíziót, 32 készülék pedig olyan iskolákhoz került, ahol volt ugyan televízió, de gyakorlatilag hiányzott, mert régi, javíthatatlan készülékkel rendelkeztek. Jónéhány iskolánál lenne még szükség az elavult készülékek cseréjére, vagy nagy iskoláknál fejlesztésre, hogy legalább az alsó és felső tagozatnak külön, vagy minden 2—3 osztálycsoportnak legyen televíziója. Sok községben az iskola több épületben működik, ezeknél is jó lenne, ha minden épületben legalább egy készülék állna rendel-

kezésre. Sajnos most már nincs remény arra, hogy további ajándékozások történnek, a források lassan kimerülnek, alig 1—2 felajánlás volt az utóbbi hetekben.

Érdekes képet nyújtanak a mozgalom adatai. Mint említettem, eddig 229 televízió átadása történt meg megyénkben.

A 229-ből 132 készüléket (57%) pécsi és Baranya megyei ajándékozótól kaptak az iskolák, 97 televíziót pedig budapesti üzemektől, intézményektől.

A 229-ből 123 televíziót ipari üzemek, vállalatok adományoztak. Mezőgazdasági jellegű üzemek, termelőszövetkezetek, állami gazdaságok 54 darabot, kereskedelmi vállalatok 7 darabot, közlekedési vállalatok (MÁV, AKÖV) 13 darabot, továbbá párt-, társadalmi- és tömegszervezetek, egyéb intézmények, honvédség, rendőrség összesen 30 db televíziót ajándékoztak. Külön említést érdemel két „rendhagyó” ajándékozás, melynek során iskola adott iskolának; a komlói 501-es Ipari Szakmunkásképző Intézet kollégiumának tanulói zsebpénzükből vásároltak egy televíziót a lovászhetényi iskola számára, a gyódi iskolát pedig az újpesti Dolgozók Gimnáziumának tanulói ajándékozták meg egy televízióval.

Egyedülálló a Budapesti Építőipari Szövetkezetek Szövetségének akciója is, 40 db készüléket adtak át október hónap folyamán a sásdi járás iskoláinak! Jóleső érzés volt tapasztalni, hogy több ajándékozó a televízió átadásán, felszerelésén és rendszeres karbantartásán túlmenően egyéb ajándékkal is patronált egyes iskolákat: Pl. a csarnótai iskola a Siklói Kesztyűgyártól, a kozármislenyi iskola a Pécsi Bőrgyártól 1—1 rádiót is kapott ajándékba, a palkonyai iskola a MÁV pécsi Távközlési- és Biztosítóberendezési-Fenntartási Főnökségtől egy zárható szekrényes állványt, az ócsárdi iskola a Pécsi Vegyesipari Vállalattól egy könyvszekrényt kapott a televízióval együtt. Az óbányai iskolában a Budapesti Vegyiművek 16 tagú villanszerelő brigádja a tanterem megvilágítására fénycső armatúrát szerelt fel. Kőkényben a 12. AKÖV pécsi Alkatrészfelújító- és Gyártó Üzemének 50 tagú szocialista brigádja valósággal újjávarázsolta az egyik tantermet, rendbehozták a padokat és a tanári asztalt farostlemezzel, átfestették a táblákat, tv-szekrényt készítettek, s vállalták az iskola további patronálását. A vásárosdombói iskola tanulói, pedagógusai, valamint Szülői Munkaközössége és a televíziót ajándékozó Budapest XX. ker. Kislakásépítő és Karbantartó Ktsz dolgozói között baráti kapcsolat alakult ki. Az iskola cigánytanulóinak patronálására különböző ruhaneműt tartalmazó csomagokat küldtek már. A gyódi iskola az újpesti Dolgozók Gimnáziumának tanulóitól egy fali polcot is kapott közel 100 kötet könyvvel.

Összegezve tehát a „Televíziót minden iskolának!” mozgalom eredményeit, megállapíthatjuk, hogy megyénkben is jelentős sikereket hozott a társadalmi összefogás. Ha csak az anyagi oldalát nézzük, nem kis segítség az a közel 1,5 millió Ft sem, amit a 229 televízió értéke jelent. Hosszú évek során sem tudtuk volna biztosítani kisiskoláink televízióval való ellátottságát a rendelkezésünkre álló anyagi erőből.

Iskoláink a mozgalom eredményeként most már rendelkeznek az oktató-nevelő munkához szükséges korszerű eszközök egyikével. Az a feladat tehát, hogy a modern pedagógia módszerei segítségével *hasznosítsák is* e korszerű eszközt az ismeretek megszerzésében, rögzítésében, a tanulók látókörének bővítése érdekében.

ÖNÁLLÓ OLVASSTATÁS A TANÍTÁSI ÓRÁKON

A korszerűsödés égető szükségszerűségként jelentkezik. A tudományos információk mennyiségével nem tud az iskola lépést tartani.

Nekünk pedagógusoknak kell kísérletező törekvéseinkkel megkeresni azokat a lehetőségeket, amelyek a legjobban segítik a tanulók gondolkodtatását, kibontakoztatják öntevékenységet. Individuális, differenciált, csoportos, programozott módszerek széles skáláján nagyon sokféle úton közelíthetjük meg a végcélt. Szemléletmódunkban mégis van néhány közös vonás, amelyeknek a tisztánlátása és világos értelmezése elengedhetetlenül fontos.

- Minden percet kihasználva tevékenykedtetni kell a tanulókat. Sok önálló munkával kellő irányítás mellett jussanak új ismereteik birtokába.
- Mérjük eredményeinket! Készítsünk mind több feladatlapot, tantárgy-tesztet!
- Differenciált követelményrendszert kell kialakítani.
Mindenkit képességeihez mérten meg kell dolgoztatni!
- Az ellenőrzés, az értékelés és osztályozás funkciójának helyes értelmezése előrehaladásunk nélkülözhetetlen feltétele.

Meg kell értenünk, hogy a társadalom egyre növekvő igénye egy sajátos művelődéspolitikai probléma elé állít valamennyiünket, aminek jó, vagy kevésbé jó megoldása egyáltalán nem lehet közömbös. A társadalom szakmájukat jól ismerő, gondolkodni tudó ifjakat vár az iskolától. Ezt az igényt a középiskola módszereinek alapos felfrissítésével, a gondolkodtatás, az önálló munkáltatás meghonosításával képes kielégíteni.

Az önálló munkáltatásnak egy sajátos módszeréről az *óra alatti olvastatásról* kívánok a továbbiakban néhány tapasztalatot elmondani.

Ezt a módszert viszonylag kis létszámú osztályokban, megfelelő számú szakirodalom birtokában, kellő érdeklődés mellett lehet eredményesen használni.

Fontos, hogy a könyvtár állományának kialakításakor ügyeljünk arra, hogy bizonyos szakkönyvekből több példányt vásároltassunk meg.

Ez egyik tárgyi feltétele az önálló csoportos tevékenykedtetésnek.

Az önálló olvastatást mint módszert a III. osztályban (5 + 1) biológiagyakorlat keretében próbálta ki. Itt többórás tematikai egységet dolgoztunk fel úgy, hogy a bevezető magyarázat (probléma-felvetés) után 4 órán át önálló munka folyt az egyes csoportokban. A megadott irodalmak alapján dolgozták fel a Nagyagy, Gerincagy, Agyközpont, Hormonrendszer c. témákat.

Közben kísérleteket végeztek (béka gerincagy) rajzoltak, diapozitíveket vetítettek önállóan.

A felhasznált irodalom a következő volt. Kontra: Az emberi test, Donáth: Az emberi test felépítése; Törő: Szövettan; Lexikonok; Ádám: Élettan; Idegen szavak szótára; II., III. Biológia tankönyv.

Az ismeretlen fogalmakat Idegen szavak szótárából, lexikonokból, tanári magyarázatból ismerték meg a tanulók. Az órák eredményességét feladatlapokkal mértem. Az egyes órák végén vizsgáltam a munka hatékonyságát. Arra voltam kíváncsi, mennyire sikerült megértetni, megtanulni másfél órai önálló foglalkozás után egy-egy témakört. A feladatlapokat értékeltem. Az egyes csoportok teljesítménye a kétórás foglalkozások után 3,7 és 3,8-as átlagot mutatott. Összehasonlításként érdemes megjegyezni, hogy ebből az egész témából íratott ellenőrző dolgozat eredménye 3,9 és 4,0 lett (az osztály tanulmányi átlaga 3,2).

A tanulók élvezték a munka ilyen módú megszervezését. Ügyeltem arra, hogy az irodalmat értelmi képességeiknek, érdeklődési körüknek megfelelően osszam el. Minden csoport tanulmányozta a fent megjelölt témákat, ezt összefoglaló rendszerezés, majd ellenőrzés követte. A dolgozathoz a differenciálás érdekében különböző összetételű feladatlapokat szerkesztettem, amelyet névre szólóan osztottam ki.

Háromféle kombináció készült: „A” típusú: az érdeklődő, a témában járatos tanulók számára; „B” típusú: a szorgalmas, logikusan gondolkodni tudó tanulók számára; „C” típusú: a biológiai törvényszerűségeket kevésbé ismerő tanulók számára.

A dolgozatok értékelésénél szoltam a tipikus hibákról. Ezek a következők voltak: a lényegkiemelés hiányos, elmélyedtek egy-egy részproblémában, egyszerűbb a többszörös összehasonlítások gyengék.

Az önálló olvastatásnak gyakran használtuk azt a formáját is, amikor új anyag tárgyalása közben önálló munkával szerzik új ismereteiket a tanulók. Ezt a módszert egy-egy tanítási órán is jól lehet hasznosítani.

Megjelöljük a problémákat, ezeket rövid vázlatban rögzíthetjük. Ha szükséges tanári magyarázatot fűzünk a témához. A tanulók a padjukon levő irodalmak, stencilezett részletek alapján önállóan megoldják az óra elején jelölt problémákat. Fontos követelmény, hogy a tanulók ismerjék a tantárgy algoritmusát. Ennek ismeretében a felhasználható segédanyagok (könyvek, film stb.) segítségével önállóan (megfelelő tanári instrukció mellett) zavartalanul megoldhatják feladataikat. Munkánk megszervezéséhez nagyon jó segítséget ad az OPI által kiadott szaktárgyi bibliográfia-sorozat. Mind a beszerzésnél, mind a gyakorlati kivitelezésnél hasznos segítő társ.

A szaktanárnak feltétlenül ismernie kell a tanulóknak kiadott könyveket. Különösen gondot okozhat bizonyos szakkönyvek anyagának közérthetővé tétele, esetleg a legfontosabb részek kiemelése, kigépeltetése, stencilezése. Az volna szerencsés, ha minden iskola rendelkezne sokszorosító géppel, és olyan adminisztrátorral, akinek az lenne a feladata, hogy közreműködjön az oktatás segédeszközeinek előkészítésében.

Önkéntelenül is felmerül a gondolat, hogy az egyes tantervi egységeknek ilyen módon való feldolgozása nem vezet-e maximalizmushoz? Reformtan-könyveink nagyon sok, jól szerkesztett ábrát, diagramot vettek át egyetemi tankönyvekből, anatómiai atlaszból stb. Kétségtelen, hasznos szolgálatot tesznek, de csak akkor, ha sikerül őket közérthetővé tenni. Ezt a célt szolgálja az önálló olvastatás. Elég nehéz olyan szakkönyveket találni, ahol a folyamatáb-

rák rövid, könnyen érthető magyarázattal vannak ellátva. Ha a tanulóközösség értelmi színvonala úgy kívánja, feltétlenül szükséges a legtipikusabb szakaszok kiemelése, gépelt szöveggént való közreadása.

Pl.: A gimnáziumok III. Biológia könyvében jól szerkesztett ábra szemlélteti a pyramidális és extra pyramidális pályák lefutását. Sajnos magyarázó szöveg nincs az ábra mellett. Célszerű az ábra magyarázatát önálló munkaként közérthető szakkönyvből (Donáth: Emberi test felépítése) a tanuló rendelkezésére bocsátani. A tankönyvek helyenként tömény szövege a nem mindig megmagyarázott fogalmak szükségessé teszik a tanulók munkájának megkönnyítése érdekében az anyag szemléletes, maradandó bevésését és megértését. Ehhez pedig, úgy érzem, egyféle módszerként nagyon jól felhasználható az óra alatti önálló munkáltatás, olvastatás. E módszer használatának természetes következménye, hogy az érdeklődő tanulók olyan figyelemfelkeltést kapnak, ami elég ahhoz, hogy odahaza tovább foglalkozzanak a témával. A gyengébb vagy kevésbé érdeklődő tanulók számára pedig a tantervi anyag megértését, helyes alkalmazását segíti.

Tapasztalatom szerint nem vezet e módszer maximalizmushoz akkor, ha az ellenőrzésénél is érvényre juttatjuk a differenciálás szempontjait.

Sok lehetőség kínálkozik arra, hogy ilyen módon a jó képességű fizikai dolgozók gyermekeinek is hathatós segítséget nyújtsunk. Körültekintéssel, válogatott szakirodalmakkal, érdekes problémák felvetésével, közvetlen tanári segítséggel, érdeklődővé, elmélyült búvárkodóvá tehetjük tanulóinkat.

Megtaníthatjuk őket a különböző információs forrásokból gyűjtött anyag összehasonlítására, elemzésére, helyes értelmezésére. Az időnként könyvtárban tartott órák sok lehetőséget adnak arra, hogy a tanulók otthonosan mozogjanak a szaktárgyi katalógus kezelésében, lexikonok, szótárak használatában.

Nem lehet utolsó szempont az sem, hogy sok család házikönyvtárából nyilván hiányoznak az iskolában használt szakkönyvek, a szervezett óra alatti olvastatás, viszont minden lehetőséget biztosít az érdeklődés kielégítésére.

ÓRAVÁZLAT

Idő: 1969. december 16.

Osztály: III. B.

Anyag: A mozgás idegi szabályozása.

Nevelési cél: Ok-okozati összefüggések felismertetése.

Szemléltető eszköz: Diapozitívek, könyvek.

Számonkérés:

Feladatlapos ellenőrzés (10 perc, 20 fő)

Szóbeli felelet:

1. tanuló: Jellemezze a patella reflexet, ismertesse az izmok összehúzódságának biokémiai problémáját.
2. tanuló: Jellemezze a szem szerkezetét, milyen szerepe van a retinának a látásban!

18 tanuló írásban válaszol A és B típusú feladatlapos kérdésekre.

Problémafelvetés

Ismerd fel milyen szövettani metszeteket látsz, hogyan működnek ezek? (Diazopozitív sima, harátcsíkos szívizom)

Az emésztőcsatorna első és középső szakasza között milyen működés és ideg-irányításbeli különbségeket ismersz fel?

Az idegrendszernek melyik szakasza milyen módon vesz részt a mozgás irányításában?

- I. Milyen az agykéreg szerkezete? Tanulmányozzuk az *Emberi test* című tankönyvből! (5 perc önálló munka.)
1 tanuló táblai vázlatot készít az agykéreg fontosabb központjairól. Az önálló munka eredményeit kérdésekkel ellenőrzöm.
- II. Mi jellemzi a piramis pályákat, hogyan működnek az extrapiramidális rendszerek?
Önálló munka: *Donáth: Az emberi test felépítése* című tankönyvből 65. o. (5 perc). Lexikonok, Idegen szavak szótára.
- III. *A kisagynak* milyen szerepe van a mozgás irányításában?
Önálló munka: *feladatlappal* (5 perc).
- IV. Statikus és dinamikus munka hatása a mozgásra.
Fizikai munkaképességet meghatározó tényezők.
Szellemi és fizikai fáradtság, gépesítés, automatizálás.
Rövid referátum a *Biológiai paradoxon* című könyv alapján.
- V. *Összefoglalás:*
 1. Miért nem tud menni egy újszülött?
 2. Miért lehet gerincsérülésnek bénulás következménye?
 3. Milyen különbséget látsz a piramidális és az extrapiramidális pályák között?

Házi feladat: Tankönyvből: A mozgás idegi irányítása II. fejezet.

Megjegyzés: Az önálló munka 4 fős csoportokban történik.

LUKÁCS JÓZSEF

PEDAGÓGIAI PÁLYÁZATOK BARANYÁBAN II. RÉSZ

Kocsis József:

(ált. isk. igazgató, Olasz)

A tankönyvi ismeretfeldolgozás és a tanulók gondolkodásának fejlesztése az általános iskola felsőtagozatában

A dolgozatban fontos gondunkról: a tanulni tanítás fontosságáról, tankönyv felhasználásának elengedhetetlen szükségességéről, és a gondolatkörrel összefüggő néhány módszertani elgondolásról ír a szerző. Meggyőzően érzékelteti, hogy iskolai gyakorlatunkban eltorzult a tankönyv funkciója: „...nincs vagy igen kevés szerepe van az ismeretek közvetítésében. Többnyire kicsengetéskor kerül elő — ha egyáltalán előkerül — az otthon megtanulandó tankönyvi szöveg kijelölése céljából.” A torzulás okát elsődlegesen az ismeretfeldolgozás korszerűtlen értelmezésében látja. Ezen értelmezés — a tanítást és a tanulást me-reven ketté választva a tanítást nevelői magyarázatként, a tanulást kizárólag otthoni tevékenységként fogja fel.

Méltán sürgeti, hogy „...a közös, csoportos, egyéni iskolai tanulást kell a tanítási órán folyó ismeretfeldolgozó munka alapformájává tenni!” Alapgondolatának lényege „A tanulást megtanítani csak egy módon lehet: ha minden egyes tanítási órán lehetőséget adnak az öntevékeny, önálló vagy részben önálló ismeretszerzésre”. Indoklásul — pszichológiai, didaktikai — tényeket sorol fel iskolai gyakorlatunkból. Didaktikai fejtegetéseiből feltétlenül említést érdemel amit a csoportmunkáról, a programozott oktatásról és az oktatás problémásításáról ír. Kár, hogy az ismeretek alkalmazásának fontosságát nem érinti.

Hoffmann Ottó:

(adjunktus, Tanárképző Főiskola, Pécs)

Ötletek a számonkéréshez

A szerző az 5. osztályos számonkéréshez ad gyakorlati megoldásokat, írásbeli számonkéréshez kérdéseket — tematikus összeállításban — szóbeli vetélkedő anyagot és történelmi totó leírást. Az ajánlottak, kétségtelenül színesítthe-

tik a számonkérést, s szolgálják a megfogalmazott célt: „... egy-egy témáról valamennyi tanuló felel írásban, így megbízhatóbb képet kapnak az osztály tárgyi ismereteiről”.

A kidolgozott kérdések — kétséget kizáróan — hasznosak lehetnek a gyakorló pedagógusok számára, még akkor is, ha hasonló kérdések a tankönyvben is szerepelnek.

Túlságosan sokat épít — s éppen 5. osztályban — a számonkérés írásos formájára. Az írásos forma indoklása, így nem meggyőző, s néha ellentmondásos, egyes indokok vitathatók.

Sas Gábor:

(Középiskolai szakfelügyelő, Pécs)

A tanulók problémamegoldó gondolkodásának fejlesztése az iskolai munkában

Megfogalmazott célja szerint „... a problémamegoldó gondolkodás néhány kérdésére kívánt rámutatni, olyan formában, hogy abból a tanítási folyamat számára valamelyes haszon származzék.”

A pályázatban a tanítás során összegyűjtött tapasztalatait, s javító célzatú elképzeléseit adja közre. Igaz, hogy a pályázat megírása óta a témáról több és jelesebb publikáció jelent meg, de éppen gyakorlatiassága miatt ma is értékes. Példáit a fizika tantárgy tanításából veszi, de elgondolásai más tantárgyban is megvalósíthatók. A materiális és a formális képzés elméletének bírálatából indul, s megfogalmazza, hogy „... a helyesen felfogott értelmi nevelésben az ismeretek tudatos, aktív feldolgozásának, s a tanulók értelmi erői tervszerű fejlesztésének egységét kell megvalósítani.”

Sorra veszi, hogy a problémamegoldó gondolkodás szempontjából milyen szerepe van a figyelem, az észlelés — megfigyelés és a bevézés-megtanulásnak. Gyakorlati tapasztalatokra támaszkodva azt vizsgálja, hogy egyes értelmi folyamatok hogyan vezethetnek el a gondolkodás fejlesztésének kiműveléséhez. Ebben az összefüggésben bírálja a hagyományos óraszervezési eljárásokat.

Dr. Szabó Józsefné:

(középisk. kollégium igazgató, Komló)

A tanulók tanulásának helyzete a Kun Béla Középiskolai Leánykollégiumban

A dolgozatban — gazdag tapasztalati anyag alapján — a kollégiumi munka egyik alapvető és aktuális kérdéséről van szó. Kiindulásnak az iskolai és a kollégiumi munka összefüggéseit választja, s ezen összefüggésből kiindulva — elvégzett vizsgálat alapján — elemzi a tanulás helyzetét és eredményességét.

A sokoldalú vizsgálat alkalmas lenne arra is, hogy a tantárgyi felsorolás helyett általánosítson, s még lényegesebb következtetésekre jusson. A vizsgálat leírásának értéke a módszer ismertetésében van. Lényeges gondolatokra hívja fel figyelmünket az egyes tantárgyakkal kapcsolatban. Következtetési

helytállók; különös figyelmet érdemelnek azok a megállapításai, melyeket a tanulók tanulási kultúrájáról, időbeosztásáról tesz. Kár, hogy nem egy helyen tárgyalja a kollégiumnak a tanulás szervezésével összefüggő összes feladatát. Javaslati figyelmet érdemlőek.

Csontos Sándor:

(középiskolai szakfelügyelő, Komló)

A világnézetünk alapjai tantárgy tanításának néhány módszertani kérdése

Logikus gondolatmenet alapján, meggyőzően tárgyalja — két év tapasztalatai alapján — a tantárgy didaktikai problémáit, és más összefüggéseket. Hangsúlyozza, hogy „... az a szerény eredmény, amely a két kísérleti év munkája alapján kimutatható, de főként a tanulók által tanúsított őszinte és szinte mindig helyes választ kapni akaró érdeklődésben tapasztalható... szükségszerűvé és vitathatatlanná teszik a tárgy körütekintő... bevezetését...” Az eredményeket őszinte realitással összegezi módszertani vonatkozásokban, a tanításra történő hosszabb és rövidebb távú felkészüléshez elméletileg megalapozott hasznos gyakorlati tanácsokat ad. A tárgy tanítása szemszögéből elemzi az indukzív és a deduktív eljárást. Hangsúlyozza a kettő egységét, bár gyakorlati vonatkozású leírásaiból úgy tűnik, hogy az indukciót részesíti előnybe. Érdekes a fejtegetés, a tantárgy gyakorlati értékéről, kiemeli a tárgy hatását a KISZ-szervezet politikai vitáira, az önálló házi feladatok jelentőségét. Kár, hogy nem részletezi világnézeti formáló hatását, hiszen ez is, „gyakorlati értéke”.

Szabó Mihályné

(ált. isk. tanár, Olasz)

A házi feladatok, munkák, mint a gondolkodásra nevelés eszközei

A szerző joggal állapítja meg, hogy „...gondolkodásra nevelésünk elmélete, módszerei még korántsem teljeseek... a pedagógia állandó fejlődése újból és újból szükségessé teszi a kutatások ismeretét, alkotó alkalmazását”. Ezért kár, hogy csak részben ad választ a címben jelzett kérdésre, s így a dolgozatnak — az alapgondolat felvetésének időszerűsége mellett — főként csak egyes részletekben van kifejezetten újszerű mondanivalója.

A házi feladatról írottak egy része (pl. „az individualizálás”) a tanulók önálló munkájáról szóló rész — bár teljességében egyik sem új — a gyakorlatban is hasznosíthatók.

Bauhoffer József:
(ált. isk. igazgatóhelyettes, Mohács)

A vizualitás szerepe a megismerési folyamatban

A vizualitás szerepét vizsgálva elsősorban azt keresi, hogy milyen szerepet tölthet be a megismerési, gondolkodási tevékenység során. Legnagyobb értéke a téma újszerű megközelítésében, s felmérésének gyakorlatias leírásában van.

Feltételezése, hogy „... a gyakorló pedagógusok a vizuális nevelésnek vagy nem tulajdonítanak kellő jelentőséget, vagy nem látják alkalmazásának lényegét.”

Elképzelésének igazát felmérései igazolják. Kár, hogy nem sorakoztat eleendő bizonyítási anyagot érvei mellett.

Kocsis Józsefné:
(ált. isk. tanár, Olasz)

*A politikai nevelés néhány időszzerű kérdése
Politikai nevelés az úttörőszervezetben*

A politikai nevelés elvi-pedagógiai kérdéseivel indul, és eljut a politikai nevelés tanórai és tanórán kívüli gyakorlatának elemzéséig. Elvi-pedagógiai fejtegetései helyenként újszerűek, logikusak, elméletileg megalapozottak. Egyetlen félreérthető megállapítása van, melyből úgy tűnik, hogy a világnézeti nevelés helyettesíthető politikai neveléssel

A politikai nevelés tanórai, és úttörőmozgalmi gyakorlatáról sok hasznos megállapítást tesz (pl. részletesen és elemzően felsorol lehetőségeket, azokat módszeresen elemzi). Különösen értékesek azok a gondolatok, melyeket a politikai nevelésben elkövetett hibákról ír.

Jól elemzi a mozgalmi lehetőségeket is; kár, hogy csak kis mértékben tesz különbséget az egyes lehetőségek gyakorlati értéke között.

Kiss József:
(ált. isk. tanulmányi felügyelő, Harkány)

*A tanulók problémamegoldó gondolkodásának fejlesztése
az általános iskola felsőtagozatában*

A gondolkodás fejlesztését más fontos feladatok megvalósításának összefüggésében elemzi. Alapgondolata: „a gondolkodásra neveléssel együtt azt is meg kell értetnünk tanítványainkkal, hogy a gondolkodás a tudás és az akarat nagyon szoros összefüggésében van egymással.”

Az egész szem előtt tartásával jól indokolja, hogy ma miért fontos a gondolkodás fejlesztése. Bár indoklásai kissé egyoldalúak — csak a technikai és tudományos előrehaladás meggyorsult ütemére hivatkozik — mégis elégséges magyarázatát adja a téma társadalmi és pedagógiai aktualitásának.

A javasolt módszereket, eljárásokat zömmel a magyar nyelvtan tanításához kapcsolódóan mutatja be, s ezekkel olyan benyomást kelt, mintha leszűkítené a problémát. Példákon keresztül bizonyítja a gondolkodás fejlesztés lehetőségeit a vázlatkészítésben, a fogalmak viszonyának megfigyelésében, a stílusjegyek elemzésében, a kérdések és a kérdésfeltevés minőségében, a beszéd — gondolkodás összefüggésében.

Góbi János

(középisk. tanár, Komló)

A hátrányos helyzetű tanulók megsegítése

Bevallott célja, hogy „... a gyakorló pedagógusok számára néhány jó ötletet, bevált módszert adjon a hátrányos helyzetben lévő tanulókkal való eredményesebb foglalkozáshoz.”

Célját eléri, mert — gazdag tapasztalati anyag birtokában — hozzáértéssel gyűjti össze és csoportosítja a segítség lehetőségeit. Helyesen hangsúlyozza, hogy a legnagyobb segítség a jól szervezett tanítási óra. Logikusan csoportosítja az egyéb segítési lehetőségeket is.

A segítség szükségességét többoldalúan indokolja. Kár, hogy a többoldalú indoklás során éppen a politikai vonatkozásokról feledkezik meg.

DR. BALLÉR ENDRE

AUDIOVIZUÁLIS OKTATÁSSAL FOGLALKOZÓ MŰVEK

Az audiovizuális oktatás kézikönyve (Tankönyvkiadó, 1968. Szerk.: Szabó Márton; 213 oldal.) központi terjesztés révén a legtöbb iskolában megtalálható. Az a tapasztalatunk azonban, hogy ezt a kiadványt nem ismerik a nevelők. Pedig megérdemelné a figyelmet több okból is. Egyrészt megtalálható a kis könyvben a *kérdéskör elméletének felvázolása*, főképp dr. Bodó László: *Az audiovizuális oktatás értelmezése, helye a pedagógia rendszerében* című bevezető tanulmányában. A szerző hangsúlyozza az audiovizuális eszközök jelentőségét, külön foglalkozva az auditív, a vizuális és az audiovizuális eszközökkel. Utal azonban arra is, hogy „a pedagógus felkészültségében a modern... eszközök csak egy csoportját képezik az ismeretszerzés eszköztárának, s mindig ott és akkor kerülnek felhasználásra, ahol és amikor a tanulók értelmi erőit a legeredményesebben mozgatják meg, és biztosítják a cselekvő szemléltetés adottságait, lehetőségeit.” (13. old.) Kár, hogy a rövid tanulmányban nem volt mód a problémakör mélyebb összefüggéseinek a feltárására (pl. a téma megvilágítása lélektani, információelméleti szempontból.) A kiadvány továbbá *részletes, szakszerű ismertetést ad* a diavetítés, az epizód, az epidiaskóp, az írásvetítő, a hanglemezzjátékos, a magnetofon, a diakép és hang szinkronjának, a filmvetítés, a nyelvi laboratórium technikai kérdéseinek minden lényeges tudnivalójáról. A könyv harmadik rétegét a *módszerrel* foglalkozó leírások adják. Így például az iskolatelevízió és az iskolarádió adásainak felhasználásáról olvashatunk tanulmányokat, amelyek azonban alig mennek túl a Nagy Sándor-féle Didaktikában (1967) található megállapításokon. Pedig a Televíziót minden iskolának mozgalom sikere nyomán égető szükség lenne az iskolatelevízió adásait jól hasznosítani tudó pedagógusokra is. Külön is felhívjuk a figyelmet A filmvetítés az oktatás folyamatában című tanulmányra (Bartsch István, Kis Jenő és Turi István munkája; 113—153. old.), amelyben az oktatófilmek típusainak és felhasználásának differenciált elemzését találhatjuk. (Oktatófilmek főleg egy didaktikai feladat megoldásához: így tényanyagot a tanulók elé táró filmek, az elemzés, az általánosítás, a rendszerezés, a rögzítés, az alkalmazás, ellenőrzés szolgálatában álló filmek; továbbá komplex didaktikai feladatrendszerrel szolgáló filmek, mint pl. a fogalomalkotó, a problémakifejtő, szakaszosan vetíthető filmek.)

A *vizuális nevelés pedagógiája* (Tankönyvkiadó, 1969; az I. kötet Balogh Jenő, a II. kötet (A vizuális nevelés gyakorlata) Xantus Gyula munkája; 143, ill. 290 old.).

Tulajdonképpen az óvodában, az általános és a középiskolában rajzzal, illetve műalkotáselemzéssel foglalkozó nevelők kézikönyve ez a művelődésügyi

miniszter rendeletére megjelent két, nagyszerű kiállítású, gazdagon illusztrált kötet. Azonban a nevelők jóval szélesebb köre is haszonnal tanulmányozhatja ezeket a munkákat. Ennek érzékeltetésére csak néhány példát:

Az első kötetben a látás, valamint a látás és a megismerés c. fejezetek a vizuális megismerés legfontosabb elvi kérdéseivel foglalkoznak. „A retinakép a látómezőbe került világ optikai vetülete, *optikai képe*, s mint ilyen, közvetítő a jelenségek és a tudat között.” (6. old.) A következő fok az optikai kép tudatba emelése aktív szellemi tevékenység útján, ez az ún. *belső kép*. A belső képek segítségével létrejövő „*vizuális ítélet* érzékletes gondolati forma, amely a jelenségek összefüggéseit képek összekapcsolásával tükrözi.” (7. old.) A vizuális ítélet azután még tovább absztrahálódik, kialakulnak a *vizuális képzetek*, amelyeket gondolkodási elemeknek tekinthetünk.

Mindezek a szemléltetés alapelveihez és módszereihez adhatnak értékes alapvetést minden pedagógusnak. Különösen érdekesek azok a részek, melyek a vizualitás és a gondolkodási műveletek összekapcsolásával foglalkoznak. Úgy tűnik, mintha a szerző túl is hangsúlyozná a vizuális megismerés és az absztrakt gondolkodás közös vonásait, s nem is foglalkozik a köztük lévő különbségekkel. Az időnként kissé elvontnak tűnő okfejtést a szerző rendkívül szellemes és szemléletes rajzai teszik világossá.

A II. kötet elsősorban a szakembereknek szól, mégis kiemelhető belőle az általános érdeklődésre számot tartó első fejezet, amely a vizuális nevelés feladatrendszerével és területeivel foglalkozik, széles összefüggéseket tárva fel az oktató-nevelő munka egésze és a vizuális nevelés között. A szerző bemutatja, hogyan elégítheti ki a vizuális nevelés a társadalmi-termelési igényeket, s hogyan függ össze az értelmi, politechnikai, esztétikai, testi, világnézeti és erkölcsi neveléssel. Egy másik széles körben felhasználható rész a szemléltetésről szóló fejezet (219—237. old.) A rajzoktatás területéről vett példák segítségével a szemléltetés korszerű elemzését találhatjuk itt. Eszerint a *dialektikus szemléltetés* legfontosabb ismérvei: az összefüggések dinamikus, aktív és élményt adó felfedezése; a jelenségek különböző minőségeinek konkrét, közös feltárása; a szemléltetett jelenség ellentmondó vonásainak vitája s a kiélezett probléma feloldása; a tényezők gazdag analízise az összhatás igazságának szintézisében. A szerző a *szemléltetés differenciálására* is hoz példákat; megmutatja, hogyan lehet a tanulók különböző típusai számára a legcélszerűbb szemléltetési formákat alkalmazni. Osztályfőnöki órákon is kitűnően felhasználható A képzőművészeti alkotások szemléltetésének dialektikája c. fejezet (237—248. old.), amelyben néhány képzőművészeti alkotás tömör, rendkívül kifejező elemzését kapjuk.

A témakörrel kapcsolatban utalunk még arra, hogy az *Audiovizuális technikai és módszertani közlemények* című folyóiratban is számos figyelemre méltó tanulmányt találhatunk, bár a legtöbb cikk — érthetően — inkább a jövő iskoláját tartja szem előtt. Így például az 1969/6. számból a nyelvi laboratóriumban alkalmazható gyakorlatokat emelhetjük ki francia, angol, orosz és német nyelvből, amelyek laboratórium nélkül is kitűnően átvehetők. Részletes ismertetést találunk ebben a számban az Audiovox audiovizuális nyelvoktató berendezésről, amelyből már megyénkben is van néhány.

Bizonyára sok iskolában megtalálható a *Tévépedagógia* című füzet, amely az iskolatelevízió szerkesztőségének kiadványa, s az ITV adásainak felhasználásához ad gyakorlati segítséget. Egy régebbi számból (2. sz.) kiemeljük *Csiky Gergelyné* és *dr. Pálfalvi Aladárné* cikkét: Az iskolatelevíziós kémiaadások

eredményességének felmérése (30—50. old.), amelyik mintaszerű eredményességvizsgálatra és a nyert adatok sokoldalú elemzésére ad példát.

A téma befejezéseként néhány régebben publikált kiadványra is felhívjuk a figyelmet. Az ELTE Pedagógiai Közlemények sorozatának már 1966-ban megjelent, s most újra kiadott *Korszerű módszerek és eszközök az iskolareform szolgálatában* c. kötete (135 oldal), még ma sem vesztett aktualitásából. Hogy a szemléltetés mit jelenthet a tanulók gondolkodásának formálásában, arra jó példát találhatunk *Tardos Istvánné* tanulmányában (Szemléltetési eljárások a matematika és fizika tanításában, 51—59. old.) és *Varga Tamás* ismertetésében (Komplex módszer a 6 éves kortól kezdődő matematika tanításban. 83—103. old.)

Korábban ismertettük már *Jerome S. Bruner* amerikai pszichológus tanulmányát, címe: *Az oktatás folyamata*, amelynek 6. fejezete (A tanítás segédeszközei) tartozik szorosabban témánkhoz. Hadd idézzük — mintegy zárógondolatként — egy figyelemreméltó megállapítását: „Hiába állítjuk elő a világ legjobb oktatófilmjeit, s hiába tobzódunk bemutatásukban, ha azok nem illeszkednek be a tanítás segédeszközeinek egységes rendszerébe, akkor csak passzivitásra fogjuk általa nevelni tanulóinkat.” (82. old.)

MŰVELŐDESPOLITIKAI KÉRDÉSEKKEL FOGLALKOZÓ KIADVÁNYOK

Az utóbbi időben számos olyan füzet jelent meg, amelyeknek szerény külseje és terjedelme mögött igen fontos, a pedagógusokat közvetlenül is érdeklő problémák húzódnak meg.

Elsősorban az MSZMP Központi Bizottságának 1970. február 18—19-i ülésének anyagát tartalmazó *A párt ifjúságpolitikájának néhány kérdése* c. füzetre hívjuk fel a figyelmet (Kossuth Kiadó, 1970. 87 oldal.). Ilyen szűk keretek között ezt a nagyjelentőségű dokumentumot még körvonalaiiban sem lehet ismertetni, ezért ezúttal nem tehetünk mást, mint a kiadvány gondos tanulmányozását és megbeszélését javasoljuk. A füzet tartalmazza a KB. állásfoglalását ifjúságpolitikai kérdésekben, Aczél György előadói beszédét és zárszavát, valamint Kádár János hozzászólását. Az ifjúság megítéléséről, szocialista nevelésének legfontosabb feladatairól és problémáiról, a KISZ-ről, annak pártirányításáról, a fiatalok nevelésének társadalmi ügyéről szól az anyag. Többször esik szó a pedagógusok megbecsülésének fokozásáról, „a fiatalok életét a tanítási órán és azon kívül is hatékonyabban befolyásoló, az értékes diákközösségi életet kifejlesztő nevelőiskolának szocialista típusáról”, a *nevelőmunka* anyagi és erkölcsi ösztönzésének erősítéséről, a KISZ-szervezetek ellentmondásairól és azok feloldásáról.

A Pedagógusok Szakszervezete 1970. 1. sz. Útmutatójában tették közzé a Pedagógusok Szakszervezete Központi Vezetőségének 1969. nov. 11-i ülésén elhangzott beszámolót és vitát *A pedagógus munka és magatartás néhány időszzerű etikai vonatkozású kérdése* címmel (Bp. 1970. 59. old.).

A kiadvány Dr. Voksán József előadói beszédét, a Pedagógusok Szakszervezete Elnöksége előterjesztéséhez fűzött szóbeli kiegészítőjét, a napirendi pont vitáját s a Központi Vezetőség határozatát tartalmazza. Az egész anyag vezető gondolata: „A pedagógusokra természetesen ugyanazok az erkölcsi törvények kötelezők, amelyek minden állampolgárra... (de) a pedagógus etikai magatar-

tásának megvannak a maga sajátos vonásai... Mindenekelőtt az, hogy a pedagógus olyan szakember, akinek erkölcsi magatartása és felfogása szerves része szakmai tevékenységének” (5—6. old.). Az előterjesztés hangsúlyozza, hogy „a pedagógus munka és magatartás etikai kérdéseivel való foglalkozás csakis akkor lehet igazságos, ha a pedagógusok munkájának, áldozatkészségének elismerésén alapszik.” (7. old.) Az előterjesztés a pedagógus és a gyermek, a pedagógusközösségek, a pedagógus és a szülő, a pedagógus és a társadalom viszonyával foglalkozva fejti ki a sajátos etikai kérdéseket.

NÉHÁNY ÚJABBAN MEGJELENT NEVELÉSELMÉLETI, SZOCIOLÓGIAI ÉS PSZICHOLÓGIAI MUNKA

A hely szűke miatt csak figyelemfelhívó jelleggel említhetünk meg néhány újabban megjelent jelentősebb kiadványt, jelezve, melyik részt javasoljuk alaposabb tanulmányozásra.

Dr. Szvéték Sándor: Erkölcsi nevelés középiskolás korban c. munkája (Tankönyvkiadó, 1969. 298 old.), főként a középiskolai kollégiumok nevelői, KISZ-vezetői számára ajánljuk feldolgozásra. A szerző gazdag tapasztalati anyagot párosít széleskörű elméleti tájékozottsággal. Az anyag a makarenkói koncepció alkotó alkalmazása középiskolai kollégiumi viszonyainkra. Talán a nevelői követelés szakaszát lehetett volna árnyaltabban feldolgozni. Konnikova írta egy leningrádi kísérletre hivatkozva: „Tanulságai szerint a közösség-gé fejlődés nem a pedagógus ‚hajthatatlan‘ követeléseiből indul ki, hanem abból a tényből, hogy a növendékek elfogadják az érintkezésnek elébük állított normáit.”

Kulcsár Kálmán: Az ember és társadalmi környezete (Gondolat, 1969. 371 old.). Korábbi ismertetéseinkben gyakran szerepeltek szociológiai jellegű munkák. Kulcsár Kálmán könyve ezek sorát folytatva a tudományosság és az ismeretterjesztés egységében ismerteti meg az olvasót a szociológiai gondolkodás fejlődésével; a társadalom strukturális problémáival (pl. a társadalmi átrétegződéssel, a falu és a város szociológiai jellemzőivel); a társadalmi csoporttal; a szervezettel mint társadalmi jelenséggel, a család szociológiai problémáival; az emberi magatartás és a társadalom kérdéseivel (ezen belül pl. a magatartás-irányítás eszközeivel, a kommunikációs folyamattal). Gazdag bibliográfia egészíti ki a kötetet.

Garai László: Személyiségdinamika és társadalmi lét (Akadémiai Kiadó, 1969. 231 oldal). A könyv tanulmányozása nagyfokú koncentrációt kíván, és néhány — korábban ismertetett — egyéb munka előtanulmányozását igényli. *Lick József* műve a személyiségelmélet filozófiai, *Koné* ugyanennek szociológiai nézőpontját adja. Garai László munkája a marxista személyiségelmélet pszichológiai kérdéseivel foglalkozik a legkorszerűbb kutatásokra alapozva.

Ádám György: Érzékelés, tudat, emlékezés... biológusszemmel. (Medicina, 1969. 233 oldal). A szerző előszavában írja, hogy „maga előtt látta azt a... pedagógust, aki munkájában nem tud tovább haladni az agyi visszatükröző vagy ismerettároló működések biológiájának jobb megismerése nélkül.” Az a véleménye, hogy „meg kell osztani az agykutatás ismeretanyagát pszichológusokkal... pedagógusokkal és diákokkal.” (8. old.) A kitűzött célt a szerző azzal éri el, hogy a témát szemléletesen, korszerűen, ismeretterjesztő stílusban elemzi.

Főképp a tanulással és emlékezéssel foglalkozó III. rész alaposabb tanulmányozását javasoljuk.

Irányzatok a polgári pedagógiában (A pedagógia időszerű kérdései külföldön, Szerk. Illés Lajosné; Tankönyvkiadó, Bp. 1970.). A kiadvány két tanulmányt közöl. A szovjet szerzőpár, B. L. Vulfzon és Z. A. Malkova A mai filozófiai idealizmus és a polgári pedagógiai gondolkodás c. cikkében a pragmatizmus, az egzisztencializmus és a neotomizmus pedagógiájának éles kritikai elemzését adja. Paul H. Hirst Filozófia és nevelélmélet c. cikke a két tudományág összefüggéseit és különbségeit vizsgálja.

LIPPENSZKY ISTVÁN

INFORMÁLÁS, VITAFÓRUM

A ma embere igényli és elvárja, hogy állandó kontaktusban álljon a világeseményekkel. Legfontosabb hírforrásának a Magyar Rádió és Televízió Igazgatósága országos felmérése szerint a tv-t tartja. A közvéleménykutatás során arra a kérdésre, hogy: „Ha biztosat akar tudni valamilyen eseményről, hová fordul értesülésekért?” — a választ adók 62%-a a tv-t jelölte meg.

A népművelők már évek óta keresik azokat a módszereket, amelyek hatásosan biztosítanak ennek a tömegtájékoztató eszköznek tudatos művelődési hasznosítását.

A tv egyre inkább az önművelés eszközévé válik. A klubokban, művelődési házakban lévő közhasznú televíziók szerepe ad hoc jellegűvé, néhány kötött forma kivételével alkalmilag összeverődött kis csoportok szórakoztató eszközévé vált.

Baranyában 100 lakosra 21 készülék jut, minden negyedik házban van tv. Ahol nincs, ott szomszédolással oldják meg a nézést. Mégis megfigyelhetők alkalmak, amikor szervezés nélkül is többen összegyűlnek a művelődési otthonban, a képernyő előtt. Ha a téma lehetőséget nyújt indulatok levezetésére, szenvedélyes vitákra (sportközvetítések, krimik) csak rendszerint éppen művelődésre nem.

Így a népművelők előtt marad a nehezebb feladat: a közösségből kiszakadt, otthon a problémáival magáramaradó nézővel való foglalkozás.

Az alapfeladat: ráirányítani figyelmüket a fejlődésük érdekében hasznos adásokra, megtanítani a mindent nézőket a szelektálásra.

Tapasztalat szerint a népművelők az utóbbi időben ennek érdekében sokat tevékenykedtek. A siklósi járás művelődési házainak és klubjainak tájékoztató tábláin pl. kivétel nélkül foglalkoznak műsorpropagálással. Forrásul nemcsak a Népművelésben közlésre kerülő előzetest használhatják, mert a Járási Művelődési Ház havi módszertani leveleiben rendszeresen közöl a kiemelt műsorokról tartalmi ismertetést és javaslatot is. Magyarbólyban a hangosan beszélőn is felhívják a figyelmet a fontos műsorokra. A siklósi Hírlap-presszó információs falán a műsorközlést kiegészítik az adáshoz kapcsolódó képek, aktualitások és forrásirodalom közlésével is.

A munkatervekben a tv műsortervére történő konkrét ráhangolással — néhány művészeti csoport tervét kivéve — csupán a célkitűzéseknél találkozhatunk. Tény, hogy nehéz dolog a látatlanra, élményhatás nélkül rátervezni. Szomorúbb viszont, hogy a tényleges emóciókat keltő és problémákat kavaró műsorokat is csak kevés esetben igyekeznek művelődési szempontból utólag kama-

toztatni. Viszonylag a művészeti csoportok törekszenek leginkább profitálni a jellegüknek megfelelő adásokból. Több irodalmi színpad és színjátszó csoport nézi és vitatja meg a színházi bemutatókat. A szentlőrinci színjátszó csoport tagjainak továbbképzésére rendszeresen felhasználja a színházi és irodalmi jellegű adásokat. A bábcsoportok szinte kivétel nélkül közösen nézik a bábelőadásokat, s meritenek azokból ötleteket és formálják vele stílusukat.

Az ifjúsági klubok vezetői is több, kisebb sikerrel keresik a kapcsolatot a tv-adásokkal. Pécsváradon pl. az operaelőadások befogadására úgy készítettek fel a klubtagokat, hogy népszerű operarészletek lemezes bemutatását különböző játékokkal kapcsolták össze. A játékokban résztvevők „érzéseiket” mondták el a hallott részletekről, közös stílusösszehasonlításokat, műelemzést végeztek. Ugyanonnan példa, a műsorra történő reagálásra: az időben párhuzamosan sugárzott népszerű Kockázat és a nagy nevelőerejű Krupp és Krause sorozatról összehasonlító vitát rendeztek az értékkülönség tisztázására.

A tv kihatótt több új népművelési forma elterjedésére is. A műsorban látható kerekasztal beszélgetések, viták, a „Szóvá tesszük” adásai a népművelőket is a vitázó, aktivizáló stílus kialakítására ösztönözték. Így hódítottak teret a ma már egyre népszerűbbé váló vitafórumok. Keretet hozzá a klubok biztosítottak, melyek adottságaiknál fogva a legalkalmasabbak a „háztáji” művelődés közösgében történő kiegészítésére is.

„A lakosság kérdez — az illetékesek válaszolnak!. Bizonyára önnek is van közérdekű, vagy magánjellegű kérdése a helyi Községi Tanács, a Községgazdálkodási Vállalat, a Termelőszövetkezet, az ÁFESZ, a szolgáltató ipar vezetőihez, amelyre választ szeretne kapni.” — kezdődik annak a röplapnak a szövege, mely a Siklósi Közéleti Fórum rendezvényeire invitálta a község lakóit. Ilyen és ehhez hasonló több sikeres kezdeményezéssel is találkozhattunk a járás községeiben. Érdemes külön kiemelni közülük a drávaszabolcsi klub vitafórumának tevékenységét. A tsz-elnökkel és a társadalmi bizottság tagjaival közösen alakították ki a vitasorozat tématervét. Az első vitán még csak öten szóltak hozzá elég bátortalanul, de a másodikon már a résztvevő 35 fő több, mint fele vitatkozott felszabadultan. Igen közvetlenül és reálisan mondta el Balla András tsz-elnök a gazdasági célkitűzéseket és terveket s a tagok hozzászólásaikban több közérdekű, mint egyéni problémát vetettek fel, olyanokat is, melyek megválaszolása eloszlatta a tagságban felmerült kételyeket. (Pl. Hízók szerződtetésének lehetősége a tsz-en keresztül. A brigádvezetők külön intézkedései. Pótszabadság. Vegyszerezés kérdése. Háztáji átlagtermés juttatása. Állandó foglalkoztatás az építőbrigádban stb.) A vita elősegítette azt is, hogy a vezetőség reálisabbá és igazságosabbá tette a vezetést.

Pécsváradon a felső és alsófalu közötti évszázados ellentét, a munkaerővándorlás, a különböző rétegeknél tapasztalható társadalmi és gazdasági feszültség megszüntetésének óhaja készítette a művelődési ház igazgatóját egy közös falufórum létrehozására. Az előkészítés során, a problémák mélyebb megismerése érdekében résztvett a tanácstagi beszámolókon, majd filmfelvevővel megörökítette a vitás objektumokat, romházakat, újonnan épülőket, elhanyagolt területeket, jó kezdeményezéseket stb. A tapasztalatok alapján készített elő:

- beszélgetést a község végrehajtó bizottsági és gazdasági vezetőivel
- ifjúsági fórumot a fiatalok bűnözéséről a helyi rendőrparancsnokkal
- a tanulók beszélgetését iskolai problémáikról a helybeli iskolaigazgatókkal

— pályaválasztási ankétot a szülőkkel a mezőgazdasági szakmák lehetőségeiről.

A fórum vitáin hallottak adtak ösztönzést a kiub értelmiségi csoportjának, hogy gyakorlatilag hozzálasson a falu néhány problémájának megoldásához. Nem véletlenül kapták a közvéleménytől a „Jóemberek tanácsa” címet. Az építések elkészítették a műemlékek kataszterét. Megóvás és népszerűsítés céljából fotódokumentációt készítettek valamennyi műemlékről és régi malomról. Elkészítették a falu parkosítási tervét, melynek végrehajtására azóta a tanács felhívással fordult a lakossághoz s tavasszal ténylegesen megkezdhetik a munkát.

A közgazdászok a nagy munkaerőáramlás ellensúlyozására (a lakosság több, mint 30%-a ingázik) tanulmányt készítettek a község ipari fejlesztésére. Ösztönzésükre a tanács felvette a kapcsolatot a szakminisztériumokkal s tárgyal egy Budapestről kitelepítésre kerülő üzem befogadásáról, mely főként a nők számára biztosítana munkalehetőséget. A siklói járásban azon fáradoznak, hogy a falusi klubokat olyan információs központokká alakítsák, amelyek *rendezvények nélkül is* az ott tartózkodóknak állandóan újabb ismereteket adjanak és reklámozzák a művelődés lehetőségét. A régen alkalmazott sematikus faliújságok lassan információs falakká alakulnak át, permanens figyelemfelkeltési céllal. Így Siklóson, Magyarbólyban, Márokon pl. állandóan friss tájékoztatást adnak a világeseményekről képeslapokból, folyóiratokból, újságokból kivágott anyaggal. S a tv műsora mellett egyre több és több olyan hasznos tájékoztató kerül a táblákra, mint pl. egészségügyi tanácsok, kalóriatáblázat, divatcikk, építési tervrajzok, ötletek a lakásberendezéshez, díszítéshez stb. Fényképek is — feltehetően a Ludasból vett ötlet alapján — a visszasságok karikírozására.

Az állandó tájékozódás megkönnyítése érdekében az eszközzempontúság elvét követik. Arra törekszenek, hogy a klubok minél több kézikönyvvel, folyóirattal, filléres füzetekkel, képsorozattal, lemeztárral és játékokkal rendelkezzenek. A Járási Művelődési Osztály javaslatot készített arra a 33 könyvből álló, ezer forint áru kézikönyvtár beszerzésére, mely a legszükségesebb lexikális anyagot tartalmazza. Több klub élt is a lehetőséggel és meg is vásárolta azt a siklói könyvesboltból. A vizuális tájékoztatás érdekében több olyan filléres képsorozatot is beszerettek, melyek önmagukban ismeretterjesztő funkciót látnak el, így rövid életrajzos írói arcképek, nagy létesítmények, építési típusstervek, közlekedési eszközök, növényvilág, állatvilág, lakáskultúra, stb. képsorát. Mennyire jó ötlet volt az öntevékeny ismeretszerzésre a mároki klubvezető kezdeményezése, amikor rejtvényfejtési lázba hozta a klubtagságot! Összegyűjtötte a községben fellelhető régi és új keresztrejtvényeket s több ízben versenyfejtést rendezett a klubban. Soha annyit nem forgatták a kézikönyvtár anyagát, mint abban az időben.

A járásban egyébként havonta tartanak a klubvezetők részére módszertani továbbképzést, melynek fő célkitűzése a kötetlen informálás módszereinek népszerűsítése, az eszközök felhasználásának lehetőségei. A foglalkozás egyik programja a játékorá, ahol a kollektív klubjátékokkal ismerkednek a résztvevők.

Íme, néhány módszer a tömegtájékoztatás és önművelés lehetőségeinek tervszerű kihasználására. Alkalmazásuk a gyorsuló időben egyre jelentősebb népművelési feladattá válik.

EGY TOVÁBBKÉPZÉS TANULSÁGAI

A filmművészet nagykorúságát ma már senki nem vonja kétségbe. Ugyanennyire nyilvánvaló azonban, hogy még mindig hiányzik a „nagykorú” filmművészet „nagykorú” közönsége. Mindennapos beszédtema manapság filmszínházaink üressége, fesztiválokon értékes díjakat nyert filmjeink csekély közönség-sikere. Régen aktuális tehát népművelésünk önvizsgálata: megtettünk-e mindent a filmművészet befogadására kész, a filmet értő közönség neveléséért?

Ha művelődési házaink munkaterveit, vagy évvégi jelentéseit böngésszük, teljesen általános, hogy azokban a filmesztétikai nevelés célkitűzéseként is csak elvétve, megvalósított feladatként pedig egyáltalán nem kap helyet. Vajon mi az oka ennek a feltűnő mellőzésnek? Talán a feladatok tisztázatlansága és a szükséges anyagi feltételek megteremtésének hiánya. Évek óta beszélünk a filmesztétikai nevelés égető szükségességéről, s valamennyien tudjuk, hogy jónéhány kulturális intézményünknek kötelessége lenne e munka végzése. A Filmtudományi Intézet kezdeményezéseként megindult ugyan néhány évvel ezelőtt a filmklub mozgalom, de ennek stagnálását, vagy éppen hanyatlását mi sem mutatja jobban, mint az évente éppen Pécsen zajló országos filmklub-viták egy helyben topogása. A megoldás? Önfenntartó, s így szükségszerűen óriás-filmklubok helyett vagy mellett intenzív módszerekkel működő, államilag dotált kisfilmklubok, vagy filmszakkörök létrehozása. A pillanatnyilag egyetlen filmismeretterjesztő forma, a 2—300 fős nagyfilmklubok programösszeállítására a szükségszerűen heterogén közönség ízlését hivatott kielégíteni. Így nem állítható a filmesztétikai nevelés szolgálatába. Nem segítenek ezen a vetítések előtt elhangzó 10—15 perces bevezető előadások sem, melyek időtartamuk és körülményeik miatt csak felületes információk gyors közlésére alkalmasak.

Ezek után önkéntelenül adódik a kérdés: miért mégis e nagyfilmklubok egyedurialma? A válasz lehangoló: mert nem kerülnek pénzbe, nem igényelnek támogatást. Szinte érthetetlen. Természetesnek tartjuk, hogy színvonalasabbnál színvonalasabb versesköteteket fillérekért árusítunk a tömegek irodalmi nevelése érdekében. Egyáltalán nem tűnik fel senkinek, hogy milliós értékű műkinccseink ingyenesen vagy csekély belépődíj ellenében tekinthetők meg múzeumainkban. Csak a filmesztétikai nevelés célkitűzéseit szolgáló filmkluboktól várjuk, hogy eltartsák önmagukat. Vajon nem térülne meg az e célra befektetett pénzösszeg?

Népművelőink nagy részének véleménye szerint a filmesztétikai nevelés a filmforgalmazás, a mozi-hálózat feladata. Várhatunk azonban ilyen munkát egyértelműen anyagi szempontok által determinált filmforgalmazásunktól? A mo-

ziüzemi vállalatok érdekeit gazdasági szempontok irányítják. Céljuk tehát első-sorban a mozik megtöltése, és nem nevelési feladatok végrehajtása. Filmszínházaink programja ezt a szemléletet sugározza. Rendkívüli értékű művészi filmek futnak le szinte észrevétlenül 3 nap alatt a mozikban, míg értéktelen kommerszek jelentős költségű propagandában részesülnek. Csoda, ha az utóbbiak tábora nő?

Művelődési házaink pillanatnyilag alkalmatlanok a filmesztétikai nevelés feladatainak ellátására. Legtöbbjük minimális vetítési lehetőséggel sem rendelkezik, nem beszélve a vetítés költségeiről. Természetesen nincs arra szükség, hogy művelődési házainkban „pótmozi” hálózatot hozzunk létre, de biztosítsunk olyan anyagi feltételeket, hogy népművelésünk filmesztétikai nevelés címszó alatt összefoglalt feladatai túljussanak az üres szólamok szintjén.

A filmesztétikai nevelés célkitűzéseinek megvalósításához azonban az objektív feltételek biztosításán kívül személyi feltételek is szükségesek. Valamennyien tudjuk, hogy középiskolai filmoktatásunk milyen nehézségekkel küzd éppen a megfelelően képzett tanárok hiánya miatt. Ha lehet, a népművelésben még rosszabb a helyzet. Még vidéki városi szinten is jó, ha a gyakran többet értő, mint használó alkalmi filmkritikusok mellett 1—2, filmhez valóban értő szakember akad. Hogyan várhatnánk tőlük egy egész város, sőt megye ilyen irányú feladatainak ellátását? Sajnos a film-szakma a leginkább Budapest-centrikus szakmák közé tartozik. Pesten készülnek a filmek és a szak-kiadványok. Mit keresnének vidéken a szakemberek? Az egyetlen megoldás a leutazó előadók, alkalmanként előadást, vitavezetést vállaló szakemberek felkérése lehet. Csakhogy közismerten „nélkülöző” népművelésünk ezt csak ritkán, nagyobb művelődési intézmények költségvetési szintjén engedheti meg magának. Kiegészítő megoldásként a továbbképzés kínálkozott.

A Pécs-Baranyai Népművelési Tanácsadó évek óta kísérletezik filmklub előadók képzésével. Be kell vallanunk, hogy eredményeink nem szárnyalták túl az országos átlagot, azaz igen szerények voltak. Filmklub előadói tanfolyamaink résztvevői érdeklődő népművelőkből és pedagógusokból kerültek ki. Számuk és összetételük a népművelés egyéb területeiről jól ismert módon állandóan változott. Továbbképzési rendszerünk kidolgozatlansága, a teretükre kerülő témák esetlegessége, s a filmklub-elődókkal szemben támasztott követelmények tisztázatlansága megkérdőjelezte e továbbképzési forma létjogosultságát.

A változtatásra az 1969/70-es évadban érett meg a helyzet. Ebben az évben duplájára emeltük továbbképzési alkalmaink számát. A félévig tartó, rendszeresen ismétlődő havi egy továbbképzési nappal sikerült „megszokottá” tenni programjainkat, s az érdeklődést permanensen fenntartani. Ugyancsak megnöveltük továbbképzésünk résztvevőinek számát. Az eddig kevés számú választott helyett ebben az évben a város és a megye minden főhivatású népművelőjét, filmesztétikát oktató magyar tanárát, sőt néhány érdeklődő egyetemistát is meghívtunk programjainkra. Az eredmény: néhány, eddig a filmesztétikai neveléssel egyáltalán nem foglalkozó népművelőben sikerült felkelteni az érdeklődést a filmművészet iránt, s ezen túlmenően sikerült egy olyan 10—15 főből álló csoportot kialakítani, amelynek tagjai további, alaposabb képzéssel a filmnevelés feladatainak vállalói lehetnek.

Továbbképzésünk tematikáját a modern filmművészet problémáira építettük. A világ filmművészetének legizgalmasabb fejezeteit dokumentáló alkotások kerültek vetítésre. Ezzel filmklub hálózatunk működésének leg súlyosabb hibáján, az archív filmek és „filmcsemegék” eluralkodásán kívántunk enyhíteni. Hi-

szen filmnevelésünk célja a ma filmművészetét értő közönség kialakítása, s ehhez bár filmtörténeti ismeretek is nélkülözhetetlenek, döntőnek mégis a modern filmművészet problémái tekinthetők.

Újdonság volt ebben az évben az is, hogy valamennyi továbbképzésünket azonos előadó vezette. Az állandó előadó népművelési gyakorlatunkból ismert pszichológiai és pedagógiai előnyei a mi esetünkben is jelentkeztek. A foglalkozások számával egyenes arányban nőtt a résztvevők vita-bátorsága ill. csökkenek gátlásaik.

Elsősorban előadónknak köszönhattuk, hogy továbbképzéseink módszerek tekintetében is újdonságot jelentettek. Egyoldalú történetieskedés vagy öncélú esztétizálás helyett a komplex filmelemzés elsajátíttatására törekedtünk. Az előadó bevezető előadása filmtörténeti és filmesztétikai ismereteket közölt, melyeket a résztvevőknek előzőleg kiküldött írásos anyaggal egészítettünk ki. A vetítéseket követő viták célja a filmelemzés módszereinek elsajátíttatása, az elemző filmbírálat gyakoroltatása volt.

Tudjuk, hogy nem várhatunk csodát továbbképzés-kísérletünktől. Nem várhatjuk a megye filmesztétikai nevelésének fellendítését attól a 10—15 népművelőtől, akiben sikerült felkeltenünk a filmesztétikai nevelés szükségességének felismerését, s akiket talán sikerült elindítanunk a filmművészet megismerésének további, önműveléssel folytatandó útján. Az ő munkájuk eredményességére csak akkor számíthatunk, ha megnyugtatóan rendeződnek a filmnevelés anyagi és szervezeti problémái.

E problémák megoldása a mi esetünkben annál is inkább rendkívül aktuális lenne, mert így talán elérhetnénk, hogy az évente filmszemlét rendező megyéből e filmszemlék részeseivé is válhatnánk. Nemcsak fogadnánk a magyar filmművészet alkotóit és alkotásait, hanem saját gazdagodásunkra be is fogadnánk őket.

SZEMLÉLTETÉS A SZAKKÖRI MUNKÁBAN, TANFOLYAMOKON

A szocialista kultúra elterjesztésének egyik lényeges és hézagpótló eszközei a különböző esti előadások, szakkörök, tanfolyamok. Sok olyan ismeretre tehetnek szert a hallgatók, amelynek elsajátítására az iskolai tanulmányok során nem nyílt alkalom, vagy nem voltak elég érettek ahhoz, hogy kellőképp megértsék, vagy az előadó képtelen volt megértetni.

Nagyon fontos tényező az oktatásban az oktató egyénisége, modora, hangulata, egyszerűen a rátermettsége. Ezek a tulajdonságok a hallgatóságra nagy hatással vannak és éppoly fontos tényezői a foglalkozás sikerének, mint az anyag módszeres feldolgozása.

A másik fontos tényező, hogy az oktató az elsajátítandó anyagot jól ismerje. Ha a hallgatók észreveszik, hogy az oktató bármely vonatkozásban bizonytalanak érzi magát, nem tudja többé lekötni a figyelmüket és képtelen lesz a fegyelmet fenntartani. Ezért a foglalkozásokra mindig alaposan készülünk fel, még akkor is, ha kézimunkáról, vagy varrásról van szó.

A szakkörökben, és a tanfolyamokon általában közös és gyakorlati munka folyik. A hallgatók hetenként egyszer esetleg kétszer jönnek el a foglalkozásokra. A létszám általában magas, 25—30 fő. A foglalkozásokat tehát úgy kell vezetni, hogy minden tudnivalót jól elsajátítsanak a következő foglalkozásig — mivel a manuális munka egy részét otthon végzik el.

A gyakorlati munka abban különbözik az elméleti tanulmányoktól, hogy bizonyos fokú ügyességet kíván. Tanításánál nemcsak az elvont fogalmak alkotása a fontos, hanem annak a képességnek a kifejlesztése is, hogy a hallgató egy manuális tevékenységet könnyen, pontosan, gyorsan és a biztonság érzésével tudjon elvégezni.

Mivel csoportfoglalkozásról van szó, nagy szerepe van a szemléltetésnek, az egyéni foglalkozásra csak kevés idő jut. A manuális munka tanításánál szemléltetéssel (táblai rajz) oktatjuk azokat a részeket, amelyek közös magyarázatot igényelnek, s a hallgatók közösen készítenek. A munka átnézésénél és a hibák kijavításánál egyéni foglalkozásmódot alkalmazunk.

Lényeges mozzanat a figyelem, az érdeklődés és a szorgalom felkeltése. Az ember főként arra figyel, ami érdekli, így a figyelem szorosan összefügg az érdeklődéssel. Valamely tárgy csak akkor érdekkel bennünket, ha összefüggésben van énkkel és kellemes állapotot, jóleső érzést okoz. A szorgalom is az érdeklődés eredménye. Ha a munka érdekkel, ha kedves előttünk, ha érezzük gyönyö-

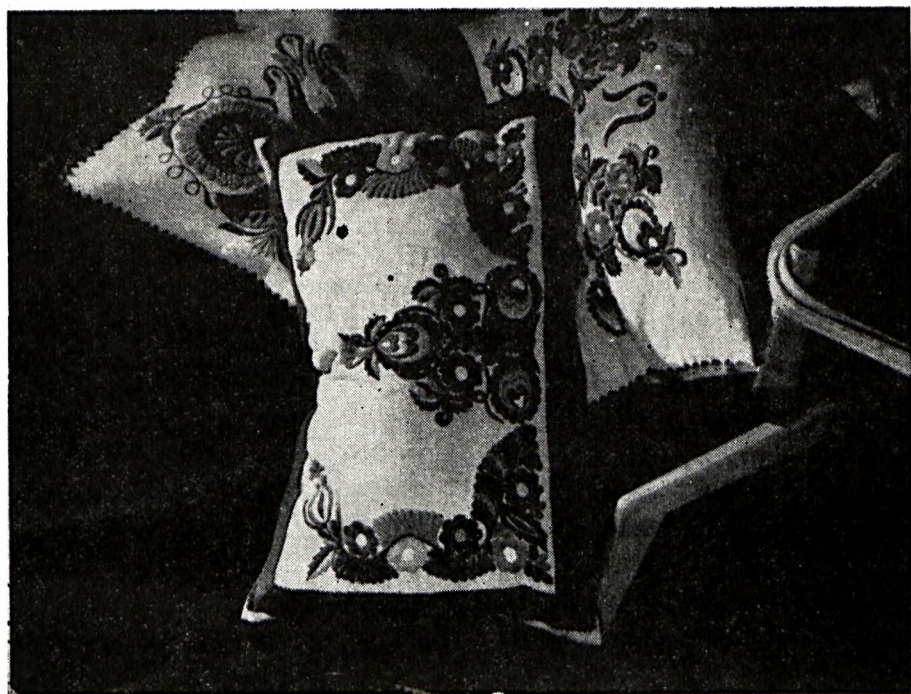

rűségét, fáradhatatlanok vagyunk. Tehát úgy építsük fel foglalkozásainkat, hogy mindhárom mozzanatot fel tudjuk kelteni a hallgatóságban.

Nagy súlyt helyezünk arra, hogy a közlendőket megértessük a hallgatósággal. A megértés történhet szemléltetés, magyarázat és rávezetés útján. A szemléltetés igen fontos eszköz az ismeretközlésben, de nem lehet cél, csak eszköz a megértetéshez. A magyarázat rövid, világos és érthető legyen. A gyengébb fel fogásúak szinte belebonyolódva a hosszas magyarázatba, képtelenek azt megérteni. Ha sem a szemléltetés, sem a magyarázat nem vezet eredményre, akkor rávezetéssel, — i. egy bonyolultabb öltés elsajátításához részenkénti begyakorlással — igyekezzünk eredményt elérni.

A díszítőművészeti szakkörökben általában az ország különböző tájegységeinek hímzését ismertetjük előre elkészített munkaterv alapján. A kiválasztott tájegység hímzéspontját térképen mutassuk be és soroljuk fel a központ körüli és ugyanezzel a hímzésfajttal foglalkozó községeket is. Ezután beszéljünk a hímzés kialakulásáról, alkalmazásáról a népviseleti darabokon, vagy használati tárgyakon. Pl. kötény, ingváll, főkötő, kendő, párnahéj, törülköző stb. Itt bő alkalom nyílik, hogy akár eredeti hímzett darabokkal, vagy képekkel szemléltessük a hímzés eredeti alkalmazási területét. A vidék népviseletét diafilmen, vagy fényképeken mutassuk be. Nagyon jó, ha eredeti hímzéseket tudunk szereztetni, mert így a hímzéshez használatos alapanyagot, fonalat, mintafelépítést, színezést és öltéstechnikát is tudjuk szemléltetni. Szemléltetés közben hívjuk fel a hallgatók figyelmét a bemutatott darab szín és forma szépségeire, a technikai kidolgozás minőségére és ennek esztétikai jelentőségére. Ismertessük a bemutatott darab funkcióját és a díszítés célszerűségét is.

A minta felépítését (csík, bokor, sarok, egész felületet betöltő díszítmény stb.) és a benne előforduló jellegzetes motívumokat felnagyítva táblai rajzon szemléltessük. Ugyanakkor szintén felnagyított rajzon ismertessük a hímzésen előforduló öltéseket és az egyes motívumokon való alkalmazásukat. Egy-egy bonyolultabb öltést annyi rajzon szemléltessünk, ahány részletből tevődik össze a öltés. Ismertessük a hímzéspminták, formák, valamint az öltések népies elnevezését is.

A szemléltetés kapcsolódjon a hallgatók meglévő ismereteihez, mert csak így rögződik emlékezetükbe a látott új forma, öltés és színfolt. Az előző hímzések-nél tanult öltéseket — amelyeket már jól elsajátítottak, — felhasználhatjuk egyes újabb öltésfajták kialakításához.

Ha megismerték a hímzés alapanyagát, formáit, színezését és öltéseit, a következőkben ismertessük, hogy mire és hogyan alkalmazhatjuk a hímzést ma. Itt ajánlatos, ha olyan munkadarabokat mutatunk be, amelyek napjainkban készültek, megoldásukban megfelelnek a hagyományos mintáknak és funkciójukban tökéletesen alkalmazkodnak a mai öltözködés és lakáskultúra igényeihez.

Igen fontos megmutatnunk, hogy annak a tájegységnek a hímzése — amelyről éppen tanulunk — mire alkalmas, mert az eredeti motívumokat sem felnagyítani, sem kicsinyíteni nem szabad. Pl. aprólékos sárközi mintákat nem alkalmazhatunk falvédőre, vagy vaskosabb hímzésfajtákat gyermekruhára. A hímzés kiválasztásánál figyelembe kell vennünk az alapanyagot, a színezést és hogy mi mire való. Kiegészítésül bemutathatunk egy diafilm sorozatot. Pl. „A Kis Jankó Bori hímzéskiállítás legszebb munkái” vagy „A népművészet alkalmazása a modern lakáskultúrában” címűt.

A hallgatók ezután maguk választják ki, hogy milyen munkadarabot készítenek. Az ügyesebbek nagyobb és több munkát igénylő darabot, a gyengébb képességűek először kisebb és könnyebb munkát kezdenek, mert a sikertelen munka esetleg elkedvetleníti őket. A munka kezdésekor megmagyarázzuk a mozdulatokat, a kartartást, az ülésmodot, majd a munka műveleti sorrendjét. Ezt a táblára is jegyezzük fel. Feltétlen legyen a hallgatóknak egy füzeté és abba a tájegységről, motívumokról, öltésekről, színezésről és a munkafolyamat sorrendjéről tanultakat jegyezzék be. Ez a bejegyzés az otthoni munkájukhoz sok segítséget ad. Egy-egy darab elkészülte után közösen bíráljuk a munkát. Ez a közös bírálat jó alkalom a tagok ízlésének, művészi ítélőképességének és a kollektív szellemnek a fejlesztésére.

Mind az egyéni, mind a közös bírálatnál ügyeljünk arra, hogy az ne legyen bántó, ne szegje kedvét a megbíráltaknak. Legyen a bírálat tárgyilagos, viszont a bíráló legyen tapintatos. A közös bírálat stílusának kialakítása az oktató feladata. Ugyancsak neki kell az esetleges személyi ellentéteket óvatosan és tapintatosan háttérbe szorítani.

Az évad befejezése után a hallgatók munkáiból kiállítást rendezhetünk. Itt régi eredeti hímzéseket is bemutathatunk. A szépen elrendezett kiállítás a látogatók ízlését is fejleszti. Megfigyelhetik pl. a népi hímzések újfajta alkalmazását. A környéken lévő szakköri kiállítások megtekintése egybekötve közös tapasztalatcserével, igen eredményes lehet a következő évi munkához. Ezenkívül az évi munka után közös kirándulást szervezhetünk egy-egy népművészeti központ, tájház, múzeum meglátogatására, ahol bő alkalom nyílik mintagyűjtésre, népművészekkel való tapasztalatcserére.

Hívjuk fel a szakköri tagok figyelmét a népművészettel foglalkozó szakkönyvekre és főképp arra, hogy a mintagyűjtésnél kerüljék a sem színnek, sem mintának, sem öltéstechnikának meg nem felelő minták másolását.

Ha a szakkörvezetők az évi munka során minden alkalmat és lehetőséget ügyesen kihasználnak, akkor az eredmény nem fog elmaradni.

GÁBOR ÁRON:

TECHNIKAI SZAKKÖRÖK MUNKÁJA A KOMLÓI MŰVELŐDÉSI KÖZPONTBAN

Közismertek azok a tényezők, amelyek napjainkban a műszaki-technikai műveltség terjesztésének jelentőségét és egyben lehetőségeit is fokozzák. Fejlődő életünkben előkelő helyet foglal el a műszaki-technikai ismeretszerzés. A tudományos ismeretek és a műszaki-technikai feladatok terjesztését Komlón az előadásos forma mellett a műszaki-technikai szakkörök működtetésével is végezzük.

A Komlói Május 1 Művelődési Központ a hozzátartozó Zrínyi Művelődési Ház és a Kossuth-aknai klubkönyvtár lehetőséget nyújt a szakköri mozgalom teljes kibontakozásához. A szakköri munka az ismeretterjesztés egyik hatásos formája, és mivel a tudatformálást szolgálja az ismeretterjesztésben, a méltó helyet kell számára biztosítani.

Figyelembe kell venni, hogy a szakköri munka alkalmas arra, hogy a résztvevők aktivitását, fantáziagazdagságát, alkotási kedvét a kitűzött célok szolgálatába állítsa. Alapja a szakköri tagok meghatározott témakör iránti tartós érdeklődése. A tudományos ismereteket elméletileg megalapozva, gyakorlati úton, kísérletezéssel sajátítják el — és ami igen fontos — közösen. A résztvevők kis csoportokba tömörülve, képzett vezetők segítségével kutatnak és tanulnak, a megszerzett ismereteket, készségeket a gyakorlatban önállóan alkalmazzák. A szakköri tevékenység tehát az elmélet és gyakorlat egysége. Ez teszi a szakköreinket vonzóvá, itt elégíthetik ki barkácsolási vágyaikat és itt foglalkozhatnak tudományosan azokkal a kérdésekkel, amelyek az egyes feladatok elvégzéséhez szükségesek. A szakköri tagok a gyakorlati munkában és a kísérletezésnél gyarapítják technikai ismereteiket s ezzel járulnak hozzá a termelési kultúra növeléséhez.

A szakköri munka a szabadidő kultúrált eltöltésének egyik leghasznosabb módja. A szakkörben folyó nevelés lehetővé teszi az ifjúság tudományos világnézetének kialakulását esztétikai, művészeti nevelését, a modern technikai vívmányok megismertetését. A rohamosan fejlődő iparunk megköveteli a szakmai, technikai ismeretek és készségek fejlesztését a szocialista termelést közvetlenebbül is segítő műszaki nevelés és szakképzés biztosítását. Ennek jegyében tovább kell fejlesztenünk a dolgozók műszaki művelődésének lehetőségét.

A társadalmi viszonyok sürgetik a szocialista közösségi erkölcs, a szocialista életforma gyorsabb kialakítását. E célok elérésének egyik iskolája a szakköri munka. A népművelés különböző eszközeivel — amelynek egyik formája a szakköri mozgalom — elő kell segíteni a közösségi szellemhez, a közös tulajdonhoz, munkához való új viszony kialakítását.

A szakkört a népművelési célkitűzések különböző eszközeként használjuk fel. Elsődleges cél, hogy a szakköri munkával megszeretessük a technikát. Kiállításokat rendezünk a technikai szakkörök anyagából, amely alkalmakkor a VIII. általános iskolák az anyagot a szülőkkel együtt tekintik meg, és így a tanulók és a szülők részére a pályaválasztáshoz is segítséget nyújtunk.

A szülők figyelmesen nézik a szakköri munkát, és szívesen engedik a közös foglalkozásokra a gyermekeiket. Az évenként megrendezendő szakköri kiállításon a legjobb munkák kapnak helyet. A felnőttek és a szülők figyelemmel kísérik a kiállítást, mert érdeklí őket, hogy a gyermekeik készítette munkadarab igazolásul szolgál a munkához való viszonyuláshoz, tartalmi teljesítményéhez és a jó készség bizonyításához. A szakköri munkadarabokat szakzsűri bírálja. Részenben az igazságos bírálatnak lehet tulajdonítani az elmúlt években, a műszaki szakkörök iránt volt nagyobb az érdeklődés. A barkácsolni vágyás örömei akkor erősödtek meg és hatottak vonzólag, amikor egy-egy kiállítást több ezer ember tekintett meg vagy a kiállító díjat nyert.

Komlón a fiatalok az idősebbekkel együtt tizenegy szakkörben tevékenykedhetnek. A barkácsoló, az ipari modellező, a tv és a könyvkötő szakkörök a leglátogatottabbak. A tv szakkörbe 90%-ban bányászok járnak. Leírhatatlan örömet jelent a tv készülékben egy-egy hiba megtalálása és annak kijavítása. A szakkörben a közösség hibakereső készülékeket épített, amelyeknek segítségével keresik a hibákat. A készülékek építése külön élményt és örömet jelent a tagság részére.

A szabás-varrás szakköreinkről külön kell megemlékeznünk. A szakkör közel 10 esztendeje segít bányász-asszonyaink problémáin. Ez a szakkör fogja össze Komló város varrni-szabni vágyó asszonyait, akik évente a kezdő vagy haladó szakkörökben tanulják és fejlesztik jártasságukat. A szakköri tagok vizsganyagot készítenek, amelyeket minden év végén kiállításon mutatnak be. Az anyagot külön zsűribizottság vizsgálja és díjazásra javasolja. Ez a hagyomány nagy bizalmat jelent asszonyainknak, mert a legjobb munkák igen gyakran az országos tárlaton is helyet kapnak. Túl azon, hogy a szakmai ismeret segítséget nyújt az otthoni munkához, lehetőséget biztosít az elhelyezkedésnél is. Ez azt jelenti, hogy a szakkör önálló munkára készíti fel a tagságot, akik minden tekintetben megállják a helyüket a munkaasztalnál is.

A technikai szakkörök többsége segítséget nyújt a művelődési központnak. Munkájukkal segítik a közösségi élet kialakítását, öröködnék a felszerelési tárgyak felett, javításokat, felújításokat végeznek. A barkácsoló szakkör a berendezés (ajtók, ablakok és zárok), az ipari modellezők a villany és a kisipari munkák javításában, a tv-szakkör a rádiók és tv-készülékek karbantartásánál, a könyvkötő szakkör a folyóiratok, újságok bekötésénél, kórusok, zenekarok kottatartójának készítésénél végez hasznos tevékenységet.

A szakköri munkának sokirányú nevelőhatása van. A barkácsolás szeretete, a tapasztalatszerzés, az alkotás öröme, az újításra való törekvés, mind, mind előreviszi, formálja a tudatot. Ma, amikor egyre több a szabadidő, különösen fontos, hogy azt az emberek hasznosan töltsék.

Szakköreinkben nagyszerű lehetőségek vannak a szabadidő eltöltésére. Ezt ismerték fel a város fiataljai, tanulók és ifjúmunkások, akik vállvetve dolgoznak a közös cél érdekében. Ha az elmúlt két évet vesszük csak figyelembe, akkor is elmondhatjuk, hogy 1562-en tanultak a különböző szakkörökben és sajátították el a műszaki és technikai ismereteket, amelyeknek birtokában komoly segítséget nyújtottak a Május 1 Művelődési Központ Igazgatóságának, a társadalomnak és nem utolsósorban saját maguknak.

BUCSKY MIHÁLY:

A TELEVÍZIÓ ÉS A RÁDIÓ ALKALMAZÁSA A SZÍNJÁTSZÓ ÉS IRODALMI CSOPORTOK NEVELŐ MUNKÁJÁBAN

A műkedvelő színjátszó művészet alatt a spontán játékos ösztönökön és szereplési vágyon alapuló kezdeményezést értem. A csoportok itt is, mint mindenütt lehetnek informatív, vagy formális csoportok. Az utóbbi azonban nem lehet tartós és hosszúéletű. Meggyőződésem, — több mint 35 éves csoportvezetői tapasztalataim alapján — hogy a csoportokba tömörült fiatalok és felnőttek a játékos ösztön és a szereplési vágy kielégítése mellett többet várnak a csoporttól.

Meggyőződésemet alátámasztotta és bizonyította egy 1969-ben végzett felmérésem. 127 csoporttag közül arra a kérdésemre, hogy miért jár a csoport foglalkozásaira, 102 megkérdezett a következő választ adta: műveltségem fejlődik, művészeti, irodalmi ismereteim gyarapodnak.

A címben meghatározott téma két kérdés és az arra kapott válaszok ismeretét teszi szükségessé.

1. Mit néznek meg rendszeresen a televízióban?

Válaszok: filmközvetítések 69, színházi közvetítések 56. A zenét (hangverseny, könnyűzene, opera, tánczene) mindössze 10 fő jelöli meg.

2. Véleménye szerint mivel kellene többet foglalkozni a csoport összejövetelein?

Válaszok: viták, beszélgetések 78, könyvismertetés 15.

A kérdésekre kapott válaszokból az is kiderült, hogy mindössze 7 fő jár rendszeresen színházba, a 14 csoportnál csak három a közös és szervezett színházlátogatók száma, melyet azonban megbeszélés és vita nem követett. Közös tv-nézés, melyet szakmai vita és megbeszélés követett, öt esetben volt a félév alatt. Közös rádióhallgatásról nem tesznek említést.

E kérdésre kapott válaszok bizonyítják, hogy a csoportok vezetői a legkézenfekvőbb lehetőségeket, — televízió, rádió — nem használják ki a művészeti nevelés, az ízlésfejlesztés, szakmai ismeretek szerzése és a társművészetekkel való találkozás érdekében.

Milyen okai vannak ennek?

1. A csoportvezetők nem ismerik a csoporttagok igényeit és nem is fáradoznak azok megismerésén.
2. A csoportok közösségi élete laza. Próba foglalkozásokon kívül ritkán, vagy egyáltalán nem jönnek össze. Klubszerű összejövetelt nem tartanak, pedig itt kínálkozna a legtöbb és legjobb alkalom arra, hogy játékosan, vagy viták, beszélgetések, esetleg vetélkedők alkalmával szerezzenek művészeti és szakmai ismeretet, amely nem marad hatás nélkül mű-

vészi ízlésük fejlődésére sem. Ilyen együttlétek volnának alkalmasak közös tv-nézésekre és azok megvitatására.

3. A csoportvezetők önképzésének hiánya, széleskörű művészeti ismeretek hiánya. A megyében 43 fő végezte el a rendezői tanfolyamot és rendelkezik működési engedéllyel. Ebből 19 fő vezet csoportot, akik általában a továbbképzéseken is résztvesznek. Nagy azoknak a száma, akik előképzettséggel, szakmai ismeretek nélkül, kétségtelenül sok jószándékkal vezetnek csoportot.

A közlekedési nehézségek miatt a színház mint élő művészi élményszerzés nehezen vagy egyáltalán nem valósítható meg. De minden kicsiny és városoktól távolos intézményben is rendelkezésre áll ma már a rádió és televízió. Felhasználásuk érdekében szükségszerű, hogy a csoportvezetők a klubélet kialakítására szervezzenek közös akciókat, vállalkozzanak viták és megbeszélések vezetésére.

Mit használhatnak fel az ismeretgyarapítás és a művészi nevelés érdekében a televízió vagy rádió műsorából?

A televízió alkalmas színházi előadások, filmvetítések, irodalmi műsorok, képzőművészeti adások közös megtekintésére. Hangversenyeket, zenei adásokat inkább a rádióban hallgassunk meg. A zene auditív hatása és élményű. A televízió ilyen adásainak egyhangú, unalmasan ismétlődő vizualitása inkább zavaró és figyelemelterelő hatású. Válaszaikban a csoporttagok is elmondták, hogy hangversenyt szívesebben hallgatnak a rádióban, mert a televízióban a különböző hangszerek és hangszerekek nem mindig szerencsés mutogatása unalmas, bosszantó, figyelemelterelő hatású és zavarja a zenei élményt. A televízió színházi közvetítéseinek közös megtekintését feltétlenül kövesse megbeszélés. Beszélhetünk:

- a) az íróról és életművéről,
- b) a darab mondanivalójáról, annak elemzéséről és tolmácsolásáról,
- c) a dráma konfliktusairól,
- d) a színészek figura-alkotásáról, mozgás- és beszédkulturájáról,
- e) a színpadkép — ember és tér viszonyának — művészi megformálásáról,
- f) a díszlet, jelmez harmóniájáról és a színek kompozíciójáról, esetleg a jelzések céltudatos és produkciót szolgáló alkalmazásáról.

Ezeknek a megbeszélése boncolja a kérdést, hogy mi miért történt a darab élményt jelentő tolmácsolásának érdekében.

Az irodalmi műsorok megtekintése és megbeszélése alkalmas a szerkesztés megvitatására, a mozgások funkciójának megbeszélésére. Jó alkalom a zenei betétek funkciójának, érzelmi vagy racionális mondanivalójának elemzésére. Nem egy fiatal a próbákhoz fűződő komplex élmény (költemény, szituáció, zene) hatásaként vált zenebaráttá.

A közösen megtekintett filmek tartalmi megbeszélése mellett lehetőség kínálkozik, hogy a képalkotás tudatosságáról, a fényképezésnek a tartalmi mondanivalót és érzelmi hangulatot segítő funkciójáról is beszéljünk. A vágást és a képsorok építkezését elemezzük. Mindezek a látáskultúrát fejlesztik. A képzőművészeti adások közös megtekintésével és megbeszélésével, a csoporttagok megismerkednek egyes korok művészetével, stílusirányzataival, alkotókkal és alkotásokkal, a színjátszó mesterségben is hasznosítható ismereteket szereznek. Korok stílusának, öltözködésének, bútorzatának, építkezésének és az ember helyzetének és viszonyának elemzése segíti a színjátszó munkát is. Megismerkednek

a kompozíció fogalmával, a gondolat megjelenítésével és megérthető közelségbe jutnak a rendező munkájához.

A rádió műsoraiban is sok lehetőség rejlik. Valamennyi művészeti ág szerepel itt is. Elsősorban azokat a műsorokat válogassuk közös meghallgatásra és megvitatásra, amelyek auditív módon is magasszintű művészi élményszerzést jelentenek.

A közös televízió-nézések, rádióhallgatások lehetőséget adnak arra is, hogy a csoport klubösszejövetelein a megtekintett, vagy hallott anyagból játékos vetélkedőket rendezzünk. Ezzel nemcsak elmélyítjük a szerzett művészeti ismertanyagot, de a csoportvezető-rendező hasznos képet kaphat a tagok képességeiről, egyéniségéről, alkatuknak megfelelő feladatok meghatározásáról, megfigyelőképességükről, művészi ismereteik mennyiségéről és művészi ízlésük állapotáról. Alkalmasak arra, hogy a társművészetekkel megismerkedjenek és fel táruljanak a rejtett kapcsolatok, amelyekre nem figyeltek.

A fiatalok vitakészsége heves, de gátlások kötik őket, melyek jelentkeznek a színjátszó mesterség gyakorlása közben is. Ezeken a foglalkozásokon vitakészségük fejlődik, biztonságuk erősödik és oldódnak a gátlások, ami nagy jelentőségű a produkció szempontjából is.

Nem véletlen, hogy az évek óta sikeresen, jó színvonalon dolgozó csoportok vezetői kutatják a tagság igényeit, igyekeznek azt kielégíteni, biztosítják a színes, hangulatos közösségi életet, a művészi élménnyel való gyakori találkozás lehetőségét, a színes és sokoldalú élményszerzést.

Ehhez a csoportvezetőnek a rendezői munka elméleti és gyakorlati ismeretei mellett meg kell tanulnia a klubfoglalkozások, viták, beszélgetések, vetélkedők vezetését, közös akciók szervezését és lebonyolítását.

Ehhez kíván segítséget nyújtani a Pécs-Baranyai Népművelési Tanácsadó bemutató színpada, és a bemutatókat követő viták.

BANNA LAJOSNÉ:

A FOTÓ ÉS A FILM A NÉPMŰVELÉS SZOLGÁLATÁBAN

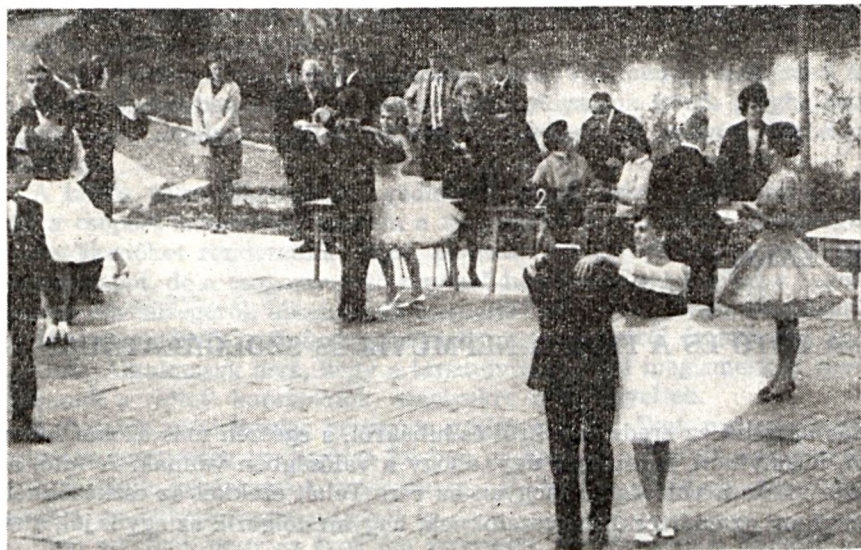
Más beszélni az eredményekről és hibákról, s egészen más azokat hűen ábrázolni, bizonyítani, bemutatni úgy, ahogy a valóságban vannak. A fotó, a kép úgy adja vissza a valóságot, ahogyan az van. Tehát ezekkel az eszközökkel kell bebizonyítani az embereknek, vezetőknek, hogyan dolgozik az egyik jól, a másik rosszul.

Ezt tettük a sásdi járásban öt éve elindult diasorozatunkkal. Járási nevelők napjára készültünk. Elmondtuk, hogy egyes művelődési intézményeket hogyan építettek fel a községek, zömében társadalmi munkában, hogyan fejlesztették azokat. Másokat el kellett marasztalni alapvető hibák miatt. Bizonyítani kell. Vetődött fel a gondolat, készítsünk diafilmet. Járjuk végig a járást, vegyük észre a jót, de ne hallgassuk el a hibát sem. A film beszél helyettünk is. Így született meg első diafilm-összeállításunk. És a vetítés eredménye: kihúzták magukat a csikóstöttősiek, hogy a szép iskolájukat látták, büszkéek voltak a mágoctsiak művelődési házukra. Volt olyan tanácsi vezető, aki községe elhanyagolt művelődési intézményének állapotát bemutató kép vetítése közben felállt és elhagyta a termet.

Ez a sikeresnek, hasznosnak bizonyult kezdet bátorított bennünket abban, hogy a módszer jó, azt fejleszteni kell. Az 1966/67. népművelési évad tervezésekor megszületett a gondolat, hogy a szülőföld megszerettetését a szűkebb házával, a sásdi járás megismertetésével kezdjük. Elkészült a forgatókönyv, „Séta a sásdi járásban” címmel. A Hegyhát nagyobb községei, szép tájak, idegenforgalmi nevezetességek, fürdők, táborhelyek szerepeltek diafelvételeinken. Jártuk a járást, iskolásoknak, felnőtteknek tartottuk a vetítétképes előadásokat. Bemutatjuk az évről évre megrendezett Tóünnepéről készített felvételeket is.

Szinte napról napra bővül a tár. Az üzlethálózatról készített képek bizonyítják, hogy egy járási székhelyen a jelenlegi nem megfelelő, elavult, s minden remény megvan arra, hogy ezek a képek is hamarosan az archívumba kerülnek, az új áruházzal megépülte után. Sok-sok intézménynél történt már a diakép készítése óta változás. Növekszik a régít, elavultat bemutató kockák száma.

Hol vannak már azok a fejesi átlagok, amelyeket a tsz-majori felvételeknél mondtunk 1967-ben? Az évről évre készített kísérőszöveg kész történelem. Minden járási jellegű értekezletet és tanácskozást felhasználunk filmünk bemutatására. Buzdítottunk, lelkesítettünk, egyik kép a másikat követte. Egy-egy régi kép a mai mellett szinte hihetetlennek tűnik, mosolyra fakasztja a nézőt s büszkévé a fejlődést elősegítőt. Legyenek is rá büszkéek!

Társastáncverseny a Hegyháti Tóünnepen

Fotózásunk másik célja, hogy a valóságot tükröző fotók bemutatásával mindenki megismerhesse a Hegyhát nevezetesebb, nagyobb községeit, megcsodálhassa szép tájait és kedvet kapjon a szűkebb haza közelebbi megismerésére a valóságban is. Ki tudná megmondani, hány ember kapott indítékot az orfű-abaligeti táj megismerésére és utazott oda, mert a film szükségszerűvé tette a táj közelebbi megtekintését.

A szárazsi vetítéskor derült ki, hogy a Tóünnepen szerepelt, a televízióból is ismert hívatásos művészeket azonnal felismerték a tanulók, de nagy többségük a járás székhelyén még nem járt. Járásunkban nehézkes a közlekedés, de a tömegkommunikációs eszközök segítségével bővül az ismeretkör, eljuthatunk bárhová. Járásunk idegenforgalmi nevezetességeit, táborhelyeit évről évre felkeresik a budapesti és az alföldi fiatalok. Magyaregregy, Magyarherotelend, Abaliget tájain vernek sátrakat. A makói úttörők rendszeresen több turnusban szinte az egész nyarat Magyarherotelenden, a melegvízű strand mellett töltik. Mivel bővíthetik ismereteiket a víg táborozás közben? A járásról készült diák megtekintésével. Itt rendezett kiállításunkat megyei fotóval is kiegészítjük, idegenforgalmi kiadványokkal tarkítjuk, s a képeken megmutatjuk az egész Hegyhátot. A velük közösen készített felvételek pedig növelik diatárunkat.

Minden alkalmat felhasználunk, hogy egy-egy megyei, járási rendezvényen bemutassuk filmjeinket, propagáljuk a Hegyhátot, annak szépségeit, eredményeit. Az elmúlt öt év alatt több száz felvételt készítettünk. A sorozat jelenleg 350 db diapozitívból áll. Kezdetben fekete-fehér, jelenleg színes megoldással dolgozunk.

Érdekes megemlíteni a cigánylakosság életmódjáról és lakásviszonyairól készített filmeket, amelyek már tükrözik a változást az életszínvonal fejlődését.

A tsz támogatásából filmfelvevőgépet vásároltunk, amelynek segítségével a termelési propagandát kívánjuk segíteni. A tsz-ek életének, munkájának, eredményeinek propagálásával sokat segíthetünk a mezőgazdaságnak.

További terveink? Bővíteni a járási filmtárat, az öltözködés és lakáskultúra képeivel, díszítőművészeti szakkörünkben készült ruhadarabok bemutatásával, egy-egy lakásban készített felvétellel, klubban ezekről rendezett vitával a vizuális nevelés segítése, az ízlés fejlesztése érdekében.

Sokan felvetették, hogy a diakép vetítése már elavult forma, a tv, a mozgóképek korában. Én úgy érzem, a fentiekkel bizonyítottam létjogosultságát.

VÁRNAGY ELEMÉR:

FŐISKOLAI HALLGATÓK VIDÉKI NÉPMŰVELÉSI GYAKORLATA

Tíz éve már, hogy a Népművelési Intézet téli, falusi népművelési gyakorlatot szervez főiskolai, ill. egyetemi hallgatók részére. Így került sor ebben az évben is e megmozdulásra, amelynek során a Pécsi Orvostudományi Egyetem, valamint a Keszthelyi Agrártudományi Főiskola néhány hallgatójával együtt a Pécsi Tanárképző Főiskola 14 harmadéves hallgatója ismét bekapcsolódott a munkába. A 10 napos gyakorlatot Somogy, Tolna, Zala 3—3, illetve Baranya 4 településén végezték hallgatóink „komplex” szervezésben, tehát minden településen egy leendő agrármérnök, orvostanhallgató, illetve pedagógusjelölt végzett megfigyeléseket, ismerte meg a ma falujának népművelési problémáit.

Az idei év gyakorlatának kettős célja volt: egyrészt, a hallgatók ismerjék meg a falun vagy ipari településeken rájuk váró, szakmájukhoz kapcsolódó népművelési feladatokat, másrészt, tanulmányozzák a helyi KISZ-szervezetek munkáját. A megismerés-tanulmányozás természetesen nem csupán az impresziók passzív befogadására szorítkozik, hanem elsődlegesen tevékenységbe ágyazva realizálódik, mélyül, válik sajátunkká. Hatványozottan fontos az ilyen értelmű megközelítés éppen a népművelési gyakorlatoknál. Sajnos, — a tapasztalatok azt mutatják — az idő rövidsége miatt e feladat megoldására csak részben kerülhetett sor. Az illetékes népművelési szervek, intézmények ennek ellenére igyekeztek mindent megtenni, hogy hallgatóink minél sokrétűbben, a jövő perspektíváiban szemléljék a mai falu népművelési problémáit, eredményeit, nehézségeit, hiányosságait.

A feladatok, a tanulmányozandó anyag igen széles területskálát öleltek fel. A sokaságból két területet ragadnék ki: egyrészt feltenném a kérdést, hogyan látja a leendő falusi értelmiség a *mai falusi értelmiség* szerepét, helyét, funkcióját a népművelésben, másrészt idézném hallgatóink véleményét az egész téli *gyakorlat* értelme, *tanulságai*, eredményei vonatkozásában.

1. *Az első kérdésre adott válasz általában negatív színezetű.* Ilyen tapasztalatokról szólnak hallgatóink zárójelentésükben:

„Kulturális forradalmon elsősorban a falu lakosságának tudati formálását értem. Igen fontos a közösségi élet kialakítása. Csak néhány emberrel találkoztam, aki valóban közösségi tevékenységet folytat, a lakosság túlnyomó többsége saját egyéni érdekeit tartja szem előtt. Az értelmiségi réteg nagyon passzív.”

Másutt még élesebben vetődik elénk a probléma:

„A községben lakó értelmiség a pedagógusok kivételével szinte egyáltalán nem vesz részt a község kulturális munkájában. Egyrészt nagy elfoglaltságukra hivatkozva semmiféle vezetős szerepet nem vállalnak, de résztvevőként sem kap-

csolódnak be... Az ismerkedési, baráti körök is eléggé leszűkülnek foglalkozási körökre. A pedagógusok sokszor azért nem tartanak fenn baráti kapcsolatot a többi értelmiségi foglalkozásával, mert anyagilag nem tudnak lépést tartani az orvossal, agrármérnökökkel, vezetőkkel. Eléggé elszigetelődnek egymástól. Jellemző volt például, hogy amikor az állami gazdaság kultúrfelelősével találkoztunk, velem, mint leendő pedagógussal, nem is állt szóba, csupán arra a kijelentésre szorítkozott, hogy utálja a pedagógusokat, mert azok szerte nem tesznek semmit a kultúráért."

A „húsz évesek” kritikája ez, metsző, nem körítésekkel tűzdelt, nagyon őszinte. „Leszűkül” az értelmiségi kör a községben, — írja e hallgató. Ez az értelmiségi beszűkülés, azaz a társadalmi valóságnak hiányos, vagy felszínes ismerete, mellőzése, tudomásul nem vétele, szinte minden hallgató tapasztalatai között ad jelzéseket.

Szószerint ezt írja az egyik hallgató.

„Az értelmiség területén jelentős beszűkülés tapasztalható... A falu vezetői elmondották, hogy az agrárértelmiség nehezen kapcsolódik be a közéletbe. A mezőgazdász például egyáltalán nem tevékenykedik a kultúrházban, pedig szükség lenne szaktudására. Az orvosokra ugyanez vonatkozik. Ők is csak a maguk berkeiben tevékenykednek...”

Másutt:

„A népművelésben nagy szerepet kap az orvos, az agronómus s a pedagógus egyaránt, de vállalni is kell ezt a szerepet. A pedagógusoknak szorosabban fel kell venni a kapcsolatot a művelődési házzal. A fiatalok és az idősebbek jól megértik egymást. Az értelmiségiek azonban néha elfelejtjenek visszanezni, s nem tudnak az egyszerűbb emberekkel beszélni.”

Zalában hasonló helyzetről szólnak:

„A falusi értelmiség nem tart össze a népművelés érdekében... Az igazi értelmiségi réteget, a népművelés csoportját a pedagógusok alkotják.”

Szűkítsük a kört: milyen a pedagógus értelmiségi réteg kapcsolata falun a népművelési tevékenységgel? Anélkül, hogy az illogikátlan téves általánosítás hibájába esnénk, vegyünk egy szűkebb baranyai és egy távolabbi, somogyi esetet:

„A pedagógusokat nem érdekli a népművelés; e kérdésről egyébként is nagyon szűkszavúan nyilatkozott az igazgatóhelyettes. Bennünket sem fogadtak valami szívesen. Mindenhol sokat beszélgettek velünk, csak éppen az iskolában nem, pedig mi is pedagógusok leszünk, és nem ezt vártuk.”

„A tanárok egymással sem sokat beszélgetnek. Csak „jeles” napokon jönnek össze, pl. a férfiak havi egy alkalommal ultizni. Nem szeretik a vendégeket sem. Kínos volt minden óráközi szünet, mert még véletlenül sem beszélgettek velem. Senki sem érdeklődött ottlétem felől és közelebről sem kívántak velem megismerkedni, kivéve egy fiatal tanárházaspárt.”

Fiatalos, néha talán elhamarkodott ítéletek, de őszinték, a kétségtelen meglevő hibákat javítani szándékozó törekvések tükröződnek e véleményekben. Persze e negatív „leletek” mellett sok pozitívumot is említenek e fiatalok. Rendkívül sok, szinte egyöntetűen pozitív vélemény hangzott el a *falusi könyvtárak*-nak a népművelésben betöltött szerepéről. Hallgatóink zöme humán szakos volt, így behatóbban, nagy érdeklődéssel foglalkoztak a falusi könyvtárak tevékenységével. Érdekes összegező értékelésre adnak alkalmat a *falusi KISZ-szervezetek* tevékenységének összehasonlító vizsgálatai. Ugyancsak ilyen izgalmasnak ígérkezik a *cigánykérdés* problematikája, mely a 13 vizsgált településből 9 község-

ben jelentkezik. Nagyon tanulságos tapasztalatokat gyűjtöttek hallgatóink az ipari és mezőgazdasági munkások népművelési formáiról falusi viszonylatokban.

2. Amint már jeleztem, harmadéves hallgatók vettek részt a gyakorlaton. Egyelőre még a népművelés kezdő „betanított” munkásai, akik részben elméleti előadásokon ismerkedtek már a népművelés kérdéseivel, részben jelenleg gyakorlati foglalkozásokon kóstolgatják a munka ízét. Főiskolai képzésüknél csak ízelítőt kapnak valóban, mert tanulmányaik befejeztével nem népművelő szakemberként kerülnek ki tőlünk. A „segédmunkási” éveken azért túljutottak már most, hisz többségük munkás-paraszt szülők gyermeke, akik maguk is átérték jól vagy rosszul annakidején községük népművelési tevékenységét. Véleményük ezért jobbra összehasonlításokon alapul, sokszor tapasztalati ismereteken, s ez sokszor előnyösebb, mint az oktatás útján szerzett ismeret hatékonysága.

Eppen ezért a viszonylag sok negatív tapasztalat ellenére is, az eltöltött 10 nap értéke, eredménye egyöntetűen pozitív előjelű. Csak néhányat idézek:

„Nekem élménydús volt a gyakorlat és elsősorban tanulságos. A falu nem idegen tőlem, én magam is falun éltem jóideig. Igaz, hogy gyermekként, és az Alföldön. Ez pedig lényeges különbség.”

„Összefoglalva a tapasztalatokat, igen érdekesnek és értékesnek ítélem a magam részéről a 10 napos gyakorlatot. Mindenből egy kevés, de elég ahhoz, hogy lássuk a népművelési munka nehézségeit, eredményeit, céljait, és közelebb jussunk az erre való felkészülésünkben a gyakorlat igényeihez.”

„A községben nagyon jól éreztem magam a 10 nap alatt. Bár rövid volt az idő, de a vezetők — különösen a művelődési ház igazgatója és a vb-elnök igyekeztek minél jobban bemutatni a falu életét, és kedvet ébreszteni bennem a falusi népművelési munka iránt.”

„Célszerű lenne a következő években is népművelési gyakorlaton részt venni, s megfigyelni, hogyan fejlődött azóta a falu, hogyan valósultak meg a tervek.”

„A Baranya megyei Operatív Bizottság nagyon helyesen úgy osztott szét bennünket, hogy kizárólag fiatal népművelők, művelődési ház igazgatók mellé kerülhettünk. Így közvetlenül figyelhettük, hogy mi vár a fiatal népművelőkre.”

„Úgy érzem, feltétlen hasznos volt ez a 10 nap, mert merem állítani, hogy közülünk, akik ezen részt vettünk, valamennyien megszerettük ezt a munkát, és biztos, hogy kikerülve aktívan fogunk bekapcsolódni a népművelési munkába, és akkor ez a tíz nap elérte célját.”

A vélemények önmagukért beszélnek, minden kommentár nélkül állíthatjuk, hogy a jövőben még nagyobb létszámmal szeretnénk részt venni hallgatóinkkal ilyen jellegű gyakorlatokon.

BEMUTATJUK:

A PÉCS—BARANYAI FILM- ÉS SZEMLÉLTETŐESZKÖZ TÁRAT

A művelődésügyi miniszter 131/1961. (M. K. 11.) M. M. sz. utasítására 1961-ben megalakult a Pécs-Baranyai Film- és Szemléltetőeszköz Tár. Elhelyezést a Pécsi Járási Tanács VB Művelődési Osztályán nyert, ami annyit jelentett, hogy az egyik szobában rendelkezésünkre állt egy szekrény a filmek tárolására és egy asztal. Ezen történt a filmek technikai kezelése és a kölcsönzéssel járó adminisztráció. 1962-ben a Baranya megye Tanácsa VB épületében kaptunk egy 2,5x4 m-es helyiséget. Az előző és az akkori viszonyokhoz mérten ez kedvezőbb volt, de csakhamar kiderült, hogy a fokozatosan növekvő kölcsönzők és filmek száma miatt megfelelőbb elhelyezésről kell gondoskodni. Ezen is segített a Megyei Tanács VB. titkársága.

A tár 1968 elején költözött a jelenlegi helyére, amely három szobából áll. Ebből kettő a filmek- és szemléltető eszközök tárolására, illetve javítására egy pedig a kölcsönzés lebonyolítására szolgál.

A tár életében 1969 januárjában változás állott be. Feladatkörünk bővült azzal, hogy ezidőtől mi látjuk el az iskolákat oktatófilmekkel.

A filmtár kezdő állománya 293 kópia film volt. Jelenlegi állománya 1723 darab, ebből iskolai oktatófilm 346 db. Szemléltető eszközök kezdőállománya 14, jelenlegi 36 féle különböző gépi felszerelés, diasorozat, formalinos készítmény, hanglemezek, stb.

A filmtár költségvetése 1961-ben 15 100 volt, ma pedig 131 000 Ft.

A beindulás évében a tár filmforgalma 577 kópia film volt, ez évről évre növekedett s 1969-ben 7253 kópiát forgalmaztak a különböző intézmények.

Ebből iskolák 5142 filmet, művelődési otthonok és egyéb szervek pedig 2111-et kölcsönöztek. A szemléltető eszközök kölcsönzésének száma alacsony, ezek közül leginkább a gépi felszerelések iránt van érdeklődés. 1961-ben 15, 1969-ben 295 alkalommal kölcsönöztek szemléltető eszközt.

A filmforgalom illusztrálására néhány iskolát szeretnénk megemlíteni, amelyek az 1968/69-es tanév második felében és az 1969/70-es tanév első felében kiemelkedő forgalmat értek el:

Szentlőrinc	105 kópia
Komló, Fürst S. u.	118
Gödre I.	139
Lánycsók	132
Siklós	111
Szigetvár	96
Pécs, Nagy L. Gimn.	153

*

A filmtár kölcsönforgalomban ellátja Pécs város és Baranya megye területén az alsó-, közép- és felsőfokú tanintézeteket, szakiskolákat, párt- és tömegszervezeti előadásokat, művelődési házakat, klubkönyvtárakat, valamint a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat rendezvényeit — a készletében levő 16 mm-es mozifilmekkel és szemléltető eszközökkel.

A filmkölcsönzés rendje:

A Pécs-Baranyai Film- és Szemléltetőeszköz Tár (Pécs, Geisler Eta u. 2. sz. megyei tanács épületében, telefon: 22-10 — 293 mellékalomás) az alábbiak szerint kölcsönöz:

Ügyfélfogadás: hétfő, kedd, szerda, csütörtök, péntek 12—17 óra között.

Filmkölcsönzési díjak: a 131/1961. (M. K. 11.) M. M. sz. utasítás 1. sz. melléklete alapján történik.

16 mm-es film 300 méterig 10,— Ft

16 mm-es film 300 m-en felül 20,— Ft pergetésenként.

A Baranya megyei Tanács VB Művelődésügyi Osztálya a 35 468—3/1967. sz. utasításában a filmkölcsönzés idejét Pécsen történő használat esetén 3 napban, vidéken történő használat esetén 5 napban állapította meg.

A filmigényléseket 8 nappal előbb kell beküldeni a filmtárnak.

Személyes kölcsönzésnél a kölcsöndíjat előre, postán, befizetőlapon be kell fizetni és a befizetést igazolni. Használatba vevők kívánságára kölcsönzés postai úton, utánvétellel is lebonyolítható.

MNB számlával rendelkezők részére előzetes befizetés nélkül is adhatók használatba filmek és egyéb szemléltető eszközök. A díjat ilyen esetben utólag, a tár által havonta kiállított számla alapján kell megfizetni.

*

Néhány intézményt levélben megkerestünk és kértük, írják meg a véleményeiket a filmkölcsönzés rendszeréről, észrevételüket a filmekről, tegyenek javaslatokat a tár anyagának fejlesztésére.

Ezekből a válaszokból szeretnénk néhányat idézni:

— „A filmkölcsönzés jelenlegi rendszere iskolánknál bevált és azt jónak találjuk. Nem tudom mindenütt úgy csinálják-e mint mi: szeptemberben, amikor a nevelők, szaktanárok készítik a tanmenetet, a filmjegyzékből kiírják az egyes szaktárgynak megfelelő filmek számát és címét és a tantervbe az időszaknak megfelelően bedolgozzák, ugyanakkor a megrendelő-lapba is beírják hó és hét megjelölésével egész évre. Így a tanév folyamán folyamatosan jönnek a filmek, minden további beavatkozás nélkül. Nálunk van filmfelelős, aki kiváltja, szortírozza, szakonként bevezeti a filmnappalóba és visszaküldi.”

— „A filmmel való szemléltetés nagyon segíti az oktatást több oknál fogva is. Vannak és nem kis számban — vizuális típusú gyerekek, akik a tankönyvből nehezen, vagy egyáltalán nem tudják megtanulni, mert nem tudják elképzelni, pl. az acélgyártást, az alumíniumkohászatot, a kénsavgyártást, vagy nem tudnak elképzelni idegen tájakat, stb. Ezek a tanulók élményt szereznek a vetítés közben és utána könnyen elsajátítják az anyagot. Igaz, hogy az iskolatelevízió is segít, csak ahhoz nehéz igazítani az órarendet. Az is előnye a filmnek, hogy előtte a nevelő

megnézheti és a filmnek megfelelően tud felkészülni. Az iskoláknak általában rendelkezésükre állnak az alap-szemléltető eszközök és kísérleteket végeznek a nevelők, de mi ez ahhoz képest, amit a film nyújthat. Kb. 10 éves kölcsönzők rendszeresen filmet (előbb az Iskolai Filmintézetből Budapestről) és szilárd meggyőződés, hogy a tanulmányi eredményt mindig emelte.”

- „Az oktatófilmek határozottan segítik az oktató-nevelő munka folyamatát, könnyítik és többoldalúan támogatják a megértést. Úgy látjuk, hogy a tanulók szeretik a filmeket, a bemutatásokat érdeklődéssel figyelik.”
- „A rövid 10—15 perces filmek jobban használhatók mint a hosszabbak. A rövid filmek jobban beilleszthetők az óra menetébe, mint a 35—40 perces filmek. A tanulók szeretik a vetítéseket. A nevelői kar véleménye is pozitív a vetitésekkel kapcsolatban. Kérjük, minél több rövid oktatófilm elkészítését.”
- „Az oktatófilmek használata a szaktanárok és az alsó tagozatos tanítók munkájának eredményességén ez nagyban lemérhető. Sok, számukra megvalósíthatatlan tanulmányi kirándulást tudunk a vetitésekkel pótolni.”
- „A természettudományos tárgyakból (fizika, kémia, biológia) feltétlenül szükséges volna a reformtankönyvek anyagához alkalmazható, azt kiegészítő filmek beszerzése. Kevésnek tűnik a korszerű idegenforgalmi, táj-földrajzi film is. A pontos kölcsönzés esetén lehetőség adódik arra, hogy a megértés, a témakifejezés logikai rendjében ott kapjon helyet a film, ahol a vizualításra a legnagyobb szükség van. A dokumentum filmekről, a biológiai, kémiai, fizikai folyamatokat ábrázoló filmeknek különösen nagy a kereslete. A tantestület felismerte a film szerepét az oktatás folyamatában és sokszínűen felhasználják az egyes témák megértéséhez.”
- „A sport témájú filmeket tanulóink nagyon szívesen nézik. Ezek bemutatásával olyan sportelmélet oktatásban részesülnek, amelyre általában a testnevelési órákon lehetőség nem nyílik. Jól kiegészítik a testnevelési feladatokat és sokban segítik a testnevelő tanárt munkájában.”
- „Több olyan anyagrésszel foglalkozunk, amelynek szemléltetése helyileg nem biztosítható, az iskolatelevízió adásaiban sem szerepel. Így pl. a gyár dolgozóinak munkájával, különböző ipari termékek gyártása (üvegyártás, cukorgyártás, alumíniumgyártás stb.). Jól használhatjuk a természeti jelenségeket magyarázó filmeket is (évszakok, víz körforgása), továbbá a közlekedési intézményekkel is közelebbről ismerkedhetnek meg, (repülőtér, pályaudvar, hajóállomás stb.).”
- „Osztályfőnöki órákra a tantervi utasításnak megfelelően olyan témakörökből kellene kiegészíteni a jelenlegi tárat, amelyek a nevelési célkitűzéseknek jobban megfelelnek. Az osztályfőnöki témák adva vannak, csak megfelelő feldolgozás, illetve forgatókönyv kellene.”
- „Korszerű népművelés, főleg ismeretterjesztés ma már elképzelhetetlen sokrétű szemléltetés nélkül. Legjobban a filmvetítés iránt van igény. Fellendült az ismeretterjesztés mióta az előadásokon, tanfolyamokon vetítünk. A dokumentumfilmeket nagyon jól fel tudtuk használni a politikai ünnepeken is.”

— „Több lehetőséget kellene teremteni arra, hogy minél magasabb számú tanár sajátíthassa el a gépkezelői tanfolyamot. Szerezzenek be 8 mm-es filmeket. Ezek legyenek megvásárolhatók is. Csökkenteni kellene a filmkölsönzési díjakat. A középiskolai osztályfőnöki órákhoz feltétlenül szükséges volna nagyobb számú filmválaszték.”

A Pécs-Baranyai Film- és Szemléltetőeszköz Tár közel egy évtizede működik. Beindulása óta a filmállomány hatszorosára, a filmkölsönzés tizenkétszeresére nőtt.

Mindez és a gyakorló pedagógusoktól, népművelőktől kapott — részben idézett — vélemények azt mutatják, hogy táruk fontos szerepet tölt be az oktatás és a népművelés korszerűsödésében.

Állományunk tovább fejlődik, technikai ellátottságunk és kölsönzési feltételeink javulnak, felkészülten várjuk a kölsönzési igények további növekedését.

KISBALÁZS GYÖRGY

KORSZERŰ ESZKÖZÖK — KORSZERŰTLEN ELJÁRÁSOK

Lassan harminc éve már, hogy az első oktatófilmet láttam kisdíák koromban. Abban visszafelé folyt a Niagara. Sokan voltunk az iskolában, mindenkinek meg akarták mutatni, s a mi osztályunknak a visszapergetés jutott.

Talán ezért is emlékszem éppen erre a filmre, pedig nem ez volt a legérdekesebb benne, hanem a vadász. Ott állt a parton, és elégedetten nézegetett egy szárnyaszegett, véres madarat. Majd hirtelen letérdelt, a zsákmányt a föbe rejtette, s mint aki megijedt valamitől, rémülten a madárra meredve hátrált egy bokorig, és akkor lelőtte. Ugyanazt a madarat.

Ha kissé furcsa is, mégis csak egyszerű emlék ez csupán, nem példabeszéd. Nem is indokolná semmi, hogy elmondjam ezt a — csak gyermekszemmel komikus — fitorát a technikának, ha nem kényszerülnék annyi mindent asszociálni azzal a madárral, amelyet akkor lőttek le, amikor már megvolt.

A szakma új dolgaira történő reagálásainkat különböző beidegzéseink irányítják. Először a mindent kapásból megtapsolók szoktak megszólalni. Ők adják le az első lövéseket is azzal, hogy már akkor nagyon jónak tartják, amikor annyit tudnak a jelentkező újról, hogy „audó”-vizuális meg „higénia”, vagy az iskolatanácsról ezt: „nálunk az iskola és a tanács kapcsolata kitűnő”. Az ilyen megnyilatkozások ingerlik kétkedésre a másik tábor. Ezek akkor szólnak meg, amikor már szidják. Mindegy, hogy mit. Amiről éppen szó van. S lőnek az egészre, válogatás nélkül. Meg kellene tanulnunk arra lőni, amire kell, de kitől? Egyszer, véletlenül, sokadikra célbatalálni már Karinthy őrmestere is tudott, s amiket és erről a témáról elmondani szeretnék, azok is sajnos csak amolyan „így lősz te” jellegű emléktöredékek. Abban a reményben teszem mégis, hogy hátha hasznát veszik legalább az újoncok.

Hogy a főnévi igenevet tv-adáson keresztül kell-e megtanítani, vagy lehet azt ugyanolyan jól — de olcsóbban is — tv nélkül, azt majd eldöntik azok, akik ehhez jobban értenek. Annak azonban nagyon kell örülni, hogy abban már egyetértünk: a zenét célszerűbb hallgatni, mint beszélni róla. Annak meg még ennél is jobban, ha a magyartanár is használja a lemezjátszót, ha érzi, hogy a vers, a muzsika — netán a kép, a szobor — együtt hallása, látása, élvezése fokozza az élményt.

Ének szakos magyartanárral megyek órára, úgy érzem magam, mintha színházba készülnék. A gyermekek nem érzik. Vagy én nem érzem rajtuk, hogy várnának valamit. Padokat tologatnak, hosszabbító zsinórral bajlódnak. Rövid, hoznak másikat; recseg, túcsere, aztán végül elcsendesedünk mégis. Hallgatjuk a zenét. Talán nem abban a semmihez sem hasonlítható, befogadásra kész, kü-

lön érzékelhető atmoszférában, amit hangversenyen érez az ember, de viszonylag kevés papírzörgéssel, sustorgással. Aztán elmélyül a csend, itt-ott behunytt szemek, moccanás sincs, és akkor... harsogón, erőszakosan:

— „Figyeled a szinkópát?... Mit is tanultunk erről a hangszerről? Most figyelj! Újra a téma! Neked beszélek, édes fiam... mit pizmogsz ilyenkor is?...”

Vége. A varázslatnak is, a zenének is, az órának is. A szünetben arról beszélgetünk, hogy mekkora a lelki sivárság, különösen falun.

Történelemórán a rabszolgaságról beszélget a tanár a gyerekekkel. Felolvas, vetít, képeket mutat. Csodálatosan szép, színes diákat látunk. Görög vázákra, egyiptomi domborművekre. Évezredek formavilága, erőfeszítése, tapasztalata, művészi ereje hatna a gyerekre, ha hagynánk. De erről nem esik szó. Az a feladatuk, hogy számolják össze, hányféle mezőgazdasági szerszám található a képen. Az ember azon csodálkozik, honnan sejtette meg az az ókori művész, hogy neki három-négyezer évvel később tankönyvi szöveghez kell illusztrációkat készítenie. Vagy ha nem az volt a szándéka, mi miért sugallunk valami ilyesmit? Milyen megfontolásból összegezzük így: „Találtunk tehát kaptát, sarlót... úgy is van. Ügyesek voltatok.”

Egyre több iskolánknak van episzópja. Pedig drága. De így is megéri, sokmindentre használható. Az órák alatti vetítésekén kívül például történelmi szemléltetőeszközök készítésére. Csinálnak is elég sokat, aminek nem lehet eléggé örülni. De. Láttam valahol a — gyönyörű kiállításban megjelent — kódexek könyvéből akkorára kinagyított iniciálét, mint egy térkép. A betűtestben trónoló király a nagyításon olyan volt, mint a kifestőkönyvek gonosz manója. Derültek is rajta a gyerekek. Én nem annyira, de nem elsősorban a primitív kivitel miatt. Keserves dolog ilyen nagy lelkesedéssel és hallatlan energiával, időráfordítással készült munka láttán arról beszélni, hogy a művészeti alkotások méretét nem a papíros nagysága határozza meg, s nem lehet, nem szabad azokat tetszés szerint nagyítani. Abban a méretben hatnak, amilyenre csinálták. Különben a mű olyan torzulásokat szenvedhet, hogy megöli az eredeti szándékot.

Egy tanfolyam alkalmával láttam Pesten egy irodalomórát, ahol tízszer is elhangzott a buzdítás egy-egy versszak elolvasása után: „fordítsd le prózára!” Akkor, ott éppen Petőfit fordígtatták, hogy „érthetőbb” legyen. Ez a fordíttatás, művészi alkotásoknak ez a didaktikai kaptafára való erőszakolása valami egészen szélütött rögeszme. És már az egészen fiatalokat is megfertőzte. Azt kérdezi a téli tanítási gyakorlaton egy főiskolás: „Na és mit szoktak még a költők használni?” A kisgyermek máris mondja: „Hasonlatokat.” De hát ez szokás dolga? Vagy „kutyakötelességük ilyesmiket használni”, ha már benne vannak a tankönyvben?

Azért említem ezt a „fordítást” ilyen nyomatékosan, és most már nemcsak a versnek prózára, hanem a művészetnek, tudománynak, az egész életnek pedagógiára való torzítását —, mert azt gondolom, hogy a felügyeletnek erősen benne van a keze ebben.

Amikor a felügyelő azt írja az ellenőrző naplóba, hogy „a nevelő használta az órán a modern audiovizuális eszközöket”, azzal dezorientál. Úgy tűnhet, mintha az eszközök lennének a lényegesek, s nem az alkalmazásukból származó haszon.

Abban sem vagyok biztos, hogy a műalkotásoknak ez a keréketörése nem a jelenlévő felügyelőnek szól. Hadd lássa, mi mindenre tudjuk használni, meny-

nyi minden „belefér” egy jól megtervezett órába. Nekem is lepörgették már a Szózatot, a Himnuszt tárgyaló órán. Az volt meg, én meg nem akkor mentem.

Jó lenne arról is szólni — nemrég egy felügyelői értekezleten is vitatéma volt —, hogy mikor, hogyan, hány, milyen megfigyelési szempontot adjunk a tv-adások előtt. Ezt a kérdést csak felvetni lehet, megválaszolni nem. Viszont elgondolkodni rajta nagyon érdemes lenne, mert ha úgy járunk az iskolatévével, mint a „kötelező olvasmányokkal”, abban nem lesz örömünk. Jelzések már vannak. Nemrég magyarversenyt csináltam, azon két kisgyermeknek a tv-nézésről kellett beszélgetnie. Beszélgetés ugyan nem lett belőle, mert iskoláinkban a szóbeliségben annyira uralkodó lett a szóbeli forma, hogy gyermekeink nem tudnak beszélgetni. Csak beszélni, de arra nagyon jó volt, hogy meg lehetett érteni belőle, mit gondolnak a gyerekek rólunk. Egyetlen szót sem ejtettek azokról a filmekről — Zorró, Angyal, Mézga család —, amelyekért tulajdonképpen nézik a tévét, de a kötelező olvasmányokról készült filmről azt mondta a gyerek, hogy „természetesen” megnézte és ugyancsak „természetesen” tett, hiszen kötelező. Még azt is jelezte, hogy úgy lehetne jobbá tenni a tv műsorát, ha több „hasznos” dolog lenne benne, például több képzőművészeti műsor, Fórum és még néhány ilyen, amiről gondolta, ez csak nem lehet rossz, ha mondja. Nemcsak azon lenne érdemes elgondolkodnunk, ami ebből etikai vonatkozásban érdekes, hanem a tanulás fogalmának ezen az iskolai ismeretszerzésre való szűkítésén is, mert ezt mi sugalljuk.

Tudjuk a pszichológusoktól, hogy minden ismeretszerzés érzellemmel kezdődik, a „rácsodálkozás” örömeinek érzésével. Ezt az örömet csökkentjük, veszítjük el a gyerektől, ha új eszközeinkkel kapcsolatban is elsősorban a tanulni-valót, s nem a nagyobb kitekintés lehetőségét, az ilyen igény szépségét hangsúlyozzuk.

Madarat fogtunk, hasznosat, gyönyörűt. Ne bántsuk!

AZ ÉN ÉDESANYÁM

Korunk, a technika százada munkába állította a nőt, meghagyva ősi, örökölt hivatását is. Nem vitás, hogy ma még nagyon sok nehézséget okoz a kétős hivatás, a többszörös megterhelés vállalása. Számos dolgozó nő próbál rendkívüli erőfeszítéssel eleget tenni a ráháruló feladatoknak a munkahelyén is, családjában is, él állandó feszültségben, rohanásban.

Sok vita folyik napjainkban arról, vajon a megváltozott körülmények miképpen befolyásolják a családot, a gyermekek helyzetét. Van-e ideje a dolgozó anyának gyermekei számára. Kevesebbet tudnak azonban a dolog másik oldaláról: hogyan látja a mai gyermek dolgozó anyja helyzetét, esetleg mit tesz ennek megkönnyítésére.

Ezekre a kérdésekre kerestem a választ tíz éves gyermekek fogalmazásai-ban.

A fogalmazások nem felmérés jelleggel készültek, vagyis nem megadott kérdésekre kellett a gyerekeknek választ adni, sőt maguk dönthették el, hogy édesanyjukról, vagy édesapjukról írnak-e. (A választás sem történt mereven, valójában mind a kétféle fogalmazásban benne lappangott mindkét szülő együttes szeretete, tisztelete.)

Az osztály 34 tanulója közül 25-en írtak az édesanyjukról, a fennmaradó kilenc tanuló — többségükben fiúk és zárkózottabb természetűek — is talán csak azért választotta leírása témájaként apját, hogy ne kelljen nyilvánosságra hozni a legmeghittebb érzéseit.

Ezekből a fogalmazásokból szedtem csokorra a következő gondolatokat. „A mi édesanyánk mindent elvégez. Ő takarít, főz, mos. Egy héttel ezelőtt még beteg volt. Még felkelni se szabadott neki. Pécsre járt ellenőrzésre. Mikor egy kicsit felkelhetett, már akkor is mosott, főzött. Sokat segítünk anyukának. Amikor anyu mosogat, akkor mi már törölgetünk.”

„A gyárban sokat dolgozik. Azért sokat segítünk, amit meg tudunk csinálni. Hogy mire hazajön fáradtan a gyárból, ne legyen annyi dolga.”

„Mindig örül, mikor valamivel meglepem. Kedden vettem hóvirágot, egy csokorral. Nagyon örült neki, mert a nővérem nem szokta meglepni semmivel. Én örülök, hogy anyukám boldog.”

„Az én édesanyám jószívű. Mindenkiel szemben rendes. A gyárban is szeretik. Nem haragos. Senkivel sem veszekszik. Segíték is neki sokat. Inkább nekünk vesz valamit és nem magának.”

„Este, mikor lefekszem, be szokott jönni velem a szobába, mert ő a másik szobában alszik. Én őt szeretem a legjobban.”

„Most már jó, hogy szabad szombatos. Így gyakrabban lehet otthon.”

„Amikor beteg vagyok, otthon marad velem. Ezért jó betegnek lenni, mert máskülönben csak este van otthon.”

„Nagyon sokat költ ránk. Ahova megy, oda el szokott vinni. A télen még szánkózni is volt velünk. Csak egy kicsit kiabálós.”

„Mindig hoz valamit, ha elmegy a boltba. Mindig ad valamit, ha kérek.”

„Jókedvű, jószívű, barátságos. Amikor hazajön a gyárból, mindig kikérdezem, hogy mit dolgozott. És elmondja.”

„Gyerekkorában határozta el, hogy orvos lesz. Ezért gyakran vagyunk egyedül otthon, amikor ügyeletes a kórházban. Ha apukám se tud megjönni, akkor én látom el a testvéreimet. Meg szoktam tőle kérdezni, hány betege volt.”

„A családom között a legjobban anyukámat szeretem. Jószívű, nem mérges. Nem szokott megverni.”

„A leckében nem szokott segíteni. Mire felébredek, odakészíti a reggeliemet. Mert ő dolgozni megy akkor.”

„Ha beteg, vagy nem érzi jól magát, én takarítok. És amit kér, odaviszem.”

„Este el is szoktunk mosogatni. Én söprök, a bátyám porszívózik. Hogy amire anyu hazajön, tisztaság legyen. Amikor már minden rendben van, kimegyek a kapuba, és nézem, jön-e már.”

„Én mindig el szoktam menni hozzá, oda, ahol takarít, amikor kimegyek az iskolából.”

„Pláne akkor szeretem a legjobban, amikor jókedvű.”

„Ha én előbb végzek az iskolában, elmegyek eléje és megvárom. Együtt megyünk haza. Útközben bevásárolunk.”

„Az én édesanyám egyedül nevel bennünket, mert az apukám elment tőlünk. Nagyon sokat dolgozik.”

„Az én édesanyám sokszor szomorú. Mert az apukám veszekedős. És ez nagyon rossz.”

Nem akarom elméleti fejtegetésekkel megzavarni azokat az érzéseket, amelyeket ezek az őszinte válaszokat kelthetnek. Úgy érzem, mélyrehatóan rávilágítanak a mai gyermek—anya viszonyra, a tiszteletre munkája iránt, a segítőszándékra a családban, s a hiányérzetre is, amikor munkahelyén van. S ami nekem legjobban tetszett: az „én” szemlélet helyett a „mi” dominál. Hadd áruljam el, sok közülük többgyermekes család legidősebb gyermeke.

A TÖRTÉNELMI PÉLDAKÉPEK SZEREPE IFJÚSÁGUNK NEVELÉSÉBEN

Sokat beszélünk, írunk, vitázunk a fiatalság erkölceiről. Egy vérzivataros világháború után és egy forradalmi változásokkal teli korban valóban nagy probléma ez, és nincs olyan szülő, nevelő, felnőtt, aki közömbösen szemlélhette a dolgok folyását. Meg kell értenünk, hogy különféle eszmei hatások közepette, amikor a jó és rossz példák tömegével találkozunk a még kialakulatlan egyéniség, könnyen el is tévedhet, és helytelen útra lépve rosszul alapozhatja meg jövőendő életét. Éppen ezért segítségére kell sietnünk.

Köztudomású, hogy a gyermek, a serdülő, sőt kisebb mértékben az ifjú is utánzásra hajlamos. Amit lát, hall, tapasztal, olvas, mind hatással van fogékony, fejlődő jellemére. Öntudatlanul vagy tudatosan szemléli az őt körülvevő embereket, tetteket, jelenségeket, és helyesli vagy elutasítja azokat. Eleinte viszonylag könnyen hajlik szülői, tanítói szavára, sőt példának tekinti őket. Később, a serdülőkorban már bírál is. De továbbra is keresi a vonzót, a nagyot, az erőset, a jót, amit vagy akit követhet.

Példaképei azonban igen különbözőek lehetnek. A televízió Robin Hood-jától a Kossuth-díjas tudósig rendkívül széles a skála. Az is kétségtelen, hogy a partizán hősök tetteit mély szakadék választja el Angyal kalandjaitól. Legalábbis a mi szemünkben. De mit szólunk arról a fiatalemberről, akinek karjára halálfej van tetoválva, és alatta a felírás: „Bűn az élet”.

A helyes megoldás: pozitív eszményképeket, hősöket állítani példaképekül tanulóink elé. Nézzünk csak körül a történelem színpadán, és százával találunk ilyeneket. A serdülő fiúk szívesen foglalkoznak a végvári harcok történetével, hiszen olyan követendő jellemekkel találkozhatnak, mint Zrínyi, Dobó, Szondi, Jurisich és mások. Ugyanez a helyzet a Rákóczi-korszak és a 48-as szabadságharc hőseivel is. A lányok nyilván jobban lelkesednek Leőwey Kláráért, Madame Curie-ért vagy Tyereskováért.

Néhány évvel ezelőtt iskoláink egyik tanulóbrigádja a Wesselényi Miklós nevet vette fel. Első pillantásra különösnek látszik, hiszen jelentőségben másodrangú politikusról van szó. De ha arra gondolunk, hogy Wesselényi arisztokrata származása ellenére teljes szívvel a társadalmi haladást szolgálta, és eszméiért szemévilágát áldozta, mint „árvízi hajós”, pedig fizikai munkával sokak életét mentette meg — akkor belátjuk, hogy tanulóink helyesen választottak.

Egyébként is azt tapasztaljuk, hogy nem kell feltétlenül államférfinak lennie a példaképnek, hiszen a tudósok, művészek és egyéb közemberek körében

rengeteg ragyogó jellemre akadhatunk. Gondoljunk csak pl. a munkás- és parasztmozgalmak vezetőire, vértanúira

Van azonban egy kis probléma a történelmi példaképekkel. Köztudomású, hogy többen közülük nem követésreméltó erkölcsi gyöngékkal is rendelkeztek (pl. vagyonharácsolás, ifjúkori szexuális kicsapongások stb.). Elhallgassuk-e ezeket? Véleményem szerint a történelmi tényeket ne próbáljuk letagadni, de ne is hangsúlyozzuk ki az ilyen hibákat. Emberekről van szó, akik hibáztak is. Hunyadi Mátyás történelmi nagyságából, uralkodói képességeiből talán nem vonnak le sokat szerelmi életének kisebb kalandjai. Éppen ezért helytelen volt ezeket olyan formában eltúlozni, ahogyan azt a „Mit csinált Felseged 3—5-ig?” c. film alkotói tették „szórakoztatási” céllal.

Meg kell jegyezni, hogy egyes történelemkönyveink is többet tehetnének nevelési szempontból. A történelmi hősöket, nagyjainkat nem elég a tudomány szigorú szemüvegén keresztül nézni, hiszen tankönyveinkkel nevelni is akarunk. Ezért az ismeretek átadása mellett többet kellene gondolni az érzelmi hatásra is.

Mert a fiatalság keresi a példaképeket. És hogy miben találja meg, az nem kis mértékben rajtunk is áll. Ha pedig már addig eljutunk, hogy tanítványaink a jót vonzóbbnak találják, mint a rosszat — akokr nyert ügyünk van. Ehhez persze nagy találékonyságra, körültekintésre, sokszor tapintatra van szükség. Akkor se csüggedjünk, ha történelmünk vagy jelen korunk nagyjai mellett egy-egy ünnepelet sportember vagy filmszínész iránt is érdeklődnek tanulóink.

Még egyet: a nagy eszményképek iránti lelkesedés elsősorban a fiatalokéak sajátsága. Amikor már több alak vonzó pozitív erkölcsi tulajdonságaiból összeállították magukat a sajátmaguk alkotta követendő jellemet, akkor megindulnak a maguk útján. És eljön az idő, amikor meg fogják becsülni szüleik, nevelőik, munkatársaik kevésbé csillogó, de talán éppolyan értékes tulajdonságait, egyszerű, becsületes, áldozatkész munkájukon keresztül. De ez már egy reálisabb szemléletű kor, a felnőttkor gyümölcse.

PROGRAMOZOTT NÉPMŰVELÉS?*

A *programozott oktatás* gyakran használt szókapcsolat, *programozott népművelésről* nem szoktunk beszélni, pedig több elemét régóta alkalmazzuk — szinte ösztönösen. Csak nem nevezzük „programozott”-nak. Mindenfajta más elnevezést kitalálunk.

Nagy merészen arra gondoltam, ha „programozott népművelésnek” neveznők a programozott népművelést, talán tudatosabbá és tudományosan meg-alapozottabbá tehetnénk néhány korszerű népművelési formát. Hisz a programozott oktatásnak gazdag irodalma van, amelyből nagyon sok értékes gondolatot és törvényszerűséget lehetne adaptálni a népművelésre.

A programozás lényege

A programozott tanításról, a pedagógia és a kibernetika viszonyáról több összefoglaló írás jelent meg. Közülük kiemelem Kiss Árpád: A programozott tanítás és a tanítógép c. tanulmányát (megjelent a Magyar Pedagógia 1964. évi 1. és 1965. évi 1. számában), valamint L. N. Landa: Pedagógia és kibernetika c. tanulmányát. (Köznevelés 1964. 17—18. sz.)

Melyek a programozás főbb jellemzői?

- A „gyorsuló idő”-ben ellentmondások keletkeznek az általános műveltséghez szükséges *elsajátítandó* ismeretek, és a különböző korlátok (idő, információ-dömping, befogadóképesség stb.) miatt *elsajátítható* ismeretek mennyisége között. Ezért növelni kell az ismeretszerzés „termelékenységét”, javítani a művelődés „technológiáját”. Ennek egyik eszköze a programozott oktatás.
- A pedagógia fontos feladata, hogy irányítsa, vezesse az ismeretszerzés folyamatát. Az irányításnak viszont az utóbbi 136 évben kialakult egy speciális tudománya: a kibernetika. Kézenfekvő, hogy a művelődés irányításában felhasználjuk az irányítás speciális tudományának törvényeit.
- Mind a pedagógiára, mind a kibernetikára érvényesek azok az alapvető követelmények, amelyekről az irányítási folyamat sikere függ:
 - a) Pontos meghatározott célok;
 - b) Az irányítás meghatározott programja, fokozatok sorrendje, egymásraépültsége;

* A címben írt fogalom nem jelent újat, legfeljebb új szókapcsolatot

c) Jó fordított kapcsolat (visszacsatolás) az irányító és az irányított között.

- A programozott tanulás szüntelen aktivitást kíván az egyén önálló munkáját feltételezi, problémamegoldó gondolkodását fejleszti. E fogalmak: aktivitás, önállóság, problémamegoldó gondolkodás, a hagyományos pedagógiában és népművelésben is következményként jelentkeznek.
- A programozás nemcsak oktatógépekre és bonyolult technikai eszközökre vonatkozik, hanem magára az eljárásra. Így ismerünk programozott könyveket, programozott feladatokat stb.

Ha csak a fenti gondolatokat emelem ki — a teljesség igénye nélkül — máris nyilvánvaló, hogy az ismeretszerzés általános irányításáról van szó, függetlenül életkortól, szervezeti formától, iskolai vagy iskolán kívüli művelődéstől. Ezek a specifikumok a program kidolgozásában kell, hogy jelentkezzenek. Tehát egy adott ismeretanyag programozását éppen úgy el lehet végezni fiatalabb és idősebb művelődőkre alkalmazva, mint iskolai órára, vagy népművelési foglalkozásra bontva. Sőt! Talán még könnyebb a népművelést programozni, abból a szempontból, hogy már eleve önkéntességre, egyéni aktivitásra, önállóságra, problémaszituációra épült és sokkal nagyobb az ismeretanyag kiválasztásában a szabadság és sokkal kisebb minden kötöttség, kényszerhelyzet, mint az iskolában.

*

Pesszimista emberek néhány éve a népművelés válságáról beszéltek. Pedig ezekben az években létrejöttek és megerősödtek olyan népművelési formák, amelyek az emberek művelődési igényének minőségi fejlődését jelzik. Szakköri munka, klubélet fellendülése, ország-világjáró mozgalmak, különféle vetélkedők stb. Ha tüzetesebben megvizsgáljuk e népművelési formákat, feltűnik, hogy nagyobb bennük az emberek önkéntességre, aktivitására, érdeklődésére, játékoságára épülés, mint néhány korábbi elavult, öncélú rendezvényben.

Ha pl. a vetélkedőket vizsgáljuk, furcsa ellentmondással találkozunk. Az emberek többsége utálja a vizsgákat, ugyanakkor egyszerű trükkel különböző vetélkedőkbe lehet őket bevonni.

A rádió és a tv jóvoltából lassan „vetélkedő nemzet” leszünk.

Mitől népszerűek a játékos vetélkedők?

Egyrészt attól, hogy játékosak, másrészt azért, mert vetélkedők. Pszichológusok sokat tanulmányozták az ember játékos, versengő, vetélkedő természetét. Mondhatni eléggé feltárt területe ez a cselekvésnek. Pl. Rubinstein írja Az általános pszichológia alapjai c. könyvében: „... a felnőtt is játszik. A játék nála is szükségleteiből és érdeklődéséből ered és meghatározott képességeinek vagy személyisége bizonyos oldalainak fejlesztését szolgálja.” (926. oldal.) A versengés szükségletét Dr. Kardos Lajos cselekvést motiváló tényezőnek tartja Általános pszichológia c. könyvében a következőt írja: „A felülkerekedés és a hatalom vágyával nem tévesztendő össze a versengés, a versenyben való győzés vágya. Itt valójában a teljesítmény, a siker örömről van szó, amelyet fokoz a másik ember teljesítményével való előnyös összehasonlítás...” (239. o.) De ta-

lán legközelebb áll témánkhoz Dr. Barkóczy Ilona—Dr. Putnoky Jenő: Tanulás és motiváció c. tanulmányának megfogalmazása: „Az ember fejlődése folyamán — megfelelő pedagógiai hatások esetén — megtanulja, hogy környezete saját teljesítményein keresztül értékeli őt. Ezzel együtt lassan megtanulja saját magát is így értékelni. Eközben saját teljesítményét állandóan környezetéhez, illetve saját előző teljesítményéhez viszonyítja” (232. o.).

Tehát erről van szó! Az ember viszonyítani akarja magát, ki akarja próbálni, meg akarja mutatni, mit tud. Egyszóval vetélkedik.

Ha el nem vesszük a kedvét!

Mert úgy alakult, hogy az emberek vetélkedési igénye messze túlnőtt a vetélkedők átlagos pedagógiai színvonalán. Már lassan ott tartunk, hogy vetélkedő ürügyén vizsgáztatjuk az embereket. A szellemi képességek helyett lexikális ismereteket kívánunk. Sok vetélkedőt láttam, és mindig azt tapasztaltam, hogy olyan feladatoknál nőtt meg az aktivitás és a közönség izgalma is, amikor önállóan kellett valamit megoldani.

Ezek legtöbbször programozott feladatok voltak. Pedig nem a programozás igényével készültek, de a spontán program csiráit jól mutatják. Illusztrációnak kiválasztottam néhány részletet korábbi vetélkedők forgatókönyvéből.

Ki tud többet? Műszaki-technikai vetélkedő forgatókönyve. Pécs-Baranyai Népművelési Tanácsadó, 1967.

(A bemutatott fényképen nagypaneles építkezést látunk. Jól láthatók az egész falak, azok gépi mozgatása, szerelése.)

<i>Feladat</i>	<i>Felelet</i>
1. A bemutatott fényképen-t látunk.	1. építkezés
2. A képen új építési eljárást, a építkezést látjuk.	2. nagypaneles
3. Hogyan hívjuk azt a létesítményt, amelynek üzemelése előfeltétele a nagypaneles technológia alkalmazá- sának?	3. Házgyár
4. E technológia alkalmazásának sok előnye van. Lehetővé teszi az optimá- lis-t, és csak szakipari és az összeállításához műveletekre van szükség.	4. gépesítés szerelő

stb.

Foglalkozás a gyermekklubban (forgatókönyv)
Pécs-Baranyai Népművelési Tanácsadó, 1966.

Feladat

1. Az úttörőnek ismernie kell a sípjeleket. Sorold fel a következő jeleket: Gyülekező! Áll! Segítség!
2. A héten láttunk egy filmet a tv-ben, amelyben két gyermek megmentett egy személyvonatot hasonló jelek segítségével. Mi volt ez a film?
3. Már hallottatok a Morse ABC-ről. Miből áll az?
4. Az úttörő sípjelek jelek.
5. A-ből és-ből álló jeleket a gyakorlati életben hírközlésre használják.
6. Az úttörőportyán a parancsközlés-kel történik.
7. A borítékban jelekkel írva egy úttörőportya találod, fejtsd meg az ugyabban a borítékban találhatóABC segítségével.

Felelet

1. Gyülekező: — —
Állj! . —
Segítség! . . . — — — . . .
2. Az ifjú Edison
3. Pontokból és vonalakból
4. Morse
5. pont — vonás — morse
6. Morse-jelek
7. parancsait — morse

stb.

Szellemi vetélkedő ifjúsági klubok számára.
Pécs-Baranyai Népművelési Tanácsadó, 1969.

Feladat

1. 5 közel-keleti országot jellemző diakép bemutatásával egyidőben Közel-Kelet bianco-térképének bemutatása. Sorolja fel a bemutatott országokat!
2. A bemutatott tájegységek összefoglaló elnevezése
3. Egy esemény 1967 óta az érdeklődés középpontjában tartja ezt a területet

Felelet

1. Szíria, Libanon, Izrael, Jordánia, EAK
2. Közel-Kelet
3. Az arab—izraeli háború kirobbantása

stb.

Ismétlem: Az idézett példák nem tudatos programozással készültek. Mégis annak csíráját hordozzák. Ezért úgy vélem, helyes a következtetésem: ha céltudatosan úgy állítanók össze a vetélkedőket, hogy egymásra épülő önállóan megoldandó feladatokkal jusson el a versenyző egy-egy témakör végére, nagyobb lenne az aktivitás, a sikerélmény, érdekesebb és pedagógiaileg hatékonyabb a vetélkedő. De lehetne rendezni programozott kiállításokat, az elején több, később kevesebb magyarázó szöveggel, hiányokkal, önállóan megválaszolható kérdésekkel (amelyek helyességéről valahogy meg is győződhet) stb. Tarthatók programozott klubfoglalkozások, szakköri napok, előadások stb. (Egyet kíváncsiságból kipróbáltam, a vártnál is meglepőbb jó eredménnyel.)

*

Meditációmmal nem akartam mást, csak *elgondolkodni* és az olvasót *elgondolkodtatni* arról, hogy ilyen úton is meg lehetne közelíteni a népművelés korszerű formáit.

CSALÁDI ÜNNEPSÉGEK TÁRSADALMI RENDEZÉSE

A falusi ember, anyagi és szellemi életében egyaránt az utolsó két évtized alatt jelentős változások következtek be. A XX. század hatása azonban az anyagi életükben érződik jobban. Az emberek gondolkodásmódja nem követte kellő mértékben ezt a változást. Korszerűtlen nézetekkel, szokásokkal leszünk kénytelenek birkózni még jó ideig.

Ilyen irányú munkánk egyik területe a *családi élet eseményszámba menő mozzanatainak*, a születésnek, a házasságkötésnek és temetésnek megfelelő, szocialista tartalommal való megtöltése. Túlvilági erőkbe vetett hit, vallásos szertartások, mindkettőből adódó erős érzelmek állnak a korszerűség tudatában. Igen sokszor egy-egy ilyen eseményt a család csak saját belső ügyének tekint. Ezekből, a szerintem leglényegesebb problémákból, adódnak a tennivalók is. Általánosan így szövegezném meg: tudományos nézetek, korunk kulturális színvonalán álló „szertartásokat” az eseményekhez kötötten. Az ezekből fakadó pozitív érzelmek megkönnyítik a családok megközelítését, megnyitják a kaput a családokhoz vezető úton.

Bóly községben elért eredményeink biztatóak. Egyre gyakrabban osztozik a család örömeiben, gyászában új módon, új formákban a falu közössége, illetve annak egy része.

Míg régebben névadóünnepségek alig voltak, ma már képesek vagyunk egy évben 15—20 újszülöttnek társadalmi névadást rendezni.

A kisdobos- és úttörőavatáson találkozunk ismét a gyermekekkel. Ezt követi a felnőtté válás útján a személyi igazolvány ünnepélyes átadása, az ifjúvá avatás. A már megtett életutat ilyenkor a szülőkkel, az avatószülőkkel együtt elemezzük, velük együtt álmodjuk a jövőt. 30—35 társadalmi házasságkötés van egy évben. Elértük, hogy a legtöbb esetben az ifjú párral a násznép is meglátogatja az anyakönyvi hivatalt, sőt zenekarral együtt jelennek meg.

A temetéseknel általánosan még nem jutottunk el a rendező szerepéig. A temetésekkel kapcsolatban elértük, ami falusi viszonylatban eredmény, hogy ma már a halottat a ravatalozóban ravatalozzák fel. A volt hercegi mauzóleumnak ravatalozó helyül való nyilvánítása teremtette meg a lehetőséget ehhez.

Az eredmények elemzésénél eszembe jut egy öt évvel ezelőtti tanácsülésünk, amikor az erre illetékes a családi ünnepségek társadalmi megrendezéséről alig tudott mit mondani. Az emlékezetes tanácsülés óta bekövetkezett változások oka az eredmények mögött megtalálható közös munka.

Hogyan lehetne jobban?

Átszerveztük a társadalmi ünnepségeket szervező bizottságot. A vb. vezetők, az általános iskola és középiskola igazgatója, a művelődési ház igazgatója, a mezőgazdasági tsz és az állami gazdaság párttitkára, a községi KISZ-szervezet titkára vannak a bizottságban. Mind olyan személyek, akik egyrészt közvetlenül, másrészt közvetve hozzájárulnak rendezvényeink sikeréhez.

A bizottság tagjai tekintélyükkel több lelkes egyént állítottak az ügy mellé. Az üzemeken, intézményeken belül aktívahálózat jött létre. Az aktívák között KISZ-fiatalok, pedagógusok, szakszervezeti funkcionáriusok vannak. Mezőgazdasági nagyüzemeink vezetőinek hozzáállása is pozitív. Különösen az állami gazdaságban nőtt meg az érdeklődés rendezvényeink iránt.

A bizottsági tagok és aktívák között létrejött egy bizonyos munkamegosztás. Az általános iskolás és középiskolás szavalók, az általános iskolai kamarakórus és a művelődési ház csoportjai rendelkezésünkre állnak.

Virágot a terem díszítéséhez minden alkalomra a tanácsi kertészet biztosít. Az ünnepeltek köszöntésére a szereplők esetenként a termelőszövetkezet virágkertetéséből kapnak virágot, de gyakran hoznak hazulról, saját kertjükből. A hanglemezes zenét a tanácsi hangoshíradó kezelője biztosítja. Az emléklapokat kézügyességénél fogva erre alkalmas adóügyi dolgozónk tölti ki. A leglényegesebb tennivaló a családokkal való kapcsolat megteremtése. Ez a bizottságnak és az aktíváknak is feladata. Az érdekeltek a községi tanácson való megjelenésükkor, a munkahelyen munkahelyi kollektívájukon belül közelíthetők meg a legegyszerűbben. Amennyiben a tanácson jön létre megegyezés a rendezvénnyel kapcsolatban, úgy a munkahelyet minden esetben értesítjük. Ezt a közeledést a családokhoz messzemenő tapintat, a vallásos érzékenység kímélése, a vallásos érzelmek tiszteletbentartása jellemzi. Néha tudomásul vesszük az egyházi szertartásokban való részvételt, a párhuzamosságot a mi rendezvényeinkkel, hogy ilyen „kompromisszumok” árán is terjeszteni tudjuk rendezvényünk hatását.

Igen kedves része a rendezvénynek, hogy néhány helybeli üzem, a munkaadó szerepében a műsor után vendégül látja az ünnepelteket. Lassan szokássá válik az is, hogy a névadó szülők a szereplő tanulókat megvendégelik egy-egy fagyalttal vagy egy szelet tortával.

Anyakönyvi termünk szépségének híre ment a faluban, annyira, hogy rendezvényeink közötti időben is eljöttek megtekinteni. „Szebb, mint a református templom” — hangzott el egy idős néni véleménye. Ezen álláspont terjedése jár olyan következményekkel, hogy a református lelkész is megtekintette a termet.

A terem dekorációja a rendezvény fajtájától függően változik. Az asztalra terítőként, hímzett zászló kerül, ugyancsak egy kisebb zászló áll az asztalon, köszöntő felirat van egy falra helyezett üvegtáblán, habszivacsból készített figurák kerülnek a falon lévő színes vászontáblára. A terítő, a zászló, a felirat, a habszivacs dekoráció más a névadóünnepségen és más házasságkötésnél. Ehhez igazodik az anyakönyvek hímzett borítója és természetesen az anyakönyvvezető válszalagja is.

A lemezjátszós zenét a terem két sarkában álló, háromszög alapú hasábsba beépített négy hangszóró adja. A lemezjátszót a szomszédos stúdió-teremben kezelik. A zenét a községi hangoshíradó közvetíti az egész községnek. Felhasználjuk a hangoshíradót a rendezvények időpontjának hirdetésére is.

Említést érdemlő hatást érünk el az iskola magnetofonja és filmfelvevője használatával. Az eseményeket több esetben rögzítjük magnóra és filmszalagra. Ez lehetőséget ad a rendezőség részére, hogy egy-egy rendezvényt elemző

módon vizsgálhasson. A felvételek bemutatása, az események visszapergetése igen megnyerő a szereplő gyermekek számára is. Minden alkalommal nagy érdeklődéssel hallgatják vissza saját hangjukat a magnóról, figyelik saját szereplésüket a filmről. Ezek a bemutatók az ünnepeltek is gyakran visszahívják, visszacsalogtják egy-egy szabad órájukban.

Az ünnepeltek kedvében cselekszünk, ha meghívjuk a rendezvényre a fényképészt. Egy-egy jellemző mozzanatról készített fénykép mint ismert, egész életre szóló emléket ad.

Szélesebbkörű propagandát!

A film- és magnófelvételeket, a fényképeket testületi üléseinken is felhasználjuk. A népműveléssel kapcsolatos témák tárgyalását tesszük így szemléletessé, változatossá. Az anyag bemutatása osztályfőnöki órán vagy KISZ-gyűlésen kettős jelentőségű. Népszerűsíti a rendezvényt, ugyanakkor szereplésre is aktivizálja a fiatalokat. A témát érintő ismeretterjesztő előadás feldolgozásánál is jelentős szemléltetési lehetőséghez jutottunk. „A bölcsőtől a koporsóig” című előadásnak lehet kedves mozzanata a magnófelvétel. A film lehet bevezetője egy, a nagylányoknak vagy éppen a kismamáknak szóló orvosi előadásnak stb.

Az üzemek, a szakszervezeti bizottságok, a munkahely anyagiakban kifejeződő áldozatvállalása (magnószalag, filmtekercs, úttörőnyakkendő beszerzése, kisebb ajándéktárgy vagy vásárlási utalvány átnyújtása) is helyet követel az anyagi feltételek tárgyalásakor. Ez jelentéktelen terhe az üzemnek, de jelentős rugója a rendezvényeinknek, főleg a névadóünnepségeknek.

Összefoglalva, tehát az anyagi, tárgyi feltételek, lehetőségek megteremtése; a lehetőségek kihasználásához hozzáértő, lelkes szervezőgárda; a tanács vb. és üzemek megfelelő kapcsolata jelentik a családi ünnepségek társadalmasításának kulcsát. E három tényező megteremtésének módját volt szándékom bemutatni.

De világosan kell látni, hogy a misztikum kiszorítása a család legbensőségesebb ünnepi eseményeiből, a megszokás erejének leküzdése, az új szépsége és ünnepélyessége iránti igény megteremtése nem máról-holnapra végrehajtható feladat.

Türelmes, kitartó és céltudatos tevékenységet igényel, amit vállalni kell.

VÖRÖSS LÁSZLÓ ZSIGMOND:

A SIKLÓS—VILLÁNYI HEGYSÉG NÖVÉNYRITKASÁGAI

Az alábbi sorok a Siklós—Villányi hegység egy részén, a Nagyharsány falutól Északra emelkedő Szársomlyón, vagy annak közvetlen környékén található néhány jelentősebb növény ismertetését kívánják adni. Ezeknek a növényeknek elterjedési területe éppen itt éri el legészakibb pontját, vagy a növény — éppen elterjedési területéről elszakadva — itt mégégszer feltűnik.

Miért éppen csak a Szársomlyón találjuk meg hazánkban ezeket a növényeket?

Számos természeti adottság találkozása az ok. Ez az ország legdélibb pontja, a hegy déli lejtője meredek, a napsugárzás ezért itt a leghosszabb és a legerőteljesebb. A hegy anyaga mészkő, ez pedig — itt nem részletezhetően — kitűnő meleghatású. A mészkő kisebb réseiben kialakuló, összegyűlő talaj: a rendzina, magas humusztartalma miatt fekete. Ez szintén melegtároló, már csak a színe miatt is. A hegy oldala jórészt kopár, nincs árnyékadó fa, bokor, szabadon érvényesül a sugárzás melegítő hatása. (Szársomlyó; szár = kopasz).

Ezért maradhattak meg itt a melegebb földtörténeti kor egyes — ma már ritka — növényei, amelyeket reliktum, maradvány növényeknek nevezünk. — Ezért kutatják a hegy növényzetét még most is, s találnak újabb növényeket, amelyeket eddig — legalábbis innen — nem ismertek. Ezért indokolt megkülönböztetett figyelemmel a vidék kutatása, s ezért kapott kiemelkedő rangot a növényföldrajzban ez a viszonylag kicsiny terület. — Talán ez az egyik oka annak is, hogy itt találhatunk néhány olyan ritka növényt, amelyeknek innen messze van a termő területe, de amelyeket ide — valamilyen módon — behurcoltak (= adventív növények). (Vannak más gyakori — sokfelé megtelepedett, nagy tömegben előforduló — behurcolt növények is, de azokról itt nem szólnunk.)

A növények életfeltételei szempontjából a Szársomlyóhoz hasonló a tőle alig 2 km-re, É-ra emelkedő Feketehegy, Kisharsány határában, de az 100 m-rel alacsonyabb és jóval kisebb a D-i sziklás lejtője.

Félő, hogy a most épülő beremendi cementgyár, a működése közben termelt különböző gázokkal, porral, de maga a terjeszkedő kőbánya is végzetes hatással lesz ezekre a ritka növényekre, de magára a tájképileg oly szép hegyre is.

A legmagyarabb virágnak tartják. Lássuk, helyes-e ez a szemlélet! Hivatalos neve: *Colchicum hungaricum* Janka. A *Colchicum* név a hajdani Colchis városra utal, ahol a monda szerint Medea királyleány ennek a növénynek főzetét használta méregnek. Bizonyos, hogy nem egyedül ez a méregkeverő asszony ismerte a kikerics hatását, hanem bódító volta miatt a régiek általában használták varázslat és gyógyítás céljára. (Ez a megjegyzés természetesen minden kikericsre vonatkozik.) A növényünk nevében található *hungaricum* szót nem kell magyarázni. Végül a név utolsó eleme a Janka szó. Ez az auktor név, tehát annak a neve, aki először találta meg és írta le a növényt.

Janka Viktor (1837—1890) jeles botanikus, a hazai flóra és Bulgária növényzetének neves kutatója. Ő volt a Magyar Nemzeti Múzeum Növénytárának első vezetője (1870—1889). Növényünket száz éve, 1867. február 18-án fedezte fel a Nagyharsány fölött emelkedő Szársomlyó oldalán. Csak itt terem, sehol másutt az országban! Legközelebb az Adria partján található.

Janka Viktor a hegy emelkedőjén, a református temető fölött, kissé laposabb helyen találta meg, ahol ma disznótúrató hely van. Itt még az 1930-as évek elején jócskán lehetett találni belőle, azért itt jelöltek ki 1934-ben egy jelentősebb területet az *első hatóságilag védett növény*, a magyar kikerics megvédése érdekében. Betonoszlopokkal, sodronykerítéssel vették körül. Sajnos, ezen a területen ma csak elvéve találhatunk egy-két szálat, mert a hozzánemértés és a nemtörődömség miatt ott majdnem kipusztult. Nagy szerencse, hogy nem csupán itt található, hanem ettől a helytől K-re és É-ra is jelentős területen diszlik. Négy nagyobb, több holdas kiterjedésű foltját néztük végig. Nagyon elszórtan a hegy É-i oldalán is található. A legszebb példányok olyan helyeken, a hegy vadregényesebb részein lelhetők, ahova a kirándulók nemigen szoktak elmenni.

A magyar kikerics nagyon korán virágozik. Sokszor már januárban találhatunk belőle néhány nyíltot szálat. Februárban pedig — az időjárástól függően — tömegesen virít. A virág nyílásakor már kinn vannak levelei. Mindössze kettő. Ilyenkor 4—8 cm hosszúak, 4—10 mm szélesek. Később továbbfejlődnek 15 cm hosszúságig, 20 mm szélességig. A levél széle pillás, ami nagyon jellemző. A lepellevélek színe halvány ametisztibolya vagy fehér. (Hagymagumója 10 cm mélyen található). Termése tok, felkovadás után a magvak könnyen kihullanak belőle.

Tudjuk, hogy veszélyes dolog ilyen ritka virágra felhívni a figyelmet. A kíváncsi és a tájékozatlan emberek gyakran csokröt szednek belőle. Ám a csokor kezükben hamar elhervad, s akkor eldobálják. Arra nem is gondolnak, hogy ezzel milyen kárt okoznak. Nem veszélytelen dolog a virággal játszani sem, mivel minden része mérget tartalmaz. Mint védett virágot nem is szabad bántani!

Erről a ritka virágról még egyet mondok el. Pár évvel ezelőtt egy idős, nyugalmazott, német botanika-professzort kísértem a Szársomlyón. A hegy mediterrán növényeit szerette volna látni. Május lévén, a legkívánatosabb, a magyar kikerics akkor már csak természetes állapotban volt található. Ilyenkor a növényzet nagyranőtt, alig lehet megtalálni a virágunkat. Egy helyen a fűvet széthajtogatva matomát a természetes magyar kikericset. Az idős professzor letérdelt, óvó kézzel hajtogatta szét a növényeket, s úgy csodálta meg növényünket. Én közben másik példányokat is mutattam neki. Jó idő múltán megkérdezte, vihetne-e egy példányt belőle, bár tudja, hogy védett növény. Természetes, hogy vihet,

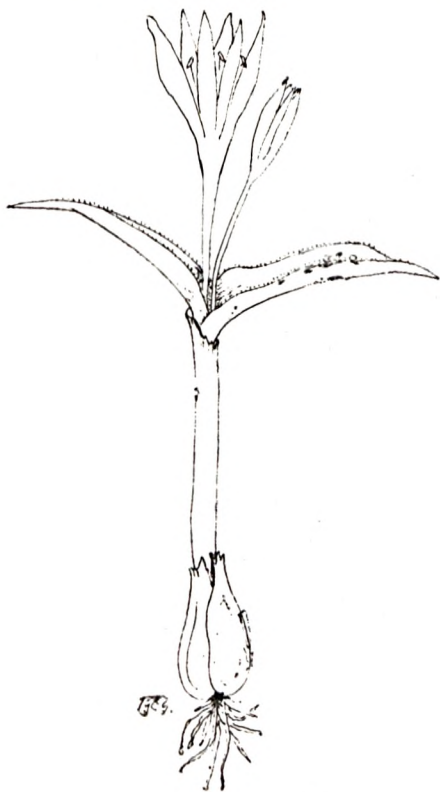
van itt jócskán. „Nem, mégsem, itt van az igazi helye, itt szép, maradjon!” ... — hangzott a tudós válasza.

Így kellene nálunk is mindenkinek szeretni és megbecsülni ezeket a különleges növényeket, amelyeket tőlünk távol sokan jobban értékelnek.

A bakszarvú lepkeszeg

Amilyen szokatlan a magyar neve, olyan értéket jelent hazánk flórájában. A magyar kikericscel egyértékűnek veszik, ha szabad ezt a kifejezést a természeti ritkaságokra is alkalmazni. Hivatalos neve talán kifejezőbb: *Trigonella gladiata* Stev. Az első szó háromszögletűt jelent, ami a virág külső alakjára vonatkozik; a második a termés, a hüvely alakjára, amely kard alakú, amelyben a magyar (kecske-) bakszarv szó ugyanezt a hasonlóságot jelenti. A harmadik szó: Stev. az auktor, a névadó rövidítése, mert *Ch. Steven* (1781—1863) angol kutató írta le elsőként a mediterrán növényt 1808-ban.

Hazánkban a bakszarvú lepkeszeget elsőnek *Simonkai Lajos* (1851—1910) találta meg 1873-ban a Szársomlyón. Nem feltűnő növény, nem is sokan dicsekedhetnek herbáriumi példányaival. Sokszor évekig nem kerül elő a legszorgosabb kutatás ellenére sem. Néha (mint 1968-ban) jelentős mennyiségben virít, viszonylag hatalmasra nő meg. Ágai az említett évben elérték a 20 cm hosszú-

Colchicum hungaricum Janka

Trigonella gladiata Stev.

ságot, s akadt olyan példány is, amelynek 13 ága volt. A hegynek mindössze két pontjáról ismeretes. A botanikai kutatás nagy eseménye volt, amikor *Nagy István* 1962-ben a kisharsányi Feketehegyen megtalálta a bakszarvú lepkeszeg egy újabb lelőhelyét. Ezen kívül az országban sehol nem honos.

A rajzon jól láthatók a növény jellegzetességei, amelyek közül legkiemelkedőbb a termése, szokatlan alakú hüvelye. Virága egészen kicsiny, jelentéktelen, szinte nehéz megtalálni. Nagyon feltűnő más jellegzetessége erős kumarin illata. (Ezt az illatot érezzük némely illatosított cigarettá- vagy pipadohány füstjében.) Az illatanyag olyan tartós, hogy a herbáriumunkban elhelyezett, már hét éves száraz növénynek még ma is igen erőteljes ez a kellemes, némileg a jó szénára emlékeztető illata, amelyet még a herbárium! lapok is megőriznek.

Ez a növény is — mint mediterrán növény — csak nagyon meghatározott helyen élhet, valószínűleg harmadkori maradvány, reliktum, s mint ilyen, különleges növényteni értéket képvisel.

A dalmát csenkesz

A legújabban felfedezett maradvány (reliktum) növények közé tartozik a *Festuca dalmatica* (Hack.) Richt. var. *pannonica* Simon. A faj elterjedési területe a Földközi-tenger melléke és a Balkán. Első leírója *K. Richter* (1855—1891) német kutató. Hazai egyetlen termőhelyén *Simon Tibor*, a budapesti egyetem növényrendszertani intézetének vezetője, 1961. július 20-án találta meg a Szársomlyón, s mivel bizonyos különbségei vannak a típussal szemben, új változatként vezette be a tudományba. Ez a növény csak a Szársomlyón található nagyobb területen, ahol állományalkotó, de kisebb feltekban előfordul a Villányi hegység más pontjain is.

Azon nem csodálkozhatunk, hogy az annyira kutatott Szársomlyón még mindig találni újabb növényt. A dalmát csenkesz például nagyon hasonlít a vékony csenkeszhez, amivel könnyen összetéveszthető. A fő különbség a meddő hajtások kifejezett levelének keresztmetszetén mikroszkóp alatt figyelhető meg. Növényünkön inkább 5, a hozzá annyira hasonló vékony csenkeszen inkább 3 a rost-kötegek száma. Vannak természetesen más különbségek is, de mindent mérni kell, hol mm-rel, hol mikronnal. A keresztmetszetet a rajzon látható. A meglehetősen merev levélből maga a metszetkészítés sem könnyű. A meghatározás nehézségeiből jól érthetők az újabb növények felfedezésének lehetőségei, bár azt is tudjuk, hogy a kutatás módszerei is állandóan finomodnak.

Magukat a csenkeszeket könnyű megkülönböztetni a többi fűféléttől. A meredekebb lejtőkön, a sziklák között talán mindenki ismeri a szürkés színű, viaszbevonatú, finom-szálal levelű gyepcsomókat, amelyekben járva cipőnk bőrtalpa kifényesedik és síkossá válik. A gyepcsomók füvei a csenkeszek közé tartoznak. Ilyen sertéhez hasonló levelű csenkesz a Mecsekben 5, az országban 14 faj él számos alfajjal, változattal. Közöttük nem könnyű eligazodni.

A dalmát csenkesz, mint reliktum növény, különösen értékes.

Törpe szárdorgó vagy vajvirág

Helyesebb hivatalos nevén emlegetni, hiszen ritkasága miatt elfogadott magyar neve nincs is. Növényünk: *Orobanche nana* Noë. Ebből a névből talán elég, ha csak a harmadik részt magyarázzuk meg. Az auktor: *Wilhelm Noë*, akiről tudjuk, hogy 1831-ben költözött Fiuméba, ahol 1844-ig gyógyszerész volt. Ezután

bejárta az egész Közel-Keletet, közben botanizált. Végül visszatért Fiuméba, de még abban az évben, 1858-ban meghalt. A fenti növényt 1840-ben írta le.

Növényünk elterjedési területe az egész Földközi-tenger melléke, Kisázsia, a D-i Donvidék, Krim, Örményország, Kurdisztán, egészen a Pamírig, az Altáj hegységig. Elterjedési területének hozzánk legközelebb eső É-i határa Isztria, a Velebit, Bosznia, Szerbia, tehát tőlünk 2—300 km. Ezért is nagyon érdekes a Szársomlyó, mint a növény elterjedési területétől távol eső, elszigetelt pont. Őshonossága itt nem vitatható, tehát maradvány növény.

Itteni megtalálása *Priszter Szaniszló* érdeme, aki 1964. július 16-án gyűjtötte be. Később kiderült, hogy *Nagy István* a Szársomlyón már 1960-ban megszed-

1969.

1969.

Festuca dalmatica /Hack./Richt.

Orobanche nana Noe

te, de egy hozzá hasonló, és itt új vajvirágnak gondolta. A szádorgók meghatározásának nehézségeit ismerve, ez — különösen megfelelő szakkönyvek hiányában — nem meglepő. Kettőjükön kívül más nem gyűjtötte, s másnak a herbáriumában csak tőlük származó hazai példányok lehetnek. A növény termőhelyét — sajnos — veszélyezteti az erőteljesen terjeszkedő bánya.

A szádorgók — mint ismeretes — élőködő növények. A miénk gazdanövényei az ezüsthársas-molyhostölgyes-cserestölgyes vadontermő pillangósvirágai köréből, valamint egyéb vadontermő ajakosokból, s néhány más növényből kerülnek ki. Legközelebbi rokonának, a dohányfojtó vajvirágnak gazdanövényei pedig kultúrnövények: a dohány, a burgonya, a komló, a paprika. — A törpe szádorgót a dohányfojtó szádorgótól könnyen megkülönböztethetjük. Előbbinek a szára rendszerint egyszerű, jóval kisebb, a csésze cimpái keskenyebbek, a pártái ibolyakék. — Ismerve gazdanövényeit, életkörülményeit, nem kell attól félnünk, hogy valamelyik természetett növényünk kártevőjévé válik, sőt örülhetünk, ha a különösen gazdag növényzetű Szársomlyónak ez a különlegessége megmarad a flórát színesítő elemnek.

Rozsdás gyűszűvirág

Hivatalos nevét, a *Digitalis ferruginea* L.-et C. Linné (1707—1778) svéd természetűdős 1753-ban adta. A név első szava gyűszűt, a második rozsdásat jelent. A gyűszűvirágok régóta ismert és használt gyógynövények. Méreganyagaik alkaloidáik, szívgyógyszerek.

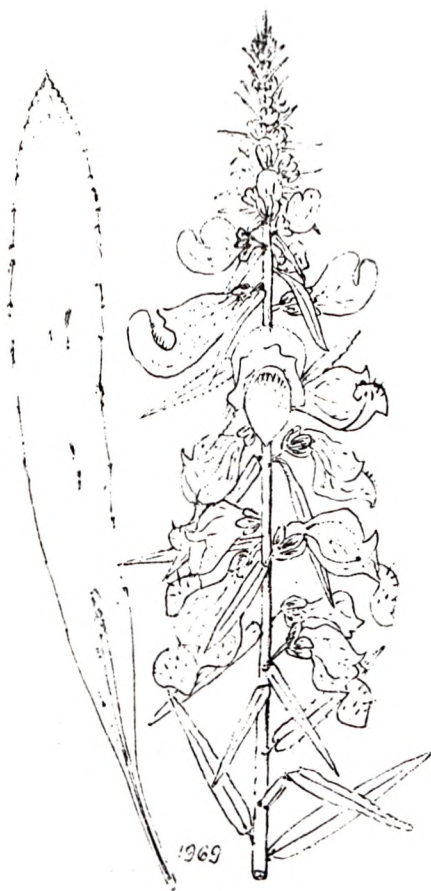
Hazánkban először *Nendtvich Tamás* közölte Baranyából. Mint gyógyszerész 1804-ben került Pécsre, és igen szorgalmasan gyűjtötte a környék növényeit, lepkéit. Nagy érdeme, hogy egész botanikus iskolát teremtett Pécsen. Ennek volt neves tagja egyik fia, *Nendtvich Károly* is (1811—1892). Utóbbi a botanika mellett kémiával foglalkozott, s a vegytan tanára lett a pesti egyetemen. A rozsdás gyűszűvirágot Villányban gyűjtötte. Ezt a balkáni-kaukázusi fajt a megye D-i részein találni meg mindig szálanként. Elterjedési területe nem éri el a Mecseket. Nagyon érdekes, hogy termő területét a múlt legnagyobb magyar botanikusai körülhatárolták, így *Kitaibel Pál* (1757—1817) 1808. szeptember 8-án Beremenden, *Janka Viktor* 1867-ben Nagynyáradon, *Simonkai Lajos* 1876-ban Mohácson gyűjtötte. Legfontosabb lelőhelye, ahol minden évben megtalálható, a Szársomlyó.

Az egy méter magasra megnövő növény karcsú virágfürtjeivel, színes virágaival annyira szép, hogy kertekben is termesztik. Nagy előnye, hogy a többi gyűszűvirághoz hasonlóan, jól bírja a félig árnyékos helyet is, és hosszú ideig nyílik. Különösen akkor nagyon alkalmas magas virágcsoportok képzésére, ha a többi gyűszűvirággal vegyesen ültetjük. Hatóanyagaik miatt egyébként gyógynövényként is termesztik őket.

A többi gyűszűvirágtól jól megkülönbözteti sárgás-rozsdabarna színű keskeny pártája, karcsú virágfüzére. Több éves növény. Tövének növekedési zónái érdekes megfigyelési lehetőségeket adnak a növényanatómusoknak. — Szépsége, helyi különlegessége miatt, és mivel igénytelen növény, a pécsi kertészet — bizonyára minden virágkedvelő gyönyörűségére — felkarolhatná.

A növény hivatalos neve: *Lunaria pachyrrhiza* Borbás. A név első tagja a holdviolát jelenti, a második: tömött gyökerű, ami a magyar névben koloncos, végül a harmadik tag: *Borbás Vince* (1844—1905) nagy magyar botanikus nevét rejti. Borbás Vince elsősorban florisztikával foglalkozott, de neves kutató a rendszertan és a növényföldrajz területén is. Ezt a növényt 1891-ben írta le és nevezte el.

Hazai egyetlen lelőhelye a kisharsányi Feketehegy. Ez is azok közé a növények közé tartozik, amelyeknek hazai megtalálása *Nagy István* nevéhez fűződik. Nagy István jó másfél évtizede botanizál, szinte kizárólag közvetlen környezetében, Villányban, Nagyharsányban, főleg a hegyeken. Olyan területen gyűjt, ahol úgyszólván minden magyar botanikus járt, gyűjtött. Annak ellenére, hogy itt mindenki újabb növényeket akart lelni, ami sokaknak sikerült is, talált olyan és annyi növényföldrajzilag érdekes növényt, — köztük több új hazánkban — amely az erre felkészült kutatóknak is becsületére válnék.

Lunaria pachyrrhiza Borbás

Digitalis ferruginea L.

A koloncos holdviolát 1957-ben találta a Feketehegy É-i lejtőjén, tölgyes, nársas erdőben. Pár hold kiterjedésű összefüggő területen nyílik ez a virág, amelynek legközelebbi lelőhelye az Aldunán, Herkulesfürdőnél, Versecen, a Kazánszorosban, továbbá a Dél-Balkánon van.

A Szársomlyón bizonyára azért nem terem ez a növény, mert a szurdokerdő klímája akkora kiterjedésben éppen a Szársomlyón nem található meg. Ennek a növénynek pedig ez kell.

A koloncos holdviola nagyon hasonlít a kertekben termesztett holdviolához. Gyökere koloncos, amit a rajzon jól látni. A növény életének csak rövidebb szakaszában található meg. — Virága elég nagy, illatos, lila színű. — Feltűnő nagy becőtermése, amelynek megmaradó áttetsző és csillogó rekeszfala a téli szárazcsokornak — amelyet gyermekkoromban még gyakran láttam — egyik tartozéka volt.

A korongos lucerna

Rászorgál nevére, amely a hivatalos névvel is megegyezik. *Medicago orbicularis* (L.) All. *Linné* által adott nevét All.=C. *Allioni* (1728—1804) olasz tudós 1785-ben változtatja meg a ma használatosra.

Hazánkban, mint behurcolt, adventív növény fordult elő Budán és Pannónhalmán, de évtizedekkel ezelőtt kipusztult. Mostani egyetlen előhelye — s itt bizonyára őshonos — a Szársomlyó. Itt — egymástól függetlenül — ketten is megtalálták.

Nagy István 1957-ben találta a Szársomlyón pár m² nagyságú területen, kicsiny példányszámban. Kutatásának ez az eredménye már nyomdában volt, s így e sorok szerzője — aki akkor még nem ismerte Nagy Istvánt — nem tudott a korongos lucerna itteni előfordulásáról. A szerző 1962. február 26-án találta meg itt a növénynek lapos csigára emlékeztető, felcsavart lapos hüvely alakú termését. A termés annyira jellegzetes és minden részletes morfológiai könyvnek ismert ábrája, hogy a felismerés nem okozott gondot.

A növény telepe azonban nem itt, a hegy lábánál, a hajdani bauxit-rakodó közelében volt, ahol a termés előkerült, hanem a hegy magasabb részein. Onnan fújta le a szél. Maga a telep egészen kicsiny. Ha a gyűjtők megtalálják, félni lehet a növény kipusztulásától.

Déleurázsiai faj, amely itt úgy látszik megtalálta a részére kedvező körülményeket. Azóta is majdnem minden évben — most már együtt — felkeresik a megtalálók a korongos lucerna telepét, de arról nem számolhatnak be, hogy a telep az évek folyamán növekedett volna. Változó ugyan a nagysága, 1968-ban nagyobb volt, mint eddig, pedig ekkor éppen a nagy szárazság és a nagy meleg volt jellemzője az időjárásnak. Ez a növény nyilván ezt szereti igazán.

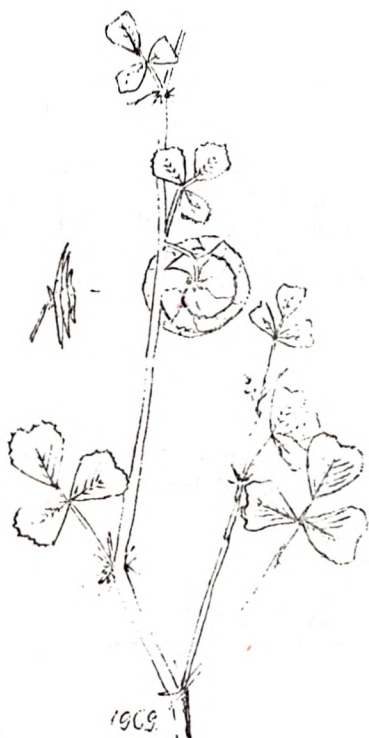
A korongos lucerna — ha az egyes részeket figyeljük csupán — nagyjából a termesztett lucernához hasonlít. Egészében sokkal finomabb szerkezetű, főleg szára gyenge, nem emelkedik föl, inkább támaszkodik a szomszéd növényekre. Termése azonban jelentősen nagyobb, átmérője akár 18 mm is lehet. Legfeltűnőbb bélyege, hogy egészében laposan felcsavart. A lapos hüvelyben — amelyet a Szársomlyón gyűjtöttek, lehet 12 szem mag is; az irodalom adatai szerint csupán 3—5 szokott lenni. Nyilván ez a helyi adottságoknak köszönhető többlet járult hozzá növényünk itteni fennmaradásához.

A csőrös boglárka

Nem tagadhatja le nemzetségét, mert éppen olyan aranyló, csillogó, sárga virága van, mint a többi boglárkának. Az talán közismert, hogy mi a boglár: aranyból készített díszgomb a régi magyar viseletben. — Növényünk hivatalos neve: *Ranunculus psilostachys* Griseb. — Balkáni növény, amelyet A. H. R. Grisebach (1814—1879) írt le először 1843-ban. — Nálunk Boros Ádám professzor találta meg elsőnek 1942-ben Máriagyúdon.

A csőrös boglárka a Siklós—Villányi hegységben elég sok helyen megtalálható. Gyűdön az „Epreskert”-ben, az odavezető út mellett, Siklóson a Csukmadúlóban, az odavezető út oldalán ott, ahol kezd bemélyedni, mély úttá válni. Hasonló helyen a Zuhányában, azután a külső Gyüdi-út mellett, a temetőben, a hegyen átvezető út vókányi lejtőjén (itt Priszter Szaniszló találta 1965-ben) és a Szársomlyón, a hajdani bauxit-rakodó fölött, ahol Nagy István fedezte fel 1962-ben. Nem kizárólagosan a Szársomlyó növénye, de a Siklós—Villányi hegységet nem hagyja el, itt éri el elterjedésének legészakibb pontját.

Ma még nem dőlt el, hogy őshonos növény-e vagy pedig behurcolt, adventív. Nem kizárt a behurcolás lehetősége, mert éppen Siklósnak jelentős kapcsolata volt a Balkánnal. Az első világháború idején Siklóson állomásozott egy bosnyák zászlóalj, amelynek barakkjai éppen a Gyüdi-út mellett voltak, a mai gimnáziumtól a sportpályáig. A csőrös boglárka termése könnyen kerülhetett ide eredeti hazájából, a bosnyák katonák révén, s bizonyos lappangás után bukkant

Medicago orbicularis All.

Ranunculus psilostachys Griseb.

föl 25 év után Gyűdön, majd lassan elszaporodva, újabb 25 év után a közeli hegységben vált megtalálhatóvá. Ez feltevés ugyan, az viszont tény, hogy olyan helyeken lelhető meg manapság is, ahol az említett katonák gyakran megfordultak. A legnagyobb csőrös boglárka telepet a „Bosnyák temető”-ben láthatjuk Siklóson.

A növény könnyen fölismerhető finom selymes szórzetéről, koloncosan megvastagodott gyökérrojtjairól, amelyekkel a selymes boglárkához hasonlít és széles, osztott leveleiről, amelyek a hagymás boglárkáéra emlékeztetnek. Virága aránylag nagy. Mivel a növény $\frac{1}{2}$ m magas is lehet, kiemelkedik környezetéből, ezért feltűnő.

Mint igénytelenebb, de szép virágra, a kertészek is felfigyelhetnének.

A támaszkodó vándorvirág

A növény hivatalos neve: *Helminthia humifusa* (Willd.) Trev. Legközelebbi rokona a „vándorvirág”. Növényünk szára vékony, gyenge, csak más növényre támaszkodva tud felemelkedni, nélkülük a földön feküdne. Erre céloz a név első szava. Nevének másik részét arról kapta, hogy hol itt, hol ott tűnik fel, mint a vándor, egyik évben a vetésekben fordul elő, a következő évben másutt.

A növény névadója *Ch. L. Treviranus* (1779—1864) német kutató. A támaszkodó vándorvirág elterjedési területe Hollandia, Svájc, Ny.-Németország. Elgondolkodtató, hogy olyan messziről milyen úton került hozzánk.

Növényünket hazánkban elsőnek *Nagy István* 1961 őszén találta meg Villányban, a szőlőgazdaság pincészete közelében, az út szélén. Kár, hogy villányi termőhelyének területét közben letisztították, így a növény valószínűleg ki is pusztult. Azóta sem találta meg senki. A bizonyító példány Nagy István gyűjteményében és Budapesten látható. Mindenesetre a magyar növényvilágnak ez is új, behurcolt eleme.

Szokatlan külsejű növény. Első tekintetre érdeslevelűnek nézné az ember, de a virága elárulja, hogy a fészkes-virágúak családjába tartozik. Szára 90 cm hosszúra is megnő, tehát tekintélyes nagyságú. Virága sárga. A fészkesek között ez gyakori szín. A levél lándzsa alakú, ami ritka ebben a családban. Az egész növény serteszőrös, a szárán még mirigyszőröket is találunk. Jóllehet érdekes növény, de cseppet sem olyan, amelyet kertekben szívesen látnánk. Ez természetes, mert eredeti hazájában gyomnövény. — Az is szokatlan, hogy a nálunk régebben bevándorolt legközelebbi rokonához — amelyről fentebb szó volt — csak nagyon kicsit hasonlít. Ez részben nehezebbé, részben könnyebbé teszi a meghatározására vállalkozó szakemberek dolgát.

Bóbitás kaszattermését a szél könnyen szállítja. Talán most is lappang valahol ez a növény, s nagyon érdekes lenne, ha valaki megtalálná.

A „sertéscsemege”

A fellelhető magyar irodalom szerint takarmánynövény. Nevéről ítélve a sertések tápláléka. A mezőgazdasági szakemberek azonban nemigen tudnak róla, nem ismerik, mint takarmányt. A növényre vonatkozó írások — sajnos — lelőhelyi adatokat sem ismertetnek.

Hivatalos neve: *Symphytum uplandicum* Nym. A név első szava a nadálytőt jelenti, a második *Upland*-ra, az Uppsala melletti svédországi kerületre utal, a harmadik *C. F. Nyman* (1820—1893) angol kutatónak a névrövidítése, aki a

növény első leírója 1854/5-ben. Maga a növény a *Symphytum asperum* és *S. officinale* kereszteződéséből jött létre. A *S. asperum* a Kaukázusban dísz- és takarmánynövény, a *S. officinale* nálunk is a nedvesebb helyeken mindenféle előforduló gyomnövény. Régebben gyógynövény volt, ismert nevén: fekete nadálytő.

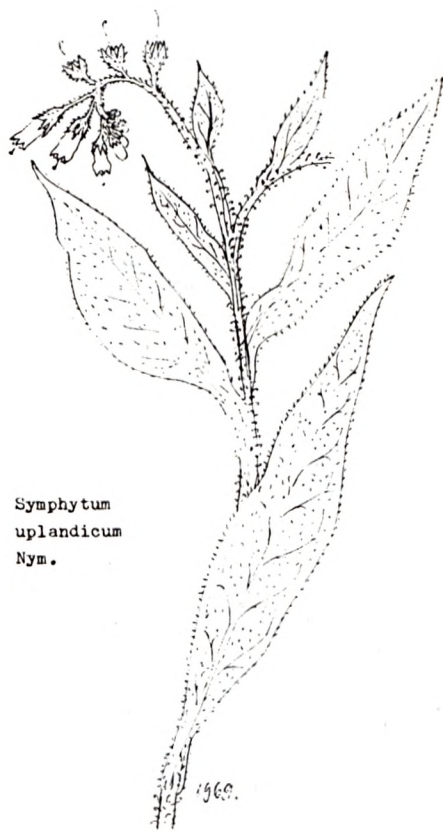
Nagy István 1968. május 15-én Villányban hívta fel figyelmemet a növényre. Világoskék virága, horgas tuskéi szokatlanok voltak. Egy ágát begyűjtöttem, lepréseltem. Csak a tél elején került sor a meghatározására, s nagy örömmre egy eddig ismeretlen növényt sikerült meghatározni. Villányban, a szőlőgazdaság pincéje közelében találtuk, az utca zöld szegélyében. Egyetlen példány, amelyből pillanatnyilag ez az egyetlen ágdarab a bizonyító, hiszen amikor meghatároztam, a növény földfeletti szervei már elpusztultak. Reméljük, tavasszal újra kihajt, hiszen élő növény.

Növényünk a fekete nadálytőhöz hasonlít, csak a párta cimpái nem kifelé, hanem előre állnak, színe nem ibolyás, hanem eleinte piros, majd égszínkék. A csésze cimpái nem a párta feléig-harmadáig, hanem negyedéig-ötödéig érnek. Termése nem sima, hanem ráncos, a szár nem érdes, hanem befelé görbülő, tüskés. Ez a legfeltűnőbb a növényen, mert a horgas tuskékben fennakadnak a levéltetvek, ami messziről látszik.

Elgondolkodtató, hogy ez a növény is azon a tájon termett, ahol évekkel ezelőtt Nagy István a *Helminthia humifusa*-t találta. A „sertéscsemege” az Atlanti óceán partja melletti országokban termesztett takarmánynövény, ahol a

Helminthia humifusa Trev.

*Symphytum
uplandicum*
Nym.

kukorica a meleg hiánya miatt már nem terem. A vándorvirág hazája és a sertéscsemege termesztési területe körülbelül egybeesik, ugyancsak messze tőlünk, s ezt a két növényt itt, majdnem egy helyen — legfeljebb pár méterre egymástól — sikerült megtalálni. Szokatlan találkozás.

Verbascum ustulatum Čelak

Az ökörfarkkóró neve *Verbascum*. Az *ustulatum* nagyon kormosat jelent, az auctor *L. J. Čelakovszkij* (1834—1902) orosz tudós, aki 1871-ben írta le. Ez a növény kereszteződésből jött létre, a *V. nigrum* és a *V. phoeniceum* voltak a szülők. Annyira ritka növény, hogy hazai gyűjteményekben nem lehet egyetlen olyan példány sem, amelyet hazai földön gyűjtöttek. A legközelebb Kolozsvár és Orsova környékén, valamint Cseh- és Morvaországban találták.

Megtalálási körülményei sem mindennapiak. Nagy Istvánnal 1965. május 28-án Villány határában jártunk növénygyűjtő úton. Fő gyűjtőhelyünk egy azóta nagyon megtépázott terület volt, ahol egy házhely nagyságú részen összesen 358 növényfajt sikerült begyűjteni. Hatalmas szám! Milyen kár, hogy a falu vezetői nem voltak tekintettel erre a ritka növénygazdagságú területre, és kivágták a védelmet adó fákat, bokrokat, sőt itt a gyepek is többször leégtek.

Az említett helyen akkor több szokatlan alakú ökörfarkkórót találtunk, amelyek közül ez bizonyult a legérdekesebbnek. Mivel a szülőfajok is megtalálhatók itt és a közelben, lehetséges a helybeli kialakulás. — Egyetlen tövet találtunk csak belőle, amelyről egy meghatározásra alkalmas ág került lepréselésre. Ez a növénynek hazai meglétét igazoló egyetlen ág a Pécsi Tanárképző Főiskola növénygyűjteményét gazdagítja. Megpróbáltuk több ízben újra begyűjteni, de a begyűjtésre kedvező, alkalmas

Verbascum ustulatum Čelak.

időnél vagy korábban vagy később érkezünk. Egyszer éppen a kiérkezésünket megelőző éjjel törte le a vihar a virágzása teljében levő növényt.

Növényünk idős tő, több ággal, a *phoeniceum*-hoz hasonló levélzettel, levelekkel. Virága sárga, lila foltos (*ustulatum*!), virágzata *nigrum*-szerű. Mint afféle ökörfarkkórónak, magassága 1 m körüli. — Egy alkalmas időben folytatott begyűjtés eredménye remélhetőleg még más florisztikai meglepetéssel is szolgálhat.

LEHMANN ANTAL:

A ZSELIC JELLEGZETES TELEPÜLÉSTÍPUSAI

Megyénk Ény-i területén — a szentlőrinc—szigetvár—somogyhatvani műút, ill. a szentlőrinc—dombóvári vasútvonal és a megyehatár közt — elhelyezkedő, vékonyabb-vastagabb lösztakaróval fedett fiatalkori üledékes kőzetekből felépült és patak völgyekkel nagymértékben felszabdalt — a szomszédos Somogy megyébe is átnyúló — dombvidék a Zselic.

Hatalmas tölgy- és bükkerdőkkel borított területén már ősidőktől fogva éltek emberek, de településeik az elmúlt évezredek alatt rég eltűntek. Csak itt-ott bukkan fel néha — szántás vagy ásás közben — egy-egy kőszakóca, bronzkori szerszám, római pénz, cserépedénytöredék, esetleg épület — vagy sírmaradvány. Ugyanígy nyomtalanul tűnt el a török háborúskodás és megszállás másfél évszázada alatt a területén létrejött 200 középkori település nagyobb része is. Jelenlegi falvai azonban híven megőrizték elődeik nevét, és ezzel egyszerűen jelzik azok helyét is a számtalan dülönévvél és a helyenként előtűnő templom-, kisebb erődítmény- vagy egyéb épületrommal együtt, amelyek a megsemmisült, és már újra nem települt falvak nyomára vezetnek. A települések mai elrendeződése, de a községek régi térképei (település alaprajzai) is sok mindent elárulnak a falu múltjáról. A településföldrajz épp ezért a településeket alaprajzuk szerint osztályozza és sorolja különböző típusokba. Ezen az alapon tekintjük át mi is a Zselic jellegzetes, csoportos falusi településtípusait.

Elsőnek a *szabálytalan alaprajzú* falvakkal foglalkozunk, mivel ez a legősibb alaprajztípusok egyike. Ennek a típusnak legjellegzetesebb formája az ún. *halmazfalú*, amelynek a szabálytalansága az alaprajz minden lényeges jegyére kiterjed; vagyis szabálytalan össze-visszaságban állnak a házak, szabálytalan alakúak a telkek, amelyeken az épületek elhelyezkedtek, és szabálytalan formájúak a telektömbök is. Az utóbbiból következik, hogy az utcahálózat is szabálytalan vonalú. E formának egyik szép képviselője területünkön *Gyümölcsény*, ez a csupán 44 házból álló kis település, amely már egy 1554-ben készült török adóösszeírás szerint is 5 házból álló falu. Az első népszámlálás idején (1784—1787.) 17 házban 19 család, ill. 135 fő lakta. 1910-ben 262, 1960-ban 155 lakója volt. Lakói minden időben színmagyarok voltak. Fentebb említett jellegzetes alaprajzát 1864-ben készült kataszteri térképe ábrázolja.

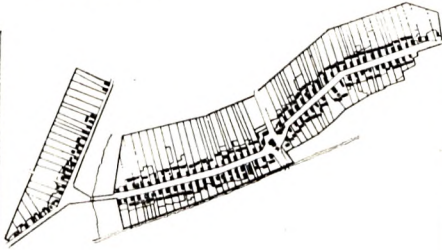
A halmazfalunak még kezdetlegesebb formáját láthatjuk *Karácodfa* esetében. Ez a csupán 26 házból álló *törpefalú* fejlődésében megállva, nem juthatott már el a tipikus halmazfalú nagyságig. 1857-ben készített térképén jól látható, hogy a területén földet foglaló kisnemesek (olyan közösség, amely megtelepedésének részletes kivételében nem állt valamilyen feudális felsőbbbség irányítása

alatt), szórványszerűen, azaz első foglalásszerűen vette birtokba a földterületet, s így az egyes lakóhelyegységek egymástól bizonyos távolságra össze-vissza helyezkednek el, ahogyan azt éppen a térszín megkívánta, vagy ahogyan az kinek-kinek tetszett. Az egyes magános lakóhelyegységeket körülveszi az a darab föld, amelyet ki-ki egy tagban birtokol, azon szántóművelést folytat, legeltet, vagy azt másféleképpen használja. Karácodfa ugyanis már a XIV. sz.-tól kismemesek faluja, akik kiváltságos helyzetben lévén csak hadiszolgálatot teljesítettek. A török megszállás idején 6 házzal tüntetik fel az adóösszeírások. A XVIII. sz. második felében, az első népszámláláskor 9 házában 10 család lakott, összesen 66 fővel. 1910-ben 145 színmagyar, 1960-ban viszont már csak 83 lakója volt.

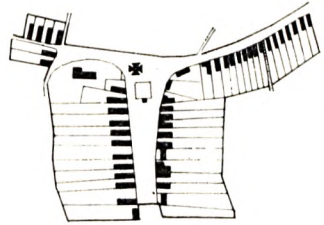
A hosszú ideig tartó török megszállás és az ezzel együttjáró állandó háborúskodások éveiben a zselici települések nagyobb része elpusztult, elnéptelenedett. A vidék így ismét ritkán lakott erdőrengeteggé alakult. Ezért a terület új földesurai idegenből — elsősorban német területekről — telepítettek be családokat, hogy a birtokukba került hatalmas földterületeket megművelthessék, gazdaságilag hasznosíthassék. A német telepesek viszont magukkal hozták és letelepedésük alkalmával meg is valósították jellegzetes településformáikat, a *szabályos alaprajzú* településtípust képviselő *szalagtelkes* településformákat. Ennek a jelenségnek igen szép példáját láthatjuk *Meződ* község 1857-ben készült térképén, ahol a régi halmazfal mellett már kialakulóban van az újabb telepesek által létesített szalagtelkes falu. A hódoltság kora előtt a Tolna megyei Dombóvárhoz tartozó település ugyanis, amelyben egy 1554-ben kelt török adóösszeírás csupán 1, egy 1583-ban kelt viszont már 19 házat tüntet fel, a XVIII. sz.-ban került hg. Esterházy Pál nádor birtokába, aki dombóvári uradalmából és más vidékekről telepítette be a falut, főként nyitrai tótokkal, később pedig németekkel. Így a XVIII. sz. második felében már 49 házból álló település, amelyben 57 család lakott 326 fővel. 1910-ben 612 ember lakta, 1930-ban 319 magyar és 218 német anyanyelvű lakosa volt (a tótok eddigre már elmagyarosodtak), 1960-ban viszont csak 308 fő élt 93 házában.

Német földön már a X. sz.-tól kezdve léteztek szalagtelkes faluk, amelyekre az jellemző, hogy keskeny és viszonylag hosszú szalag alakú telkek érintkeznek egymással hosszanti oldaluknál és így alkotnak egyszeri vagy többszöri sorozatot. Ennek a típusnak egyik formája az útifalu vagy *utcásfalu* (Strassendorf), amelyet az jellemez, hogy a szalagtelkek kettős sora foglal helyet egy, a falun átfutó út két oldalán. A szalagtelkeken van a lakóház gazdasági épületeivel és az udvarral; mögötte a kert, a szántóföld a belső telektől elszakítva foglal helyet a falu határában. Ennek a formának egyik szép képviselője területünkön *Almamellék*. Nevével már a XII. sz.-i oklevelekben találkozunk. Középkori birtokosai előkelő megyei emberek, ezért jelentős település, plébániás falu volt ebben az időben. 1554-ben 7, 1565-ben 8 házat írták össze a török adószedők, de később — valószínűleg Szigetvár eleste után — elpusztult. A török megszállást követően került a gr. Batthyány, később a br. Biedermann család kezére. 1715-ben 9 háztartását említi egy összeírás. Az első népszámláláskor 78 házában 96 család, ill. 567 lakos élt. A századfordulón 1547-en, 1930-ban 827 magyar, 587 német és 30 egyéb anyanyelvű lakos, 1960-ban 1274 fő lakott benne. A német telepesek 1768-tól kezdve érkeztek ide a mai Németlukafa-pusztáról, akik valószínűleg az ott létesített üveghuta munkásai lehettek. Addig horvát és magyar lakói voltak. A település jellegzetességét az 1865-ben készített kataszteri térképe tükrözi. Ezen jól látható az is, hogy a keskeny szalagtelkeken rendszerint *hajlított udvarház* alakult ki, vagyis a telek egyik hosszanti oldalán — az utca vonalára

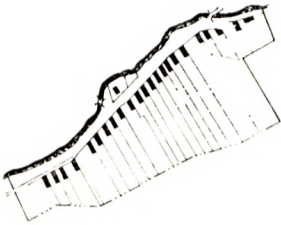
ALMAMELLÉK 1865.

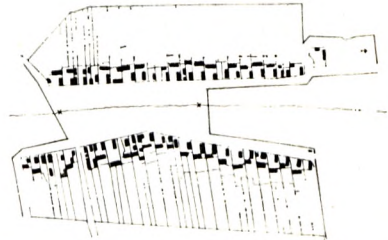
GÓDISA 1857.

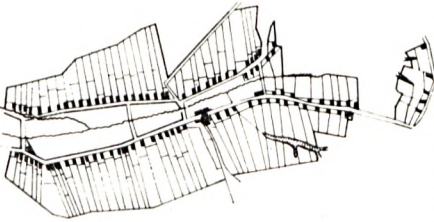
OKORVÖLGY 1857.

TÓTHKERESZTÜR 1865.

GÓDRE 1857.

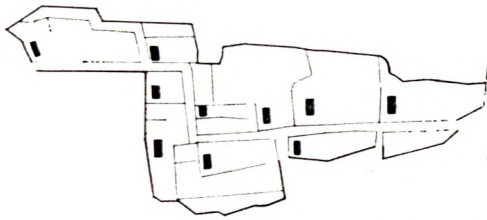
NAGYVÁTY 1857.

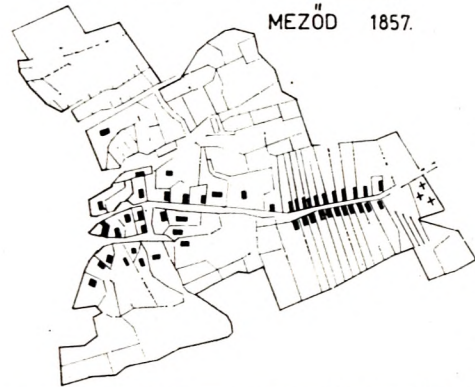
GYÜMÖLCSÉNY 1864.

KARÁCODFA 1857.

MEZŐD 1857.

merőlegesen — az utcára néző keskeny oromzattal helyezkedik el a lakóház, mögötte, rá merőleges tengellyel, a telek keskeny oldalával párhuzamosan a csűr, — ez is jellegzetes német településforma.

Az útifalunak van egy másik változata is, amely a kolonizációs területeken szintén elég gyakori. Ez az ún. *zsákutcás falu* (Sackgassendorf). Itt a falu „fő-utcája” nem része az országútnak, hanem csak az abból kiágazó mellékút, olykor zsákutcaszerű bekötőút. Ezt a településformát nagyon jól példázza területünkön *Godisa* és annak 1857-ben készült térképe. A török hódoltság alatt 6, ill. 4 házat írták össze, de később teljesen elpusztult ez a falu is, és csak a XVIII. század békésebb éveiben telepítette be újra akkori földesura, a Sauska-család, a hagyomány szerint Fulda környékéről származó németekkel. Az 1700-as évek második felében 47 háza volt, amelyekben 58 család, ill. 292 személy lakott. 1938-ban 303 magyar és 151 német anyanyelvű lakosáról tudunk, 1960-ban is 453-an laktak benne. Az útifalunak ezzel a változatával főként védelmi okból találkozunk olyan telepes falvak esetében, amelyek az idegen környezetben nem érezték magukat kellő biztonságban, ezért félrehúzódtak a forgalmas országúttól.

Az útifalu másik változata területünkön a csupán egyetlen házsorból álló, egy utat egy oldalon szegélyező ún. *egysoros falu* (Zeilendorf), is, amelyen pl. *Okorvölgy*. Német lakosait Elzász területéről a hódoltság után új birtokosa, a gr. Majláth-család telepítette be. Az 1784—1787-es népszámlálás 23 házból álló településnek tünteti fel, amelyben 26 család lakott 139 fővel. 1930-ban 9 magyar és 233 német anyanyelvű, 1960-ban pedig 236 lakosa volt.

A szalagtelkes faluk csoportjába tartoznak az ún. *sorfalunak* (Reihendorf) különböző típusai is, amelyek abban különböznek az előbb tárgyaltaktól, hogy a falu utcája nem egy már előzőleg is meglévő közlekedési út vonalát, hanem egy patak vagy völgy futásirányát követi. A belsőség helyének kiválasztásában tehát az elsődleges a patakvölgy vagy más vonalszerű természeti földrajzi tájélem volt, amihez a település a maga elhelyezkedésében igazodott. Területünkön ezt a típust az ún. *erdőtelkes falu* (Waldhufendorf) képviseli, amelynek neve is jellemzi már azt az eredeti természeti földrajzi környezetet, amelyben előfordul. A telek szón itt viszont nem csupán a beltelket értjük, hanem az egész telek-járandóságot (sessio), tehát a beltelken kívül, hozzátartozik a szántó, a rét, és az erdőrés is. A telkekből — a patak két partján — rendszeren kettős sor alakult ki, és így két út húzódik végig a falun. Ezt a típust képviseli a Zselicben többek között Almáskeresztúr és Gödrekeresztúr. *Almáskeresztúr* (régbben Tóthkeresztúr) területe már a középkorban is lakott volt. A török megszállás idejéből származó adóajstromok 1, 6, ill. 7 háztartását tüntetik fel. 1715-ben 4 magyar család lakott itt. Később a gr. Batthyány, majd a br. Biedermann-család birtoka lett; mint ilyent 1782-ben 30 magyar és horvát nyelvű pár lakta. Az első népszámláláskor is 121 fő lakott a Porovica-patak két oldalán helyet foglaló falu 19 házában. A német lakosság betelepülésének időpontja bizonytalan, de 1821-ben már tekintélyes számban éltek itt. 1930-ban 263 magyar, 308 német és 12 egyéb anyanyelvű — 1960-ban 392 lakosa volt.

A másik jellegzetes erdőtelkes zselici falu *Gödrekeresztúr* (régbben csak Gödre). Területe már a rómaiak idejében lakott volt. A középkorban köznemesek lakták és Gewderfalva néven szerepel az oklevelekben. Plébániája a török uralom első felében a katolicizmus egyik védőbástyája volt, de később ez a falu is elpusztult, és csak 1745-ben települt újra hollísi német családokkal. Az első népszámlálás alkalmával 97 házat, 114 családot és 619 személyt írtak benne ösz-

sze. A múlt század első felében mezőváros jellege volt a településnek, a Siskovics-család birtokainak központja lévén a család szép kastélyt is építtetett a faluban. 1930-ban 282 magyar, 895 német és 43 egyéb anyanyelvű lakója volt. 1954-ben hozzácsatolták a tőzomszédságban levő Somogy megyei Kiskeresztúrt, s azóta Gödrekeresztúr néven szerepel ez a Gödrei-patak völgyének két oldalán végighúzódó település.

A szalagtelkes falu növekedéséből jön létre a *többutcás szalagtelkes falu*, amelyet területünkön legszebben *Nagyváty* példáz, de egyszersmind azt is igazolja, hogy a múlt században mérnöki munkával végrehajtott mesterséges átalakítás, rendezés hogyan hozott létre halmazfaluból szalagtelkes települést. Nagyváty a középkorban igen jelentős település, várispánság és esperesség, valamint kiváltságos székely íjászok székhelye volt. A török adóösszeírások is 16, ill. 20 házát említik. Lakói a török uralom alatt elvesztették nemesi jogaikat és csak hosszas pereskedés után 1726-ban kapta vissza azt a falu 7 családja, de pereskedésük 1834-ig elhúzódott. Az első népszámláláskor 84 házában 103 család, összesen 553 fő lakott. 1900-ban 477 színmagyar, 1960-ban 555 lakója volt.

Alajrajzuk szerint — a Zselicnek megyénk területén fekvő részén — a falusias településeket tehát a szabálytalan és a szabályos, vagyis a halmaz-, ill. szalagtelkes falu két fő csoportjára, utóbbin belül az útifalu, a zsákutcás falu, az egysoros falu, a sorfalu (erdőtelkes falu) és a többutcás szalagtelkes falu típusaira tudjuk osztani.

LITKEI JÓZSEF:

KOMLÓ ÉLÉNKEBB TURISTAFORGALMÁÉRT

„Kincses Baranya” hazánk leglátogatottabb kirándulóhelyei közé tartozik. A Mecsek turistaútjai, a megye gazdag történelme, a színpompás népviselet, az élménynyújtó rendezvények, a gyógyító hévforrások egyre több hazai és külföldi látogatót vonzanak erre a vidékre.

Pécs, Siklós, Harkány, Mohács sajátos helyzetüknél fogva hosszabb időn át tartó idegenforgalomra számíthatnak. Ezek a helyek részben gyógyüdülők (Harkány), részben üdülőtelepek, ahol a táj szépsége, a megfelelő éghajlat, a fürdőzési lehetőségek, a jól felszerelt szállodák és az üzleti ellátás biztosítják az üdülővendégek igényeinek kielégítését. Nagy vonzóerővel bír Pécs kulturális értékeinek sok kiállítása is, amelyek mind kiválóan szolgálják a turisták magasabbrendű felüdülését.

Baranya idegenforgalmában Komló város szerepe eltér az előbb felsorolt helyekétől. Városunk kevés történelmi múlttal, inkább a jelenkori építés nagy eredményeivel büszkélkedhet. Gyorsan épülő városnegyedei, változatos stílusú házai, szépen parkosított lakótelepei (Szilvás, Kökönyös) új színfoltot, sok szép látnivalót jelentenek. Városunk idegenforgalma elsősorban a közeli üdülőhelyek iránti érdeklődéssel kezd növekedni. A közeli környéken — a Mecsek csodálatosan szép tájain — egyre nagyobb jelentősége lesz az egynapos kirándulásoknak, vagy a szabad délutánok eltöltésére alkalmas kirándulóhelyeknek.

A város ipari üzemeiben jelenleg 13 580 fő dolgozik úgy, hogy szabad szombatos, vagy egyéb szabadnapja van. A szabad szombatos dolgozók létszámából 10 587 fő férfi, 2993 nő.

A szabad szombatos dolgozók létszámának ismeretében természetesnek tűnik a hétvégi egynapos túrák számának gyors növekedése. Jelenleg a dolgozók kisebb része tölti a hét végét a könnyen megközelíthető üdülőhelyeken, (p. Harkány, Balaton, Duna-part) többségük a hétvégén is a városban marad és kedvenc hobbijának hódol, vagy pihen. Sajnos, az egynapos szabad délutános kirándulásoknak nincs még hagyománya városunkban. Inkább lakásbanülők az emberek. A szabadidő növekedésével azonban remélhető némi változás.

A környék kirándulóhelyei nagyon alkalmasak arra, hogy a szellemi és a fizikai fáradtságból gyorsan regenerálják az embereket, (pl. a Hidasí völgy, a Mézes rét, Kőlyuk, Melegmány, Kövestető, Máré vár.)Előnyük az is, hogy akár gyalog, akár gépkocsival könnyen megközelíthetők.

Természetes, hogy az egynapos kiránduláshoz szükséges élelmiszer, ital, ruházat, játéktárgyak szállítása elég sok gondot okoz. Célszerű lenne ezért Komló—Máré vár vagy Komló—Mánfa között a hét végén a reggeli és az esti

órákban egy-egy buszjáratot indítani, de növelni kellene a Komló—Sikonda közti járatok számát is. Hasznos vállalkozás lenne a Máré vári kisvendéglő után a Csurgónál vagy a Mézes réten mozgó büfék felállítására. Bizonyos játékcikkek kölcsönzésével is nagyon megkönnyíthetnék a gyermekekkel kiránduló családok szórakozását.

Néhány kirándulóhelyünk különösen jelentős.

Sikonda

Szanatóriumában beutaltak üdülnek. Nagy az átmenő forgalma. Turistaház, 200 személyes önkiszolgáló étterem, kisvendéglő, ajándékbolt, csónakázó tó és strand szolgálja itt a kirándulók kényelmét.

A fürdő hévvizét 1928-ban tárták fel, 1933-ban gyógyfürdővé nyilvánították. A környékbeli bányaművelés hatására a forrás vízhozama, a víz hőmérséklete is csökkent, így nagy idegenforgalommal, kiterjedt gyógyüdüléssel nem rendelkezik. A városi tanács tervei alapján Sikondát továbbfejlesztik, kijelölték az üdülő- és társasházépítkezések helyét; sáttortábort, szabadtéri filmszínházat építenek és parkosítják az egész területet. A 3 km-re levő Komlóval műút köti össze.

Máré vár

A Komló—Szászvár közti műút mentén foglal helyet Magyaregregy határában. Az 1960-tól végzett ásások révén feltárult a sokszög alaprajzú vár, magas várfalaival.

Kölyuk — Melegmány

Nagyon hangulatos kirándulóhelyek. A melegmányi vízesés-sorozat megkapóan szép tufagátjai, zuhogói, a közeli páfrányos botanikai ritkaságai sok természetszerető embert csalogatnak ide. Útba esik a mánfai románkori templom is, amelynek építészeti értékeit többek számára lehetne élvezhetővé tenni. Egy idegenvezető (akár egy diák is) nagyon hasznos szolgáltatást tehetne.

Talán nem fölösleges, ha Komló idegenforgalmának javítása érdekében néhány javaslatot teszünk.

- A szabad szombatok bevezetése óta megváltozott az üzletek forgalma. A háztartási munkát, a bevásárlást az érdekeltek péntek délután vagy szombat délelőtt bonyolítják le. Az első félév tapasztalatai azt mutatják, hogy péntek délután, szombat délelőtt növekedett az élelmiszerek és az iparcikkek forgalma, a szombat délutáni forgalom viszont — főleg iparcikkekénél — erősen csökkent. Célszerű lenne talán a pénteki nyitvatartást meghosszabbítani a nyugodt beszerzés, a könnyebb vásárlás érdekében. A vendéglátóiparban is inkább a péntek és a szombat forgalma emelkedett, csökkent viszont a vasárnapé, (sőt talán a szombaté is.)
- Előnyös átutazó forgalmat bonyolíthatna le Komló városa, ha a Szekszárd—Pécs közti utat kis kitérővel Komlón keresztül tennék meg a kirándulók. Megfelelő program ígéréseben, jó szórakozóhelyek mellett biztosan sokan vállalkoznának erre. Hangulatos, helyi jellegzetességekkel bíró kisvendéglővé lehetne átalakítani a Máré vári strandnál lévő italboltot. Turistaszálló a várban, vármúzeum kielégítené az igényeket.

- Komlón érdemes lenne berendezni egy bányamúzeumot. Valamelyik kihajtott vágatot jól lehetne használni erre a célra. Hány kirándulócsoport távozik a bányászvárosból úgy, hogy csak a levegőben lát szénnel megpakott csilléket sorban egymás után siklani, de a bányajárás élményét és izgalmát nem viszi magával!
- Városunk történelmi és geológiai múzeuma számára olyan megfelelő helyet kellene biztosítani, ahol gazdag anyagának reprezentatív kiállítását berendezhetnék. Sok látogatónak szereznék vele igazi kulturális élményt!
- Időszakosan (tavasz, nyár, ősz folyamán) több olyan megyei vagy országos kulturális rendezvény lebonyolítására lehetne vállalkozni, amely sok látogatót csalogatna Komlóra. Erre a célra kiválóan fel lehetne használni a Steinmetz Gimnázium szabadtéri színpadát. Hagyománnyá kellene tenni bizonyos dalos találkozók, hangversenyek komlói megrendezését, annál is inkább, mivel a városban van megfelelő szállodai férőhely az ilyen rendezvények szereplőinek és látogatóinak elhelyezésére.
- Kiváló rendezéssel, kedves vendéglátással sok műszaki, kulturális tanácskozás kaphatna helyet Komlón. Szálloda, megfelelő helyiségek rendelkezésre állnak. Csak előnyére szolgálna a város növekvő hírnevének.
- Az idegenforgalom érdekében szükséges lenne egy jól berendezett, kulturált szórakozóhely nyitása (italkülönlegességekkel és cukrászsüteményekkel).
- Hiányzik a városból egy vasárnap is nyitva tartó ajándékbolt, ahol újságokat, ajándéktárgyakat és trafikárut lehetne vásárolni.
- Készüljön ízléses, egyszerű, hajtogatható prospektus a város és a környék jelentősebb idegenforgalmi objektumairól.

Az egyre erősödő baranyai idegenforgalomban Komlónak megvan a maga sajátos helye. Napjainkban, sajnos, sokszor csak a kényszerűség hozza ide a vendégeket, mert nem kaptak Pécssett szállást. Nagyon jól összeállított, igazán érdekes, sok esztétikai és kulturális élményt nyújtó programot lehetne pedig az ideérkező csoportoknak nyújtani. Érdemes lenne megnézni, hogy az utóbbi években összesen hány helyi idegenvezetést kértek a várostól!

Propaganda kell Komlónak és egy kevéske lokálpatriotizmus! Sokkal több van már ebben a városban, mint amit a 10 év előtt megjelent és a látogatóknak ajánlható idegenforgalmi prospektus hirdet!

ADATOK A BARANYAI KŐBÁNYÁSZAT KÖZELMŰLTJÁBÓL

II.

A BÜKKÖSDI-VÖLGY ÉS KÖRNYÉKÉNEK KŐBÁNYÁSZATA

A nyugati Mecsek legnagyobb méretű és legkoncentráltabb kőbányászata az Abaligetből elinduló, kezdetben K—Ny irányú, majd D felé forduló patak völgy két oldalán laza üledékes kőzetek alól kibukkanó mészkőrögök művelésbevitelével bontakozott ki. Vadász Elemér 1935-ben kiadott 1:75 000 méretarányú térképe szerkesztési (vagy talán nyomdai) hibából eredően perm-korú homokkő képződményeknek jelöli ezeket a rögöket, valójában kivétel nélkül szürke színű kalciteres középtriász anizusi mészkő található a jelölt területen. A képződmény egyes dekoratív színű és mintázottságú padjait (különösen Gorica és Bükkösd határában) „márvány”-ként fejtették és alkalmazták épületdíszítésre. A rendelkezésre álló kőanyag túlnyomó része makadám utakhoz szükséges zúzott kő, valamint építő és mészégető kő termelésére alkalmas.

Vizsgált területünkön belül a legrégibb múltra a megyefai—bükkösd-i kőbányászat tekint vissza. (VÁLYI A. 1799, THIELE 1833, FÉNYES E. 1836, HAAS M. 1875. munkái tartalmazzak néhány idevonatkozó adatot.) Nemesak a mészkő kiváló minősége, hanem a vidéknek a mészégetéshez szükséges fában való gazdagsága és a piac kedvező adottságai is elősegítették az üzemek szaporodását a kapitalizálódás időszakában. FÉNYES E. (1851) adatai szerint a 19. sz. közepén már 5 holdnyi területet foglaltak el az itteni fejtők, amelyek nemesak Baranya Ny-i részére, hanem Somogyba is szállítottak. Az igen nagyarányú mészégetés nem kívánatos következménye hamarosan a környék erdőinek letarolása, a kopár felületek megnövekedése lett (BALLAGI 1978.). Azóta a nagyobb nyári záporosók után a csapadékvíz gyors összegyülekezése miatt gyakrabban kell a Bükkösd-i-patak áradása ellen védekezni.

A Bükkösd-i-völgyi kőbányászat múlt századi történelmének első fejezete a vasútépítésig tartott. Akkor az itteni kőbányászat fő feladata a nagyszámú mészégető nyersanyaggal való ellátása volt, mivel a terméskőnél értékesebb égetett mész szekerekkel történt szállítása jobban kifizetődött. Az 1882-re elkészülő, a Bükkösd-i-völgyben is végighaladó budapest—szentlőrinci vasútvonal építése, majd a vasúti szállítás lehetőségének kihasználása a kőtermelés mennyiségében hozott ugrást, a mésztermelés viszont csak kiegészítő ipari tevékenységként folyt annak ellenére, hogy abszolút méreteit tekintve nem volt visszaesés.

FÉNYES E. (1865.) adataiból megállapíthatóan az 1860-as években a Megyefa és Bükkösd községek határában lévő bányák összesen csak évi 130 m³ követ adtak, és ezzel a mennyiséggel Baranyában sorrendben csak a 6. helyen

állottak, viszont a századfordulón már 12 000 m³-t termeltek és Villány után a második, az 1910-es években pedig az 1. helyre ugrottak elő.

A *Bükkösi patak balpartján*, Megyefa községtől ÉK-re 1 km-re a Kaszálás dűlőben a Jeszenszky Antal és Lajos tulajdonában lévő és Frank J. és Tsai által bérelt ún. „Uralkodói fejtő”-ben max. 1 m³ nagyságú tömböket fejtettek. Termelését (évi 20 000 terméskő+3000—5000 m³ zúzottkő) korlátozta a vasúti rakodó távolsága. A bányafal alján talált vastag, réteges kőzetből lépcsőfokokat és idomkővet metszettek, a felső agyagos vékonylemezes elválású mészkő nagy része viszont használhatatlannak bizonyult.

A megyefai volt úrbéresek, Krausz és Weisz siklósi illetőségű bérlők által üzemeltetett, a Jeszenszky-féle bánya közelében lévő, a Kaszálás és Kisszoroskői dűlőket elválasztó vízfolyástól É-ra fekvő fejtőjében 1860-tól folyt termelés. Az évi mennyiség 25—30 000 m³ terméskő+5—8000 m³ zúzott kő volt. Ugyanez a cég a Felsőzoroskői bányát is művelte, amely évente átlag 35—40 000 m³ követ szolgáltatott. A sziklafal alsó rétegeiből fedőlapokat, tömb- és metszett köveket nyertek, a terméskő nagy részét pedig útépitésre használták.

A megyefai úrbéresek harmadik kőfejtője a „Felsőzoroskői” dűlőben működött. Két szinten folyt a termelés. — A megyefai kőbányavidék üzemei közül elsősorban faragott kő termelésével tűnt ki. Vastagon réteges, erre a célra nagyon alkalmas anyagát már az 1880-as évek óta használták hidak ellenfalainak építésére, fedőlapok, kváderek és „vagdalt” kövek előállítására. A faragásból visszamaradt törmelék elszállítása a századfordulón már évek óta szünetelt, mert erre az anyagra nem volt vevő. A vörösgyag fedőréteg vastagsága közepes, 2—3 m, amit részben iparvágányon, részben szekereken szállítottak a gortérre. A késztermékek belső szállítása a termelőhelytől a vasúti rakodóig szintén mechanizálva, görgőpályával történt. A bérlők a MÁV vasúti töltést megszüesítették, azon nyílt pályára szolgáló rakodót létesítettek.

Az üzem termelési kapacitása egykori bizottsági vélemény szerint 35—40 000 m³-re lett volna növelhető, ha egyrészt a jövesztés technológiáján javítanak, másrészt, ha a vasúti fővágányból kiágazó kiterővágányt létesítenek.

A pécsi káptalan Beutner-dűlői kőbányáját 1875-ben nyitották az úrbéresek 2. sz. bányájának szomszédságában.

Viszonylag vékony (1—2,5 m) fedője, kedvező meddőtárolása, a kőzetnek kváder, tuskó és „vagdalt kő” formában való feldolgozása rentábilis volt, és 25—30 000 m³ nagyságrendűre fejleszthető termelést tett lehetővé. A kőtermékeket 400 m hosszú görgő pályán szállították a vasúti fővágányon lévő rakodóig.

A pécsi székesegyház által 1894-ben megnyitott, kisebb kapacitású (2000 m³/év) fejtő bérlője a Grosz és Tsai pécsi cég volt.

A községtől É-ra 2 km-re működött egy 1860-ban nyitott fejtő, amely a Jeszenszky család tulajdonát képezte. A budapesti Hofbauer és Lehner cég által bérelt bánya évi 2000 m³ követ termelt.

A *Bükkösi patak jobb partján* mindössze egy fejtő volt. Az ugyancsak Jeszenszky-féle bánya a felsőbükkösi „Szoroskő” nevű dűlőben a Scherdán-féle malommal szemben a terep szintjében feküdt. Egyike a terület legrégebb kőfejtőinek. Termékeit az 1880-as évektől folyamatosan használták a dombóvár—eszéki MÁV pálya kavicsolására, valamint vízszabályozásra. Szakvélemény szerint a bánya évente 25—30 000 m³ követ tudott volna adni a Duna-szabályozáshoz. Vékony (1,5 m) fedőrétege, továbbá korszerű belső szállítása, ill. rakodása (görgőpálya működött a mindössze 130 m távolságban lévő magasrakodóig) a termelékeny üzemek közé sorolta.

Összefoglalva a megyefai kőbányavidék üzemeinek századfordulói termelési színvonalát, megállapíthatjuk, hogy nagyobb kapacitásúak, belső szállításuk a vasútállomás nagyobb távolsága ellenére a vasútpálya legközelebbi szakaszán beiktatott üzemi rakodók következtében színvonalasabb volt, mint a Villány környéki fejtőké, amelyeket kőkészletükben, terjeszkedési lehetőségükben is felülmúltak.

A két világháború közötti időben a legtöbb megyefai fejtőben csak alkalmi termelés folyt. Kivétel mindössze a Godelmann—Sinkovits-féle cég felsősoros-kői bányája volt, amelynek termelése az ország általános gazdasági helyzetének megfelelően évente 1000—10 000 m³ között ingadozott. Ennek a bányának a kapacitása messze meghaladta a termelési igényeket. Godelmann jelentős beruházásokkal igyekezett korszerűsíteni üzemét. A közeli MÁV pályához csatlakozó normál nyomtávú iparvágányt épített, amelyen egyszerre 22 vagon tálolhattak. Keskeny nyomtávú lóvontatású csillepályán szállították a követ a rakodóig. A kőzet-jövesztő robbantó lyukak fúrása légkompresszor által hajtott sűrített levegős fúrókkal történt. Egy HSCS traktor szolgáltatta a kompresszor és egy kisebb közüző-gép hajtóenergiáját. A nagyüzemi mészégetést folytató MÁK kar-tell az 1930-as években arra kényszerítette a bérlőket, hogy évi 400 P-ös díjazás ellenében lemondjanak a mészégetésről. Ez az eljárás a kőtermelést jelentősen csökkentette.

1939-ben a HM Segélyalap komlói kőbányája vette bérbe a bányát a Legel-tetési Társulattól. A bérlétszerzés célja az volt, hogy elősegítse a termelés vál-lalaton belüli specializálódását. Komló ugyanis a 30-as évek vége felé a nagy teljesítményű zúzók termelésbe állításával már annyira a zúzott kő termelésére szakosodott, hogy nem tudott eleget tenni a vevők részéről felmerült terméskő igénynek. Az elsősorban útalapkövet termelő megyefai bánya átvételével lehe-tővé vált a komlói üzem tehermentesítése. A segélyalap vezetősége hozzáfogott a mészégetés középüzemű méretűvé való felfejlesztéséhez. Már 1940-ben megtört-ént a régebben hosszú évekre leállított kemencék új üzembehelyezése. A ke-mencéket cserkúti permi vöröshomokkóval bélelték, mivel ez a kőfajta igen tűz-állónak bizonyult. 1941. szeptemberére fölépítették a III. és IV. sz. kemencét is, ezáltal az évi mésztermelés 14 000 q fölé emelkedett. A kezdeti háborús idők erő-sen megemelkedett égetett mész keresletében rejlő konjunktúra lehetőségét fel-ismerte és a körülményekhez képest ki is használta az Alap, így 1940-ben a Go-delmann és Sinkovits cég által bérelt „Abaligeti volt úrbíres legelőbirtokos-sági kőbánya” bérletét is megszerezte. Az itt termelt kő túlnyomó részét a he-lyi felújított mészégető kemencében égették ki.

A háború első éveinek mélyépitési konjunktúráját kihasználva az 50—60 főt foglalkoztató megyefai bánya 53 716 tonna összkőtermelésével a Segélyalaphoz tartozásának első évében (1940-ben) majdnem elérte a komlói termelés egyhar-madát. 1941-ben kulminált Megyefa termelési grafikonja (54 028 t), holott akkor már Komló termelésében jelentkezett a csökkenő tendencia. A felszabadulásig eltelt további években viszont gyorsabban esett vissza Megyefa és 1942—44 kö-zött a komlói termelésnek csak 20—25%-át érte el. A Bükkösdi-völgyben egyéb területen az 1930-as években jelentéktelen időszakos kőfejtés folyt még Hetve-helyen (évi 400—600 m³) és Kán határában (200 m³).

A DISZNÓOLÉS (PÉKÁ)

Részlet a Kökönyi délszláv (bosnyák) népszokások gyűjteményből

A disznóolásra már a vágást megelőző napon készülnek. Élesítik a késeket, tisztítják a hagymát, fokhagymát, szalmát készítenek a pörzsöléshez. Az előző nap estéjén meghívják a komát, a sógort és a barátokat, az asszonyok közül hetet-nyolcat segítségül. A vacsorára minden közeli és távoli rokon hivatalos. Számuk sokszor még a 25—30 főt is eléri.

Reggel — mintegy heten-nyolcan — megjönnek a meghívott férfiak. Kezdődik a disznóolási bemelegítő. Kézről-kézre járnak a literes pálinkás üvegek. Nagyokat húznak belőlük. Tíz óra felé megvan a kellő „nyomás”, lehet indulni szúrni disznót.

Először a gazda megy be az ólba. Megfogja a disznót (Szvincse), s csak ezután segít neki a többi jelenlévő. A sok ember ott van egymás hegyén-hátán és a disznón is. A szúrásnál a vért mindig a gazdaasszony fogja fel egy kisebb tálban, majd átönti egy fazékba, közben sózza és kezével jól összekeveri.

Az emberek ezután pihenésképpen ismét pálinkát isznak, és hozzá kenyeret esznek. Közben készítik a szalmát a perzseléshez. A disznót jól becsomagolják a szalmába és meggyújtják. Időnként még vasvillával is raknak szalmát az égő disznóra. Amikor mindenhol leégett a disznó szőre, kezdődik a tisztítás. Üvegcsereppel, tompa késsel levakarják, dörzsölik, lemossák és tiszta vízzel leöblítik az állatot, majd hasmánt ráteszik egy deszkalapra, vagy egy öreg deszkaajtóra. Ezután kezdődik a szétszedése.

Először a fejet vágják le, majd utána hátára fordítják a disznót. Ekkor a böllér keresztet karcol a disznó hasára. A család legkisebb gyereke ezt a keresztet sóval hinti meg. A böllér ekkor késével gyengéden rácsap a gyerek kezére, és ezt kiáltja:

— Sicc! Nem mégy innen! — és elzavarja.

(— Nesic atalé!)

A szokással azt akarták elérni, hogy a macskák majd ne lopják a húst, vagy más értelmezés szerint azt, hogy ne romoljék meg a hús.

Ezután kivágják a sonkákat és kiszedik a belsőséget. A májat az asszonyok azonnal elviszik, és savanyú levest (csorba cigericina) készítenek belőle. Ez a reggeli. A reggelizés 12—1 óra körül van.

Az asszonyok belet tisztítanak. A tiszta bélre hagymát szeletelnek, majd sót és lisztet hintenek. A hurka töltése is az asszonyok dolga. Ezt négy asszony végzi: egyik nyomja a hurkatöltőt, a másik ráhúzza a belet a töltőre és fogja, a harmadik megfelelő nagyságra szabja, vágja és odatartja a kötözőnek a hurkát, a negyedik kötözi és félreteszi.

A kolbásztöltés a férfiak munkája. Ezt a három férfi végzi. A húsdarálóból kivesszik a kést és a rostát, úgy szorítják rá a töltőt. Kezdődik a töltés. A megdarált és megkevert húsból egy férfi kis labdacsoakat készít. A másik ezeket bele teszi a darálóba, és egyben darál is. A harmadik a kolbászt szabja, vágja és teteri. A disznó vastagbelébe is szoktak kolbászt tölteni (guzsnyac). A gömböcök elkészítésére másnap kerül sor, mivel amikor erre sor kerülne, addigra akkora a nyomás a fejekben, hogy a munkát jól ellátni már képtelenek, másrészt azért, mert későre jár már az idő. A vastag kolbászoknak a betöltésére ugyan csak másnap kerül sor.

A hurka kifőzésére késő alkonyatkor, sőt este kerül sor. A legények ezt már valahonnan figyelik. Ha csak egy pillanatra is őrizetlenül hagyják a háziak a bográcsot, a közelben leselkedő legények kampsóbtal, karóval kilopják a hurkát, ráhúzzák a botra, és úgy szaladnak el vele. Ha alkalom van rá, még azt is megteszik, hogy az egész bográcsot kiemelik az ústházból és ellopják.

Főzőskor a hurkát nem böködi, mert szerintük így jobb ízű lesz a hurka. A hurkafőzőskor vagy utána következik a nyársdugás. Egy óvatlan pillanatban a legények egy ágas-bogas ágat dobznak a szobába vagy tesznek az ajtóba. Az egyik ágon van a „nyársdugó vers”, amely hemzseg a malacságoktól. Lényege, hogy az ágakra tűzzenek minél több hurkát, kolbászt, sült húst vagy fánkot. A háziaknak „szent kötelességük” megrakni az ágakat, de „kötelességük” az így feltűzdelt ágat vissza is tenni oda, ahonnet azt bevitték. Ha úgy dobták be az ágat, akkor az udvar egyik rejtett zugába kell kitenni. Innét aztán észrevétlenül elviszik a nyársdugók.

Közben a gazdaasszony főz. Készül a vacsora: csontleves, töltöttkáposzta, sült hús, sült kolbász, torma, paradicsommártás és a vacsora fénypontja, a fánk. A fánkot már kora délutántól kezdve sütik. Estére száz-kétszáz darab is elkészül belőle. Vacsorára jelen van a teljes rokonság. Már a vacsora előtt megkezdődik a mulatság, az ének, a tánc, a viccelődés. Ilyenkor még az asztal tetején is táncolnak. A hangulat állandóan emelkedik. Egyszerre csak kintről, az utcáról vagy udvarról bedobnak egy verebet a mulatozók közé. A veréb jól be van hintve borssal és erős paprikával. A madár a szobában ide-oda röpköd, vadul csapkod a szárnyával. Dől belőle szerteszét a bors és az erős paprika. Mindenki tüszköl, menekül a madár elől. Végre kinyitják az ajtót-ablakot, és a madár kiröppen, de az „ereje” még sokáig ott terjeng a helyiségben, köhögésre, prüszkölésre ingerelve a nagyszámú vendéget.

Újabb meglepetés! Jönnek a maszkák (buse). Felismerhetetlenek. Arcukon álarc, rajtuk kifordított-befordított ruha. Kezükben főzőkanál meg egy nagy kosár. Ebben akarják elvinni a kapott sok hurkát, kolbászt, sült húst. A maszkák egyelőre hangtalanok. A háziak szólásra, hangadásra szeretnék bírni közülük valamelyiket, hogy megismerjék. A cél elérése érdekében bort adnak nekik inni. De nem ám akármilyet! A borba vizet, sót, paprikát tesznek. Csipkedik is a maszkákat, vaskos tréfákat csinálnak velük. Mindezt hang nélkül kell tűrniök. Minthogy ezt a végtelenségig nem bírják szó vagy hang nélkül, véletlenül is elnevetik magukat, vagy jó csípősen visszavágnak a háziaknak, és máris felismerik őket. Ekkor lekerülnek az álarcok. Most már mindenki táncol, mulat. Ez a mulatság eltart hajnalig, vagy másnap délig. Az asszonyok azután elvégzik a hátralévő munkát (a gömböc elkészítése, kifőzése, a vastag kolbász megtöltése). Estére ismét eljönnek a rokonok vacsorára, és még harmadnap hajnalban is tart a mulatozás. A disznóölés valójában csak harmadnap, vagy negyednap ér véget a zsír kisütésével. A közbeeső estén természetesen ugyanúgy mulatnak, mint az első estén.

IFJ. DR. BERZE NAGY JÁNOS:

DR. BERZE NAGY JÁNOS NÉPRAJZTUDÓS ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA

I. diákkora és egyetemi évei

Dr. Berze Nagy Jánosnak, aki szegény pásztor 11-ik gyermekeként született, már diákkorában sok megpróbáltatás jutott osztályrészüil. Szüleinek nehéz anyagi helyzete és a népes család körülményei miatt sok gondot és nehézséget okozott a taníttatása. Taníttatásáról a nálánál 21 évvel idősebb testvérébátyja: Lőrinc, Szolnok megyei kántortanító gondoskodott, aki felismerte János öccsének már gyermekkorában megnyilvánult kiváló képességeit. Ifjúkori diákélete utáni kutatás adatai szerint — tanulmányainak végzésében a veleszületett rövidlátása és a család szegénysége miatt is nagy szorgalmat kellett kifejtenie. Az elemi iskoláit három helyen: Besenyőteleken, Tizsasüllyön és Egerben, — majd gimnáziumi tanulmányait is három helyen: Gyöngyösön, Egerben és Jászberényben végezte, mely utóbbi helyen érettségizett. Gimnáziumi tanuló korában kitűnt szorgalmával, tudnivágásával, szavallataival és dolgozataival is. Szorgalmának és tanulmányaiban elért eredmények elismeréséül — a gimnáziumi Értesítők adatai szerint — több ízben könyv- és pénzjutalomban is részesült. Tanulótársai igen szerették, mert mint a diáktársaival együttérző osztálytárs, a gyengébbeknek sokszor segítségére volt és sohasem volt irigy vagy árulkodó. A magyar irodalomban való jártasságával és tudásával mindnyájuknak imponált. Tanulótársai — kiváló szavallatai miatt maguk között őt „színész”-nek nevezték.

Nyolcadikos gimnázista korában több mint 100 rövidebb-hosszabb költeményt írt, amelyeket a diákkori hagyatékából fennmaradt „Lánczszemek” című versesfüzete tartalmazza.

Édesatyja tanácsára zakójának egyik sarkában állandóan egy 5 koronást tartott bevarrva abból a célból, hogy szükség esetén pénz nélkül sohase legyen. Édesatyja ezen bölcs tanácsát és intelmét mindig megtartotta.

Egyetemi tanulmányait Budapesten, a Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészettudományi karán végezte, ahol dr. Katona Lajos egyetemi tanár tanítványa volt. Érdeklődési köre — egyetemi indexének tanúsága szerint — a népmesék és a népköltészet területe volt. Szerény körülményeire jellemző, hogy egyetemi hallgató korában Budapesten alagsori, helyesebben pincehelyiségszerű hónapos szobában lakott és tanult, amelynek világítóablaka felülről az aszfaltjárdával egyszintben volt. Pénze kevés lévén, fűteni nem tudott és így olyan hideg volt szobájában, hogy a tinta is megfagyott a fehéreneműjébe csomagolt tintásüvegben.

A mostoha diáksorsa miatt azonban nem csüggedt el, sokat tanult, olvasott és állandóan képezte magát. A sok küzdelem megacélozta lelkierejét. 1905. év január hó 23. napján Budapesten, a Pázmány Péter Tudományegyetemen bölcsészdoktorrá avatták.

II. néprajzi munkássága

Nagy hatással volt reá szülőföldjének, Heves megye népének mese- és hagyományvilága. Már 14 éves korában szülőfalujában, Besenyőtelek községben és ennek környékén magyar népmeséket gyűjtött. Majd mint a jászberényi gimnázium tanulója Szolnok megyében is több helyen folytatta a népmesék gyűjtését.

A népmeséknek gimnáziumi tanuló korában megkezdett gyűjtését egyetemi hallgató korában fokozódó intenzitással folytatta, és már 1899—1901. években magyar népdalok dallamait is gyűjtötte az „Ethnographia” c. tudományos közlöny számára. Gyűjtőmunkája kiterjedt a magyar népdalokra és népballadákra is.

A Magyar Tudományos Akadémia és a Kisfaludy Társaság előtt ismert volt Berze Nagy Jánosnak már egyetemi hallgató korában kifejtett kutató és néphagyománygyűjtő munkája. Ezért a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága és a Kisfaludy Társaság megbízásából 1903. évben Heves, — Jász-Nagykun—Szolnok, — és Borsod megyékben nyelvtudományi anyag gyűjtésével foglalkozott, — majd a Kisfaludy Társaság újabb megbízása alapján 1904. évben Heves, — és Jász-Nagykun-Szolnok megyében népmeséket is gyűjtött. Egyetemi hallgató korában végzett néphagyománygyűjtői munkájából a „Magyar Nyelvőr” és az „Ethnographia” című tudományos közlönyök több ízben közöltek. A szülőfalujában egy öreg bérestől gyűjtött „Tréfás mese” című népmese a „Magyar Nyelvőr”-ben, 1900. évben jelent meg. E népmese volt az első nyomdai közlés népmese gyűjtői munkájából.

Egyetemi tanulmányainak befejezése után, a tanügyigazgatási, a tanfelügyelői pályán több helyen működött, — minden működési helyen egyben néphagyománygyűjtő területe is volt. Figyelme és érdeklődése ezután is változatlanul a magyar népmeséknél maradt és ez a nagy érdeklődése — minden munkáján megmutatkozva — elkísérte a sírig. Pedagógus volt, de szíve szerinti munkájának a népmesék gyűjtését és azok tudományos vizsgálatát tartotta. Érdekelte és megbecsülte nemcsak a magyar nép, hanem a hazánkban élő nemzetiségek, sőt minden nép meséit és hagyományait is.

Már 1913. évben kiadott „A finnek meseosztályozása” című művében hangsúlyozza, hogy a népmesék tudományos vizsgálata területén minden néppel együtt kell dolgoznunk, mert a mesék anyaga „sem egy népnek, sem egy népcsaládnak nem kizárólagos sajátja, hanem a világ népeinek közös tulajdonaként él.”

Tekintettel arra, hogy működési helyei közül Pécssett tartózkodott a leghosszabb ideig, ezért a legnagyobb és legeredményesebb néprajztudományi tevékenységét Pécssett és Baranya megyében fejtette ki. Így 1933. évben Baranya megye magyar népe szellemi néphagyományainak összegyűjtésére társadalmi néprajzi gyűjtőhálózatot szervezett és vezetett. A 6 éven keresztül 64 Baranya megyei község területén végzett gyűjtőmunka eredményeként jelent meg a „Baranyai magyar néphagyományok” című, monumentális népköltési gyűjtemény Pécssett, 1940. évben. Megjelenése óta értéke nem csökkent, hanem állandóan növekszik és már fontos forrásművé vált. Ezért a méltatás szerint a „Baranyai magyar néphagyományok” méltán sorolható a legnagyobb, halhatatlan népköltési gyűjteményeink: Kriza „Vadrózsái” és Kálmány Lajos „Szeged népe” mellé. Dr. Berze Nagy János gyűjtőmunkájának egyik eredménye, hogy a mesekutatás térképe szerint országos viszonylatban Baranya megye áll az első helyen, ami azt jelenti, hogy itt történt mesegyűjtés a legtöbb faluban és az ország területén Ba-

A gyerekek mög a kis kányáék.

Égykoron gyerekek nagyon szerette a fákat
márván. Éccöröggy nagyon magas fára mászott, a-
hann kányafőket rödött ki. A kis kányákat a böggibe
valta, de az ümög-gyét jó a gatyába kötö. A kis
kányák a böggibe böggibe kérték röpködni, a gyere-
ket is magukkal vitték. Ahogy röpköt, a falubeliek
sarkánnaak nérték, ort hajabáták:

- Távorx, sarkány, távorx!

A gyerekek rorri értötte a szót. Ugy értötte:

- Táglérod a gatyádat, táglérod!

Mög is tágléttötte, de a kis kányák a bö-
ggébül mind röpköttek. ~~U mög löttötte~~ U mög
lécsötte.

(Hosszúhátúny, 1934. nyelvtan. Elm.: Kis
János, 33 éves, földműves. Dr. és olvas. Barcz Nagy Jánosgy.)

ranya megyéből ismerjük a legtöbb összegyűjtött és nyomtatásban megjelent magyar népmesét.

A legjelentősebb műveit halála után a népi hatóságok adták ki. Élete fő művét, a „Magyar népmesetípusok” című, a magyar népmesekincs nemzetközi kapcsolatainak 36 éven át kifejtett elemző-kutató munkáját Baranya megye Tanácsának Végrehajtó Bizottsága Pécsen, 1957. évben adta ki. — Több műve a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Baranya megyei Szervezetének és a „Janus Pannonius” Múzeum kiadásában jelent meg.

Néphagyománygyűjtői munkája sikereinek egyik titka az, hogy mint a nép embere nemcsak szerette a népet, hanem — mint a népi élet jó megfigyelője — ismerte is annak életét és érzésvilágát.

Néprajzi munkássága közben több tudóssal, egyetemi tanárral és kutatóval levelezett. Eredeti tudományos leveleinek legnagyobb részét az Országos Néprajzi Múzeum Adattára őrzi.

III. néprajzi munkásságának hazai értékelése

A Baranya megyei magyar néphagyományok gyűjtése és tudományos szerkesztése érdekében kifejtett eredményes munkássága értékelésének egyik bizonyítéka volt az, hogy a népköltési gyűjtemény megjelenése után a Magyar Néprajzi Társaság dr. Berze Nagy Jánost tiszteleti tagjává választotta. — *Dr. Kodály Zoltán* zenefolklorista és zenetudós is felfigyelt dr. Berze Nagy János ezen munkájára és ezért a „Baranyai magyar néphagyományok” című népköltési gyűjteményét, — „A csodaszarvas mondája”, — és „A katekizmusi ének és a néphagyomány számszimbolikája” című tanulmányait „A Magyar Népzene Tára” megalkotásánál felhasználta.

A gyűjtött és közreadott népi anyag tudományos értékén felül az értékelők különösen azt emelik ki:

1. ha dr. Berze Nagy János a néprajztudomány területén semmi más nem alkotott volna, — a „Baranyai magyar néphagyományok” népköltési gyűjteményével is halhatatlanná tette volna a nevét,

2. dr. Berze Nagy János a társadalmi néprajzi gyűjtés megszervezésével és ezzel kapcsolatban kifejtett munkájával érzékeltetni akarta a közös munka erejét és nagyszerűségét és ezt el is érte,

3. példát adott az ország többi megyéjének és pedagógusainak is arra, hogy miképp lehet társadalmi munkával megmenteni a magyar néphagyományokat az elfeledéstől az utókor számára.

Azonban néprajztudományi munkájában mégis a csúcshelyen élete fő műve, a „Magyar népmesetípusok” című munkája áll, mert ebben 1822. évtől 1933. évig terjedő idő, tehát 111 év magyar népmesekincsének a külföldi népmesékkal való kapcsolatainak 36 évig tartott tudományos kutatásával és vizsgálásával példát adott arra, hogyan kell minden nemzetnek elkészítenie a maga népmesekatalógusát, hogy a világ népei között a nemzetközi tudományos együttműködés a népmesekutatás területén fokozódjék. Dr. Berze Nagy János e legnagyobb műve egyetlen kéziratának sorsa miatt — levelei szerint is — sokat aggdótt és féltve őrizte azt. Balsejtelmeit a későbbi idők, mikor már nem élt, teljesen igazolták.

E nemzetközi népmeseelemző műve — alig megjelenése után — nagy híretté szert.

A „Magyar népmesetípusok” című műről közölt egyik méltatás szerint dr. Berze Nagy János nagymértékben megelőzte korát, — nem ártott meg művének a megírásától a kiadásáig eltelt idő, — és a szerző módszere nemcsak helytálló, hanem ezen túlmenően világviszonylatban is figyelemre méltó. — E műve is a magyar néprajzi szakirodalomban a legtöbbet idézett és használt tudományos forrásmű lett.

Az „Égigérő fa” című mithológiai művében ugyancsak a meseanyag elemzésével magyarázza meg a honfoglalás kora előtti magyarság ősvallásának és őstörténetünk honfoglaláskori krónikáinak homályos, nem tisztázott kérdéseit. Tehát dr. Berze Nagy János nem újra alkotta a honfoglalás kora előtti magyarság ősvallásának képzeteit, — hanem a népmesekincsben és az ókori Kelet népeinek csillagistenhitében fedezte fel azokat.

Néprajzi gyűjtéseinek és műveinek értékére és értékelésére mutat az is, hogy azokat nemcsak a szakemberek, a tudósok és kutatók tanulmányozzák, — hanem az íróknak is gyakran szolgálnak forrásanyagul. Az utóbbi évtizedben alig volt olyan írói népmesefeldolgozás, amelynek alapja — ha részben is — ne dr. Berze Nagy János néprajzi gyűjtései lettek volna.

Dr. Berze Nagy János tehát új utakra vezető egyéniség volt. Szorgalmával és eredményekben gazdag néprajzi tudományos munkásságával a magyar néphagyományok egyik megmentője, — a magyar népmesekincs elemzésével és korszerű rendszerezésével a magyar néprajztudomány és a nemzetközi összehasonlító népmesekutatás fejlesztője lett. Ezért írja a „Magyar Irodalmi Lexikon” dr. Berze Nagy János néprajztudósról, hogy: „Az újabkori magyar néprajztudomány egyik legnagyobb alakja.”

IV. munkásságának nemzetközi visszhangja

Dr. Berze Nagy Jánosnak első tudományos értékelője *dr. Elisabeth Róna-Sklarek* mesekutató volt. 1908-ban Berlinben dr. Berze Nagy János Heves—Szolnok megyei népmesegyűjteményéről ismertetést és méltatást írt. — Később 1912-ben Berlinből írt egyik levelében felvilágosítást kért dr. Berze Nagytól arra, hogy a magyar nép valóban olyan kiváló mesemondó-e, amint azt a kiadott magyar népmesék mutatják? Ugyanis dr. Wissner német népmesekutató az északnémet néptől gyűjtött mesegyűjteményében a nép töredékmondait — és amit a meséből kihagyott, — népi stílusban kerek mondatokkal egészítette ki. Éppen ezért dr. Wissner nem hiszi el, hogy a magyar nép összefüggően és kerek mondatokban tudna meséket elmondani, s ennél fogva a nyomtatásban megjelent magyar népmeséket nem eredetieknek, hanem a gyűjtő által kijavított népmeséknek tartja.

Dr. Berze Nagy János megválaszolta, hogy nem a mesegyűjtő, hanem a magyar mesemondó teszi eredetivé és kerekké a mese szövegét: mivel nem a gyűjtő művésze a mesének, hanem maga a magyar nép. — Dr. Berze Nagy János később, 1936. évben a „Mese” című híres és sokat idézett tanulmányában már megállapította, hogy a magyar nép a mese előadásmódjában kiváló képességű.

Dr. Berze Nagy János azonban nemcsak a népmesék tudományos vizsgálati munkájában volt jártas, hanem ezzel kapcsolatban a nemzetközi szakirodalomban is alapos tájékozottsága volt. Erre mutat az is, hogy 1939, 1940, 1941. és 1947. években *dr. Paul Brewster* egyetemi tanár Amerikából fordult hozzá néprajzi szakkérdésekben felvilágosításért.

A „Baranyai magyar néphagyományok” című népköltési gyűjteményéről professzor *dr. Walter Anderson* Königsbergben, már 1940. évben írt méltatást, amely szerint e mű egyike a létező legjobb és legtartalmasabb magyar néphagyománygyűjteménynek, — *Dr. Szabó Attila*, a kolozsvári Egyetem tanára már ifjabb dr. Berze Nagy Jánosnál, a néprajzi tudományos hagyaték gondozójánál e népköltési gyűjteménynek a Román Tudományos Akadémia, — a Bukaresti és a Kolozsvári Folklorintézetek részére való kiküldését szorgalmazta. Azonban ezenkívül igény volt arra is, hogy ezen néphagyománygyűjtemény még a Zág-rábi Folklorintézetnek, — és a Californiában lévő Berkeley-i Egyetemnek is megküldessék.

A néprajzi tudományos világban a legnagyobb érdeklődést dr. Berze Nagy Jánosnak a „Magyar népmesetípusok” című nemzetközi népmeseelemző műve váltotta ki.

Dr. Stith Thompson, az amerikai Bloomington Indiana Egyetem tanára újabb művében sokat hivatkozik Dr. Berze Nagy János „Magyar népmesetípusok” c. munkájára.

Professzor *dr. Walter Anderson* Kielből azt írja, hogy nagyon értékes összehasonlító mesekutató mű, amelyre szükség volt a magyarság földrajzi helyzete miatt, a különféle művelődési utak csomópontjában.

Dr. Szabó Attila, a kolozsvári Egyetem tanára szerint e nemzetközi népmeseelemző mű kiadása nemzeti, sőt nemzetközi érdek volt, —

professzor *dr. Ivanov*, a Gorkijról elnevezett Urali Állami Egyetem prorektora Szverdlovszkából azt írja, hogy az összehasonlító néprajzot tartalmazó népmesekatalógus nagyon érdekli az egyetem tudományos dolgozóit és ezért a mű kiküldését kéri, —

dr. Milovan Gavazzi, zágrábi egyetemi tanár nyilatkozata szerint a népmesekatalógus roppant tudományos mű, amely kincsesbányája lesz a magyar, valamint a szomszédos nem magyar népmesekincsnek, —

professzor *dr. Richard Weiss*, Zürichből írt méltatása szerint a népmesekatalógus terjedelem és teljesítmény szempontjából egyaránt imponáló mesemű, amely a nemzeti és a nemzetközi mesekutatást fogja szolgálni, —

professzor *dr. Jan de Vries*-nek Utrechtből írt méltatása szerint *dr. Berze Nagy János* népmesekatalógusa egy megerőltető életmunka gyümölcse, mely értékes helyreigazításokat szolgáltat *dr. Stith Thompson* amerikai professzor munkájához. Ezt a munkát *dr. Stith Thompson* professzor megkísérelte elvégezni, azonban elégtelen eszközökkel, —

professzor *dr. Hans Damm*, az indo-oceáni szigetvilág kutatója Leipzigtől azt írja, hogy *dr. Berze Nagy János* népmesekatalógusában lévő bőséges irodalmi utalásokból látta, hogy mily szeretettel és mily roppant szorgalommal értékelte ki a népmesék anyagát. A mesekutatásai révén kétségtelenül nemzetközi tekintélynek örvend, —

dr. Liisa Rausmaa, finn tudományos kutató 1961. évben, Finnországban megjelent tanulmányában kijelentette, hogy *dr. Berze Nagy János* néprajzi munkássága alapján Magyarországot tekinthetik a világon a mesekutatásban vezető országnak, —

dr. Römer Béla, a zágrábi Egyetem magistere a Jugoszláv Néprajzi Társaság horvátországi tagozatának 1965. évi január havi közgyűlésén, néprajzi szakemberek jelenlétében a „Magyar népmesetípusok” című művet bemutatta és előadásában *dr. Berze Nagy János* néprajztudóst mint a magyarok „Vuk Karadzics”-át méltatta.

Dr. Berze Nagy János a „Magyar népmesetípusok” című művével párhuzamosan, majdnem egyidőben alkotta meg az „Égigérő fa” című magyar mithológiai művét, amelyben a népmeseelemző művében feldolgozott magyar népmesék mithoszi vonatkozásait magyarázza és ismerteti.

E művét is többen értékelték:

dr. Johann Knobloch, az innsbrucki Egyetem tanárának méltatása szerint *dr. Berze Nagy János* e magyar mithoszkutató művével ércnél maradandóbb emléket állított magának, e művel mint vallástörténész egyetemi előadásaiban foglalkozik, —

professzor *dr. Josef Häckel*, a bécsi Egyetem Néprajzi Intézetének igazgatója írja, hogy a mithológiai művet az Egyetemi Néprajzi Intézet egyik hallgatója tanulmányozta, hogy szemináriumi dolgozatot írjon belőle, —

professzor *dr. Rincsen* Ulanbatorból küldött levele szerint, e mithológiai mű kiemelkedő tartalma miatt elhatározta, hogy tanulni fogja a magyar nyelvet, hogy a művet jobban, részletesebben tanulmányozhassa, — A műben összegyűj-

tött gondolatok gazdagsága szükségessé teszi, hogy a művet angol, francia vagy német nyelven adják ki a világ folkloristái számára, —

professzor *dr. Saburo Jamada*, a Japán Tudományos Akadémia elnöke, Tokyóból írt méltatása szerint ezen mithológiai mű dr. Berze Nagy Jánosnak az ethnographia és a folklór területén egy életen át végzett kutatásainak ragyogó gyümölcse.

Néprajzi munkásságának nemzetközi értékére mutat az is, hogy egy bölcsészdoktorjelölt 1960. évben, Svájcban, a freiburgi Egyetemen doktori értekezésének anyagául dr. Berze Nagy János néprajztudós néprajzi munkásságát választotta.

Feltűnő, hogy a külföldi egyetemi professorok és tudományos intézetek állandó, sőt egyre fokozódó érdeklődése éppen a népi hatóságok által kiadott néprajzi munkássága iránt nyilvánul meg. A külföldi méltatások adatai azt bizonyítják, hogy dr. Berze Nagy János néprajzi tudományos munkássága a velünk rokon és a körülöttünk élő népek előtt a magyar népi kultúra tekintélyét emelte. A méltatások arról is tanúskodnak, hogy a külföldi tudósok dr. Berze Nagy Jánosban a magyar népi kultúra nagy és eredményekben gazdag munkását látják és tisztelik.

Elmondhatjuk néhai dr. Berze Nagy János néprajztudósról, hogy a néptől tanult, hogy taníthasson, — a néptől a népek gyűjtött, hogy alkotasson!

DR. BANÓ ISTVÁN

SZÁZAD-ELEJI KOLOZSVÁR-KÖRNYÉKI NÉPDALOK ÉS MESETÜREDÉKEK BERZE NAGY JÁNOS HAGYATÉKÁBÓL

1969-ben ünnepeltük Berze Nagy János születésének 90. évfordulóját. Munkásságának gazdagsága, sokrétősége az életében publikált gazdag anyag figyelembe vételével is csak a halála után kiadott posztumusz munkáinak a sorozatos megjelentetésével tárulkozik fel előttünk a maga teljességében. Az alábbiakban közölt, a Berze Nagy hagyatékban talált, nem nagy terjedelmű, de igen értékes adalékok egyrészt értékes adatokkal bővítik a magyar népköltészet század eleji állapotára vonatkozó ismereteinket, másrészt újabb vonásokkal gazdagítják Berze Nagy János munkásságáról alkotott képünket. A szerző fia, ifj. Dr. Berze Nagy János és Mándoki László muzeológus fedezték fel ezeket az adalékokat egy, a Berze Nagy János életmű szempontjából is értékes kéziratban, amely még gimnazista ill. első éves egyetemista korában írt verseinek tintával gondosan lemásolt gyűjteményét tartalmazza. A gyűjtemény címe: Láncszemek. Szerzője Nagy János. (Amint ismeretes, Berze Nagy János csak az 1904-ben foganatosított anyakönyvi bejegyzés óta használta a Berze Nagy nevet.) A versek 1898-as keltezésűek. A gyűjtemény végén más kézírással két, a többitől stílusában is eltérő vers van leírva (az egyik „Bpest. 900 X/13” keltezéssel).

Maga a versgyűjtemény ezzel befejeződik.

A gyűjteményben szereplő versek még inkább csak stílusgyakorlati kísérleteknek tekinthetők. Többször előfordul, hogy egy-egy téma feldolgozása egymás után több változatban is megtalálható. A versek tematikai gazdagságát, a bennük kifejezett érzelmek, gondolatok időnkénti mélységét azonban nem lehet észre nem venni.

Berze Nagy János Budapesten 1902-ben megjelent „Tiszamentről” c. verskötetétől ez a versgyűjtemény teljesen független. (Egyébként a „Tiszamentről” c. verskötet az első olyan nyomtatásban megjelent munkája, amelyen — ekkor még a hivatalos anyakönyvi kiigazítás előtt — Berze Nagy János néven szerepel a szerző neve.) Amíg a „Tiszamentről” verseinek a stílusán elsősorban a népköltészet alakító hatása hagyott nyomot, ebben a kéziratos verskötetben Petőfi-reminiscenciák mellett Vajda János hatása fedezhető fel.

Néhány versével kapcsolatban azonban felvetődik az a gondolat, hogy megírásához népdal elemeket használt fel, esetleg egy-egy népdalt vett alapul. Két ilyen versét idézzük:

Mádi Róza, Mádi Róza!
Olyan, mint a piros rózsza!
A milyen szép, oly kegyetlen,
Válogat a legényekben!

„Mádi Róza! édes Rózám!
Szépen kérlek, gyere hozzám!
Gyémántkőből lesz a házad,
Hattyútollból lesz az ágyad!”

Megy egy másik, szegény legény:
„Mádi Róza! elveszlek én!
Nálam nem lelsz gazdagságot,
De meglesz a boldogságod!”

Mádi Róza vén lány maradt,
Már nem fonja a kosarat!
Elmenne már, hogyha kéne,
Az ördög se' néz feléje!

... Mádi Róza! Mádi Róza!
Olyan, mint a fehér rózsza!
A legények?!... kell is nekik!
Ha nem látja, kinevetik!

(Megkezdve, de áthúzza ezek a sorok:

Ládd e Róza! Mádi Róza!

Következő sorban egy olvashatatlan szó áthúzva.)

(Bessenyő IX/12)

Hét vármegye...

Hét vármegye kerekségén
Én vagyok az első legény!
Minden szép lány velem tánczol
Hét vármegye falujából!

Félnek tőlem a legények
Velem ki nem kezdenének,
A leányért, kihez járok,
Soha egyik se' sovárogo!

Vágyrna csak rá valamelyik
Rendbeszedném valamennyit,
Megmutatnám a világnak,
Hogy szeretem a babámat!

De, ha te elédbe állnék,
Gyenge volnék, mint az árnyék
S öledbe is ha omlódnék,
Ott is szelid galamb volnék!
(Bess. 13)

Még inkább gondolhatunk arra, hogy egy népdalt dolgozott fel, alakított át sajátos mondanivalójának megfelelően „A besenyi kántor lánya” c. versében. Közvetlenül a népdalszerű feldolgozás mellett megtalálható a témának egyénibb hangú feldolgozása is.

A besenyi kántor lánya!
Csóktól piros az orcája!
Tudja Isten, ki csókolta?
Melyik legény csalta, lopta!?

Hej azt mondják, hogy én voltam,
Csókot csalni, lopni ottan!
Csuf a szeme a világnak,
— Csöndes este mindent látnak!
Bessenyő 98. VIII/18

Nagy János

A besenyi kántorlányoknak
Szép arczai haloványok,
Haloványak a sirástól,
A sok könnyü-hullatástól.

A virági elhervadtak,
Rózsafái elszáradtak,
Tüske tépte kicsiny kezét,
Bánat üli két szép szemét.

... Üsse a kő a virágot
Meg a tüskés rózsafákat,
Elhervadhat tőlem minden
Csak őt tartsa meg az Isten!

VIII/19

Néhány évvel a versgyűjtemény összeállítása után, 1906—1908. közti időben a verset tartalmazó bekötött táblájú füzet üresen maradt utolsó lapjaira kilenc népdal ill. népballada szövege és három mese elnagyolt vázlata került. A feljegyzés helyét és idejét elég nagy valószínűséggel meg lehet állapítani: Az első meseváltozat után fel van jegyezve a gyűjtés helye: „Györgyfalva” és az adatközlő neve is: „Szabó Ilona”. A másik két mesevázlat után is ott van rövidítve: „Györgyf.” A népdalok után ugyan nincs feltüntetve a gyűjtés helye, de egyéb körülmények mellett györgyfalvi eredetre utal azonban a 3. sz. népdal következő sora is: „Hadd sírjanak a györgyfalvi kis lányok.”

A feljegyzés helyét megerősítik és egyben a feljegyzés idejét meghatározzák Berze Nagy János életrajzi adatai. Berze Nagy János 1906. januárjától 1908. februárjáig a kolozsvári tanfelügyelőségen dolgozott, és mint minden eddigi (és ezutáni) lakóhelyén, itt is folytatni akarta népköltési gyűjtőtevékenységét. Így juthatott el, talán valamilyen hivatali feladata elvégzése kapcsán Györgyfalvára is, amely egy Kolozsvártól nem messze fekvő kis falu. Egyik 1907-ből származó önéletrajzában olvashatjuk, hogy igen örül annak, hogy ismét gyűjthet népköltési alkotásokat, mert kapott rá miniszteri engedélyt. (lásd bővebben dr. Banó István: Dr. Berze Nagy János magyar népmesekatalógusa: Dr. Berze Nagy János: Magyar Népmesetípusok. I. Pécs, 1957. 7—9. lap.)

Valószínűleg egy puszta felderítő jellegű gyűjtőút alkalmából kerültek a véletlenül éppen a gyűjtő kezeügyében lévő versgyűjtemény üresen maradt lapjaira a következő népballada ill. népdalszövegek és mese vázlatok:

- (1). Zilaj város gyászba van
Rózsa Sándor halva van.
Még vasárnapon délbe
Vigan ment a csapszékbe.
Az anyja ment utána

Sándor fiam! gyer haza!
Édesanyám nem megyek,
Embervérbe fürdök meg.
Édes anyám, édesem,
Van e ingem szennyesen?
Ha nincs ingem szennyesen
Hoztam 2-t véresen.
Csaplárosné édesem,
Van e bora mézesen?
Van egy kicsi de nem jó
Nem betyároknak való.
Nem vagyunk mink betyárok
Utonálló zsványok.
Nem bántjuk mink a szegényt
Csak a jó gazdalegényt.
Azt se bántjuk pénzéért
Két szép aranygyűrűért.

*

(2).

Szépen uszik a ruca a vizen,
Szépen legel az ökör a réten
Szépen szól a csengő a nyakába
Megszabadulok babám nemsokára.

Megszabadulok meg is házasodok,
Azt veszek el, akit én akarok...
Te meg babám keress más szeretőt
Hej, akiért várok még 3 esztendő.

Megizentem a babám anyjának
Ne nevelje lányát a bakának
Mert a baka elmegy szabadságra
Sose gondol régi babájára.

Kolozsvári torony tetejébe
Ül egy holló tiszta feketébe
Az a holló talán engem gyászol
El akarnak választani egymástól.

*

(3.)

Jertek fiúk kik egyszerre rukkoltok,
Kik egyszerre piros nadrágot huzztok
Itt a nyereg, itt a kantár, szűgyellő,
A jó Isten legyen a gondviselő.

Kapitány ur kiadta a parancsot,
Minden legény tehet civil kalapot,
Civil kalap mellé piros virágot,
Hadd sirjanak a györgyfalvi kis lányok.

Kapitány ur álljon a bal szárnyára
Vezessen ki minket az állomásra,
Mert utánunk jön a vonat sebesen,
Ti regruták sirhattok keservesen

Az egyesben de kemények az ágyak
Kis angyalom, nem úgy van, mint tenálad
Kemény decca fejem alja, párnája
Rongyos suba a takaróm dunyhája.

*

(4.) Édesanyám ha keresel
Nagy Szebenben keressél fel,
Ott vannak az új regruták
Kiknek göndör haját vágják.

Mikor göndör hajam vágják
Babám kendőjébe rakják
Nincsen annyi hajam szála,
Ahány könnye hullott rája.

Az én könnyem patakot mos,
Abba rózsám gyócsinget mos,
Mosd ki rózsám legyen tiszta,
Isten tudja, jövők vissza?
Vagy soha.

*

(5.) És az eső szép csendesen,
De szeretném a babámon piros rózsá lenni.
Nem lehetek én rózsá
Elhervaszt Ferenc Jóska.
Kolozsvári 3 emeletes
Tüzér kaszárnyába.

*

(6.) Ha felkapok bánatomba
Kis pejlovam hátára
Bele vágom rézsarkantyum
Mind a két oldalába
Éles kard a kezembe
Rezes csákó fejembe,
3 évig kis angyalom
Nem nézel a szemembe.

*

- (7.) Jaj annak a fának ki a tűzön nem ég,
Jaj annak a lánynak, kit a legény beszél.
Engemet is beszél egy semmirevaló,
Aki a faluban a legalábbvaló.
Este van, este van, de nem minden lánynak,
Csak annak van este, kihez sokan járnak,
Én hozzám nem járnak, nékem nincs is este,
Sűrű csillagos ég, be van sötétedve.
Hervad az a virág, ki(t) a kasza levág,
Hervad az a kislány, kit babája elhagy
Én is így hervadok, jaj be beteg vagyok
Ha megölel a babám mindjárt jobban vagyok.

*

Édes anyám rózsafája,
Én vagyok a legszebb ága
F. J. az én apám (valószínűleg Ferenc Jóska)
Kalapjába elhervasztott.

- (9.) F. J. leszakasztott,
Felesége édes anyám,
Ki szab nekem inget gatyát
Sárga zsinoros harisnyát.

Sárga zsinoros harisnyát
Melléje sarkantyus csizmát
Mikor én azt megpengetem
Sirat enged a kedvesem.

*

Mese

Édes anya, édes lány, mostoha lány. Ördögnél szolgálat. 6 szoba, 7 ikbe nem szabad bemenni. Almafa, kutya, kemencze. Kakas kukorékol. Kút. Itthon van a testvérem. Aranyba ezüstbe. A 2. iknál. Vérébeközpülten. A királynak nem volt pénze, az 1. lány kisegítette. Nőül vette.

Hamujutka

Egy fiú, hamuban ül. Anyja küldi az erdőre két zsák fáért. De a fiú a pataknaál aranyhalat fog, az megígéri, ha nem bántja, hogy kisegíti. Másnap az apjával megy, az apja felül a fára, a fa elmozdul. Arrahaladó királylány kikacagja. No terhesedj meg tőlem. Megterhesedett. Az apja aranyalmát csináltat, add oda a fiú apjának. Ennek adta. De ecetes hordóban eresztette a Dunára. Ott kiüsztek. Kívánt egy arany palotát, hidat, vakmadarat, hogy azok csiripolásától a

király ne tudjon aludni. Nem is aludt. Elment őket megnézni. Ott már az arany-csirke kikelt, a napra lehetett nézni, de a lányra nem, olyan fényes volt. Az após a csirkét el akarta lopni, de a veje belelökte a patakba, még most is viszi, ha meg nem állott. — Györgyf.

Hamu Jutka

A táncolnijáró kisasszonyok. 12 lány, a tizenkettedik már nem szakította el. Zsírral kenték meg a vállukat s repültek. A többi olyan, mint a típus. Györgyf.

Az 1. számú ballada egyike a legismertebbeknek, legelterjedtebbeknek az új népballadánk közül. Befejező része azonban újszerű, a ballada egyéb ismer-tebb változataiban nincs meg.

A 3., 4., 5. számú dalok mind a katonaelet keserveit siratják, a katonada-lokra jellemző, kevés szóval sokat kifejező módon. A 9. számú dal változatai szerepelnek az 1848—49-es szabadságharc katonadalai közt. Azokban Ferenc Jóska helyett Kossuth Lajos nevével. Valószínű azonban, hogy a dal a szabad-ságharcnál is régebbi eredetű. Éppen a könnyen végrehajtható és végrehajtott névváltoztatás ténye miatt következtethetünk a dal régi voltára.

A 2., 6., 8. számú dalok a néphagyomány forma- és kifejezőeszközét felhasználó népies műdaloknak látszanak.

A 7. számú pedig az irodalmi népiesség egyik legplebejusabb irányzatának egy kései termékének látszik.

A mese-vázlatok, elnagyolt vázlat voltak ellenére is (bizonyos szempont-ból viszont éppen a miatt) igen értékes adalékok.

Az első vázlatról minden kétséget kizárólag meg lehet állapítani, hogy az Berze Nagy népmesekatalógusa 480. „A mostoha lány és az édes lány” típusához tartozó mese ép és gazdag változatának lerövidített tartalmi ismertetése.

A harmadik mesevázlat olyan mértékben elnagyolt, hogy vele kapcsolatban a tipizálás sem valószínűsíthető meg teljes bizonyossággal. Valószínű azonban, hogy a 306. „Táncolni járó leányok” típusához tartozó mese egyik változatát sejthet-jük a szűkre szabott ismertető sorok mögött.

A mesék tipizálása szempontjából a „Hamujutka” c. mesevázlatot tarthat-juk a legnagyobb jelentőségűnek. Ennek a mesének a gerince ugyanis a 675. „A rest fiú” típusához tartozik. Ezt a típust a katalógusban egyetlen mese kép-viseli (Gaál György gyűjteményéből). Egy olyan mesetípus esetében, amely vál-tozatok tekintetében ily nagy mértékben szegény, még egy vázlatosan feljegyzett adat is nagy jelentőségű.

A mese-adalékok feljegyzésének körülményei és a feljegyzések későbbi sorsa is nagy fontosságú Berze Nagy János gyűjtőtevékenysége néhány sajátos vonásának a megvilágítása szempontjából.

A feljegyzés valószínű körülményeit így lehet rekonstruálni: A gyűjtő a közeli Györgyfalván járva értékesnek látszó, a későbbi gyűjtés lehetőségeire biztató adatokra bukkant. A kezeügyében lévő füzetbe (saját verseinek kéziratos gyűjteményébe) feljegyzte a rövidebb terjedelmű, zártabb jellegű adatokat: a balladát és a dalokat. A mesék helyett azonban ezeknek csak a vázlatát rögzítte. Az adatközlő nevét minden bizonnyal azért is feljegyezte, hogy azt a to-vábbi, valószínű gyűjtés szándékával ismét felkeresse. Erre valószínűleg nem került sor, mert semmi adatunk nincs a gyűjtés folytatására vonatkozóan. Va-

lószerűleg kolozsvári tartózkodásának a vége felé történtek a szóbanforgó feljegyzések.

Úgy gondoljuk, hogy ezek, a Berze Nagy János gyűjtésmódjára vonatkozó adatok közelebb vihetnek bennünket egy fontos elvi problémának, ha talán eldöntéséhez nem is, legalább egy új oldalról való megvilágításához. Berze Nagy János a „Népmesék Heves és Jász-Nagykun-Szolnok megyéből” c. gyűjteményében (M. N. Gy. IX. Budapest, 1907. XIX. lap) ezt írja: „A mesékre vonatkozólag még az a megjegyezni valóm van, hogy a t. olvasó úgy kapja, amint én hallottam őket. Nem stilizáltam rajtuk semmit. Legnagyobb részét mindjárt a halálom után, ott a helyszínen papírra vetettem, másrészt pedig emlékezetből írtam le.”

Ezeket a meséket, amelyeknek a vázlatos tartalmát rögzítette, nem tudta lejegyezni a helyszínen. Később sem írta le őket, mert úgy látszik, nem emlékezett rájuk eléggé. Az kétségtelennek látszik, hogy végighallgatta őket, másrészt nem tudta volna leírni tartalmi összefoglalásukat. Ebből a szempontból azt a tényt kell a legnagyobb jelentőségűnek tartanunk, hogy ezeket a mesei adatokat nem dolgozta fel katalógusában. Mivel vázlatban maradtak, nem tartotta őket teljes értékű mesei adatoknak.

Ezzel a közléssel egyrészt ezt akartuk pótolni: értékes adatokkal gazdagítva a magyar népmesetípusok előfordulására vonatkozó adatokat. Másrészt rá kívántunk világítani a Berze Nagy János eljárásában kifejeződő, a tudományos etika alapján álló magatartás követésre buzdító, példamutató értékére.

BUCSKY MIHÁLY:

KISS GYÖRGY

Testét a kerepesi temetőben elhanyagolt sír, szellemét a gondozatlan emberi emlékezet takarja.

Szülőfalujában, Szászváron 1969-ben, halálának 50. évfordulóján leplezték le a szobrát.

Pécs város és a megye lakossága számára azonban jelent-e valamit ez a név? ... Elfelejtették vagy meg sem ismerték? Az előbbit vélem valószínűbbnek. Korában ismerték. Nemcsak megyénkben, de az egész országban, sőt az ország határain túl is.

Szobrász volt.

Ha nem is korának legkiválóbbja, de olyan, akiről a kortárs művészettörténész, Szana Tamás így írt az 1885. évi országos kiállítás alkalmával:

„Örvendetes tünemény, hogy fiatal szobrászaink lassanként a körülöttük pezsgő életet is észreveszik. Majd eljön az idő, és talán már nemsokára, amikor a magyar népet munkájánál is felkeresik szobrászaink s kiállításainkon mind nagyobb és nagyobb számmal fognak feltűnni az olyan élettől pezsgő, jellemzetes alakok, mint aminőket Meunier a belga földművesek, bányászok és iparosok osztályából mintázott. Kiss György már megnyitotta a sort.”

Kiss György megnyitotta a sort, de tehetsége és szíve szerint nem folytathatta. Az állam és az egyház elhalmozta ugyan megrendelésekkel, de királyokat, hadvezéreket, apostolokat, szenteket és püspököket kellett mintáznia, hogy családjával meg tudjon élni. Kedvenc parasztfiguráira alig maradt ideje. Ő még nem vonulhatott alkotóházba.

*

1852-ben a szászvári Cigány utca egyik kis házában született szegényparaszi család negyedik gyermekeként. Még iskolásfiú volt, amikor János bátyját elvitte katonának a porosz királlyal hadakozó osztrák császár. A kis György édesapja teheneit legeltette a Mecsek északi oldalán: a Csöpögőnél, a Csiszár-tetőn. Legeltetés közben faragással töltötte az idejét. Iskolába is kevesebbet járhatott. Az elemi iskola hatodik osztályának elvégzése után, állhatatos könyörgésére apja elvitte Pécsre, hogy valamelyik kőfaragónál tanuljon. Ez a terve azonban nem sikerült. Így került Pensch mester mellé kovácsinasnak a szurtos műhelybe. Itt nemcsak a tenyere kergesedett meg, de keze is elnehezedett, és a faragásra sem jutott ideje. Ez elkészerítette az érzékeny lelkű fiút. Kedvetlenül végezte munkáját. Pensch mester kezdetben szigorúan büntette, majd közölte szüleiivel, hogy a fiúból nem lesz kovács. Nincs hozzá tehetsége. Újra hazakerült. Legeltetett és faragott.

Dulánszky pécsi püspök bérmaútja alkalmával az őt kísérő Troll Ferenc kanonok figyelt fel Kissék házára, amelynek ablakait a fiú saját faragásaival díszítette. Az egyház vállalta a tehetséges fiú taníttatását.

1869-ben Grazba került Keltz képfaragó mester műhelyébe. Négy évig dolgozott itt, és első sikerét, egy katonai halottaskocsi pályadíjat nyert tervrajzával érte el.

1874-ben Troll kanonok támogatásával a müncheni Akadémiára került, bár álma Páris vagy Róma volt. Nemcsak az egyház, de az állam is Münchenbe küldte a fiatal művészeket tanulni. A hivatalos köröknek a müncheni Akadémia szolid, kilengésektől mentes szobrászata és festészete volt kívánatos, amely nem rejtett magában semmi fertőző szellemi veszedelmet és pontosan megfelelt annak a polgári szemléletnek, amelyben éltek.

Kiss György a müncheni Akadémián mindent megtanult, amit ott tanulni lehetett. Megtakarított fillérein könyveket vett (görög-római mitológiát, anatómiát stb.), és szorgalommal, kitartással pótolta iskolai műveltségének hiányait. Első próbálkozása, a „Leányrablás” című műve nem hozta meg a várt eredményt. „Irgalmas szamaritanus” szoborcsoportozatával azonban az Akadémia első díját nyerte el. A magyar kormány is felfigyelt erre, és 1000 forint ösztöndíjat juttatott a tehetséges fiatalembernek.

Müncheni tanulmányai után hazatért. Az állam megbízásából az új Operaház részére elkészítette Peri Jakab és Palesztrina János zeneköltők, a honvédelmi palota részére pedig Árpád fejedelem szobrait. Újabb és nagy sikert jelentett, hogy a Deák Mauzóleum részére készített „Gyászoló Génius” alakjával a pályázat első díját nyerte el hazai művésztársaival szemben.

Ezután Rómába, álmai városába indult egyéves tanulmányútra. Itt 1883-ban az urbinói Raffaello szoborpályázaton 64 pályázó közül a III. díjat nyerte el.

Hazatérte után a pécsi püspök megbízta az újjáéledő székesegyház külső szobordíszeseinek elkészítésével. Ekkor kötött barátságot Zala Györggyel, és itt ismerkedett meg pártfogójának unokahúgával, a németországi Hildesheimből való Troll Bertával, akit 1885-ben nőül is vett.

1885-ben és 1886-ban szobrai a Képzőművészeti Társaság őszi tárlatán keltenek feltűnést.

A pécsi székesegyház munkáinak befejezése után Budapestre költözik, de nem kap megbízást. Anyagi gondok nyomják. Felesége kitaró unszolására 1889-ben Berlinbe költöznék. Itt készítette el a császári palota udvarát díszítő Szent György lovasszobrot. 1892-ben a pécsi székesegyház felszentelésére hazatért, hogy többé soha ne hagyja el az országot. Budapestten telepedett le. (VII. Nefelejts u. 40. sz.) Még ebben az évben készítette el Pozsega város számára Imbroszimovics Luka hős franciskánus barát szobrát (képünk), aki városát felszabadította a török alól.

1893. nov. 5-én leplezték le Pécssett barokk stílusú és finomművű szobrát, amely Szepessy Ignác püspököt ábrázolja. Ekkor kezdődik Kiss György legtermékenyebb korszaka, de ez az a korszak, amely a hatalmas energiát hordozó művészt is megroppantotta. 1892—1896-ig, négy-öt év alatt 40 kisebb-nagyobb szobrot készített. Ebből 19 nagy köztéri szobor. Pl. a Szepessy szobor, Berzsenyi Dániel költő szobra Szombathelyen (képünk), az esztergomi bazilika bejáratí oszlopcarnokát ékesítő 4 méter magas fehér márvány Nagy Lajos és Telegdi Csanád szobra, a Milleniumi emlékmű Róbert Károly lovasszobra stb.

Ezután is dolgozott még. Ebből az időből való „Veres Pálné” szobra Budapest (az Engels téren) 1906, „A három kassai vértanú” szoborcsoportozata fe-

Berzsenyi Dániel költő (Szombathely 1896)

hérmárványból az esztergomi bazilikában (1911). Alkotó kedvét és életenergiáját az első világháborúban, 1915-ben elesett Károly fiának, aki szintén tehetséges szobrász volt, halálhíre törte meg.

Gyermekkori faragásait nem számítva, életművét 109 alkotásában hagyta ránk. Az állam megbízásából 35, az egyház megbízása alapján 30 szobrot készített. Országos kiállításokon és tárlatokon 16 alkotása szerepelt.

Hogy megyénk művészfiának életművét megismerhessük, szükségesnek tartom alkotásainak felsorolását.

Budapesten 46 szobra van. A Szépművészeti Múzeumban, illetve a Nemzeti Galériában 9, az Operaházban 2, a Honvédelmi Minisztériumban 1, a Parlamentben 11, a Millenniumi emlékművön 1, a Vigadóban 1, a Magyar Tudományos Akadémián 1, köztereken és egyéb tulajdonban 20 szobor.

Esztergomban a bazilikában és tereken 9, Szombathelyen 1, Apatinban 1, Pozsegán 1, Temesvárott 7, Berlinben 1, Máriagyűdön 1, Szászváron 2, a család tulajdonában 6, ismeretlen tulajdonban 2, Pécsen 32 szobra van.

Pécsi szobraiért azért sorolom fel, hogy előttük járva az alkotóra is gondolkjunk.

A székesegyház déli árkádós oldalát régebben Kiss György tizenkét apostol-szobra díszítette. (A most látható szobrok nem tőle valók.) A székesegyház déli bejárat fölötti relief, a nyugati homlokzaton Boldog Mór, Péter apostol és István király, Dulánszky Nándor carrarai márvány mellszobra az altemplomban, Szepessy Ignác szobra a dóm előtti téren, reliefekkel, Péter és Pál apostolok szobrai a Káptalan u. 4. sz. ház homlokzati fülkéjében. Mária szobor az irgalmasrendi templom homlokzati fülkéjében.

Pécsi Nemzeti Színház: Génuszobor a kupola tetején, Erkel Ferenc, Csiky Gergely és Szigligeti Ede pirogránit mellszobrok a főhomlokzaton, Vörösmarty Mihály és Kisfaludy Károly pirogranit mellszobra az oldalhomlokzaton.

A városi múzeumban: Zrínyi Anna szobra, Konstantin megtérése. (Fa dombormű)

A Széchenyi téren a Szentháromság szobor, jubileumi feszület horganyból a Havi hegyen, Solcz-féle síremlék a köztemetőben, Zichy Gyula fehér márvány mellszobra a Tanárképző Főiskola kertjében.

Kiss György egész életében ragaszkodott szűkebb hazájához, Baranyához és Pécshez. Szászváron a Rózsa-domb tövében kis nyaralót építtetett, s ha pihenni vágyott, minden évben ide tért meg. A baranyai népi motívumok megtalálhatók kedves figuráin, a „Korhely” és a „Betyár” cifraszzerűen, a „A mulató paraszt” szegényes gúnyján egyaránt.

Nem tartozott a magának könyökkel utat törő, önreklámozó művészek közé. Szerény, csendes ember volt, amit talán bizonyít egy levél, amelyet Széll Kálmán, volt miniszterelnök, a millenniumi ünnepségek rendező bizottságának elnöke intézett hozzá, amelyben az ünnepségre és a kiállításokra hívta meg. Ebből idézek: „... remélem, hogy meghívásunkat elfogadja és már megszokott, de túlzott szerénységét félretéve nem búvik el előlünk.”

Lehet, hogy Kiss György nem volt korának legkiválóbbja, de szűkebb hazánknak a siker csúcán is szerény, emberséges művésze volt, aki törekvéssel, akarásával, hallatlan energiával, fáradhatatlan tanulással a „mélyből” küzdötte fel magát az elsők közé, aki ma is példaként állhat tervek, álmokat dédelgető fiataljaink előtt.

TARTALOM

OKTATÁS—NEVELÉS

Dr. Zukovits Imre: A technikai oktatási eszközök alkalmazásának pszichológiai és pedagógiai vonatkozásai — — — — —	3
Szekeres János: Az oktatófilmek felhasználása az iskolában — — — — —	11
Bárdi Lászlóné: Televíziós tanóra szervezése az alsótagozatban — — — — —	14
Novák Károlyné: A film szerepe az óvodában — — — — —	19
Merényi László: Az audio-vizuális oktatási módszer alkalmazása iskolánkban — — — — —	22
Rittner Hajnalka: „Televíziót minden iskolának” mozgalom Baranya megyei eredményei — — — — —	25
Litkei József: Önálló olvasástanítás a tanítási órákon — — — — —	27
Lukács József: Pedagógiai pályázatok Baranyában II. — — — — —	31
Dr. Ballér Endre: Olvasólámpa IV. — — — — —	37

NÉPMŰVELÉS

Lippenszky István: Informálás, vitafórum — — — — —	43
Havas Gáborné: Egy továbbképzés tanulságai — — — — —	46
Cser Ferencné: Szemléltetés a szakköri munkában, tanfolyamokon — — — — —	49
Gábor Áron: Technikai szakkörök munkája — — — — —	52
Bucsky Mihály: A televízió és a rádió alkalmazása a színjátszó és irodalmi csoportok nevelő munkájában — — — — —	54
Banna Lajosné: A foto és a film a népművelés szolgálatában — — — — —	57
Várnagy Elemér: Főiskolai hallgatók vidéki népművelési gyakorlata — — — — —	60
Antal Gyuláné: Bemutatjuk a Pécs-Baranyai Film és Szemléltetőeszköz Tárat — — — — —	63

MEDITÁCIÓ

Kisbalázs György: Korszerű eszközök — korszerűtlen eljárások — — — — —	67
Hegedüs Magdolna: Az én édesanyám — — — — —	70
Bán Valér: Történelmi példaképek szerepe ifjúságunk nevelésében — — — — —	72
Antal Gyula: Programozott népművelés? — — — — —	74
Bósz József: Családi ünnepek társadalmi rendezése — — — — —	79

ISMERD MEG BARANYÁT!

Vörös László Zsigmond: A Siklós—Villányi hegység növényritkaságai	— — —	83
Lehman Antal: A Zselic jellegzetes település-típusai	— — — — —	95
Litkei József: Komló élénkebb turistaforgalmáért	— — — — —	99
Dr. Erdősi Ferenc: Adatok a Baranyai kőbányászat közelmúltjából II.	— — —	102
Kakas István: Részlet „A kökényi délszláv (bosnyák) népszokások” gyűjteményéből	— — — — — — — — — — — — — — —	105

EMLÉKEZÜNK

Ifj. dr. Berze Nagy János: Dr. Berze Nagy János néprajztudós élete és munkássága		107
Dr. Banó István: Század-eleji Kolozsvár környéki népdalok és mesetörédek		
Berze Nagy János hagyatékából	— — — — — — — — — —	114
Bucsky Mihály: Kiss György	— — — — — — — — — —	122